

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน

Review and Development Strategy Adjustment of Eastern
Seaboard Development Program toward being Asean Country

โดย
ดร. สกฤติ อีสริยานนท์ และคณะ

สนับสนุนโดยโครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้
จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน)
ประจำปีงบประมาณ 2560
มหาวิทยาลัยบูรพา

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง
การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนา
พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน

Review and Development Strategy Adjustment of
Eastern Seaboard Development Program toward
being Asean Country

ดร. สกฤติ อิศริยานนท์ และคณะ
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 มหาวิทยาลัยบูรพา ผ่านสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา 43/2560

Acknowledgment

This work was financially supported by the Research Grant of Burapha University through National Research Council of Thailand. (Grant no.43/2560)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ หนึ่ง ประเมิน ทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก สอง ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก และสามนำเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์มีดังนี้ ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีพัฒนาการมาทั้งหมด 3 ระยะด้วยกันคือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในอดีต บนพื้นฐานอุตสาหกรรมเกษตร และอุตสาหกรรมที่ทดแทนการนำเข้า ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกบนพื้นฐานอุตสาหกรรมเป็นฐานหลักในการพัฒนา จากพื้นที่จังหวัดระยอง ชลบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทรา และกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคตะวันออก ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงการเป็นประเทศอาเซียน ภายใต้การเกิดขึ้นของเขตเศรษฐกิจพิเศษ และโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่า ผลจากการพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีผลทางด้านเศรษฐกิจได้แก่ รายได้ต่อหัวของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นแต่ไม่กระจาย เกิดความเหลื่อมล้ำและช่องว่างของรายได้ การเกิดอาชีพใหม่ๆ ที่สืบเนื่องมาจากการเติบโตของการพัฒนาอุตสาหกรรม การล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรม และปัญหาความยั่งยืนมั่นคงทางอาหาร ผลทางด้านสังคมได้แก่ การผูกขาดของระบบการเลือกตั้งประชาธิปไตยแบบตัวแทน การแตกตัวทางสังคม การเกิดขึ้นของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมือง ผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น การสูญเสียที่ดินทำกิน การล่มสลายของชุมชนดั้งเดิมและการสูญหายของมรดกทางวัฒนธรรม และปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ผลทางด้านสิ่งแวดล้อมได้แก่ การเกิดปัญหามลพิษ ทั้งทางน้ำ ดิน อากาศ และทางทะเล การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการแย่งชิงทรัพยากร ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่สาม พบว่า การพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกควรอยู่ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม กำหนดการพัฒนาตามความต้องการและสภาพความพร้อม ความเหมาะสมของพื้นที่โดยการจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ (zone) ในการพัฒนา การยอมรับความหลากหลายของการพัฒนาทางเลือกอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากภาคอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยม การให้ความสำคัญของการกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ลงสู่ประชาชนฐานรากและการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในท้องถิ่น ข้อเสนอในการจัดการด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีข้อเสนอดังนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่บนฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนและใส่ใจสิ่งแวดล้อม การกระจายอำนาจในการกำหนดนโยบายสาธารณะให้กับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีพื้นที่สีเขียวเป็นพื้นที่กันชนระหว่างอุตสาหกรรมกับชุมชน รวมถึงการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน การสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง และการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

Abstract

This qualitative research has three objectives. Firstly, the assessment and review of the past developing project in the coastal area of the Eastern Region is conducted. Secondly, the consequence and the final result of the past developing project in the coastal area of the Eastern Region is conducted. Thirdly, the proposal of optional strategy for developing in the coastal area of the Eastern Region is provided as a part of the ASEAN.

The research result is categorized in three objectives as stated above. Based on the first objective, it has found that there are three stages of development in the coastal area of the Eastern Region. The first is the past development focused on agricultural industry and other replacing imported industries. The second is the development of the coastal area as a part of the ASEAN under the project of industrial-based principle mainly in Chonburi, Rayong, and Chachongsao and other nearby cities. The third is the current development as an ASEAN member under the formation of the Eastern Economic Corridor (EEC).

Based on the second objective, there is a number of economic implications in the coastal area of the Eastern Region. These are the increase of people's income but not cover to a wide range of ordinary citizens, the gap of income, new profession in response to industrial development, the decrease of agriculture and food sustainability. The social implications are monopolized of representative democracy, social cracking, the new born of political economy elites, individualism in the community, the loss of land, the dissolution of indigenous community and cultural heritage, and the local people's health problem. The environmental implications are air, soil, water, sea pollution, the deterioration of natural resources and the usurpation of natural resources.

Based on the third objective, the development in the Eastern region is under the sustainable development in the area of economic, social, and environmental arena. The requirement and readiness of the area should be categorized into zone areas. It is important to accept the diversity and different dimensions of development other than industrial sectors and capitalism. The consideration of the three interrelated issues is essential: these are income distribution, the economic growth, and the allocation of income into the local people in order to create the economic stability. There are further suggestions on the natural resources and environmental management. The change of paradigm in sustainable development can lead to environmental protection. The decentralization in setting up public policy to people participation in decision-making process is necessary. The green area and the increase of green area should be created in order to use as a buffer zone between industry and community. Public awareness in waste management from the beginning to the end as well as economic means is helpful to manage environment.

สารบัญเรื่อง

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	6
ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	6
การสำรวจวรรณกรรม	7
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
กรอบในการวิเคราะห์ของการวิจัย.....	36
กลยุทธ์ของแผนงานวิจัย.....	37
วิธีการดำเนินการวิจัย	38
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	41
2 ทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก	42
ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในอดีต.....	42
ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วง ก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน	49
ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วง การเป็นประชาคมอาเซียน.....	57
3 ผลจากการพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และข้อเสนอ ทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน.....	78
4 สรุป อภิปรายผลข้อเสนอแนะและผลผลิต	103
ข้อค้นพบจากการวิจัย	103
อภิปรายผลการศึกษา.....	104
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	107
ผลผลิต (Output)	108
รายงานการเงิน	109
บรรณานุกรม.....	110
ภาคผนวก	114
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	115

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1-1 การประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกฯ ระยะที่1(พ.ศ.2524-2537).	2
1-2 ภาพรวมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก	3
2-1 แสดงจำนวนโรงงาน คนงานและมูลค่าการผลิตในภาคอุตสาหกรรมช่วง พ.ศ.2506, 2511 และ 2518.....	48
2-2 เปรียบเทียบจำนวนเงินลงทุน จำนวนโรงงาน จำนวนแรงงานของประเทศไทย และภาคตะวันออก ปี พ.ศ.2558).....	66
2-3 แสดงจำนวนโครงการและเงินลงทุนภายใต้แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก.....	67
3-1 เปรียบเทียบตัวเลขเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ภูมิภาคและพื้นที่เป้าหมายโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ.2557	79
3-2 แสดงผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวในจังหวัดระยอง ระหว่างปี 2540-2557.....	80
3-3 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวเปรียบเทียบ 10 จังหวัดสูงสุดและ 10 จังหวัดต่ำสุดปี พ.ศ.2558	81
3-4 แสดง อาชีพของชาวบ้านในชุมชนแหลมฉบัง ก่อนการประกาศเวนคืนที่ดิน	84
3-5 ตัวอย่างเหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด ระหว่าง พ.ศ.2530 - 2543	96
3-6 ปริมาณขยะมูลฝอยของจังหวัดปราจีนบุรีระหว่างปี พ.ศ. 2557–2559	99

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1-1 แนวคิดการวิเคราะห์ระบบ.....	19
2-1 แสดงการพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ ตามข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา.....	52
2-2 แนวทางการพัฒนาภาคกลางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12.....	58
2-3 พื้นที่ตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จ.สระแก้ว	61
2-4 แสดงพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโครงการนิคมอุตสาหกรรม จ.สระแก้ว	63
2-5 แสดงแผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก พ.ศ. 2560-2564.....	76
4-1 การพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด	106

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ภาคตะวันออกนั้นก่อรูปให้เห็นเป็นรูปธรรมตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500 หลังจากที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ ได้ปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศใหม่ โดยการหันไปส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนในการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ทั้งนี้เพื่อมุ่งตอบสนองตลาดภายในประเทศและทดแทนการนำเข้าสินค้าสำเร็จจากต่างประเทศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเช่นนี้ตั้งอยู่บนกรอบของทฤษฎีการพัฒนาที่เน้นการสร้างเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) โดยใช้อุตสาหกรรมเป็นตัวขับเคลื่อน (Engine of Growth) ภายใต้สมมุติฐานว่าความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจจะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ (Well-being) ของประชาชนในประเทศ รวมทั้งการพัฒนาสังคมและการเมืองต่อไป

ยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวนำมาซึ่งกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบไม่สมดุล โดยเริ่มต้นจากกรุงเทพฯ และปริมณฑลในฐานะศูนย์กลางของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Pole) หลังจากนั้นก็ได้มีการเคลื่อนศูนย์กลางของการเติบโตไปสู่ภาคตะวันออกในรูปแบบของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) เมื่อสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคมทั้งในและต่างประเทศไม่เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ และปริมณฑล¹ โดยโครงการฯ ดังกล่าวมีเป้าหมายที่จะยกระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อผลักดันประเทศไทยไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมโดยกำหนดเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมเมื่อสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และปูพื้นฐานให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ปลายแผนพัฒนาฉบับที่ 6 โดยวางบทบาทให้จังหวัดชลบุรีและระยอง ให้มีฐานะเป็นตัวจักรของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านการลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ และอุตสาหกรรมยานยนต์ รวมทั้งเขตของการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม (เสนาะ อุณาภูล, 2528, หน้า 33-34 ; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 11; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2549)

¹ทศวรรษ 2520 สภาพแวดล้อมต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปภายหลังระบบการเงินระหว่างประเทศภายใต้ข้อตกลง “เบร็ตตันวูด” ล่มสลาย เศรษฐกิจโลกจึงเติบโตในอัตราที่ช้าลงและเข้าสู่ภาวะไร้เสถียรภาพ ต่างชาติต้องการสินค้าเกษตรจากไทยในอัตราที่ลดลงส่งผลให้ราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ ภาวะค่าเงินและราคาสินค้าขึ้นปฏุมที่ผันผวน(โดยเฉพาะราคาน้ำมัน) ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในประเทศไทย ดังนั้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 อัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไทยจึงชะลอตัวลงและนำไปสู่ความอัมต้วของอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าของ ยุคพัฒนา กลุ่มชนชั้นนำ นักธุรกิจและเทคโนแครตไทยจึงแนะนำให้รัฐบาลปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่ โดยเสนอให้รัฐบาลส่งเสริมการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าแนวคิดดังกล่าวได้รับการตอบรับอย่างดีจากเทคโนแครตในระบบราชการและองค์กรระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลก ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงมีความพยายามในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้คือ “ยุทธศาสตร์เติบโตด้วยการส่งเสริมสินค้าอุตสาหกรรม” (Export-Led Growth)

เมื่อสิ้นแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 (พ.ศ. 2524-2537) ผลที่ตามมาจากการพัฒนาจากการประเมินโดยภาครัฐ พบว่า โครงการฯ ดังกล่าวสามารถทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคขยายตัวเพิ่มขึ้นถึง 3.2 เท่า และรายได้ต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 115,993 บาท/คน/ปี

ตารางที่ 1-1 การประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกฯ ระยะที่ 1 (พ.ศ.2524-2537)

เป้าหมายที่กำหนด	ผลการพัฒนา
งบลงทุนทั้งสิ้น 100,000 บาท ภาครัฐ 25,000 ล้านบาท ภาคเอกชน 75,000 ล้านบาท	งบลงทุนทั้งสิ้น 420,000 บาท ภาครัฐ 104,000 ล้านบาท - โครงสร้างพื้นฐาน 70 % - อุตสาหกรรมและท่าเรือ 18% - สังคม/สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม 12% ภาคเอกชน 316,000 ล้านบาท - ลงทุนด้านอุตสาหกรรมและกิจการต่อเนื่อง
จ้างงาน 300,000 คน (ทางตรงและทางอ้อม)	การจ้างงานเพิ่มขึ้น 460,000 คน - ทางตรง 130,000 คน - ทางอ้อม 330,000 คน
ประเด็นอื่นๆ - ประหยัดเงินตราต่างประเทศปีละ 40,000 ล้านบาท - ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน - ชลบุรี ศูนย์กลางทางด้านธุรกิจ การค้า การบริหาร ภาครัฐ - แหลมฉบัง เมืองท่าสมัยใหม่ของประเทศ - พัทยา เมืองท่องเที่ยว พาณิชยกรรม การค้า - มาบตาพุด เมืองอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ - ระยอง เป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษาและวิจัยด้านเทคโนโลยี	ประเด็นอื่นๆ - เศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้น 3 เท่าและผลผลิตเฉพาะภาคอุตสาหกรรมขยายตัวเพิ่มขึ้น 3.2 เท่า - รายได้ต่อหัวของประชากรในพื้นที่เป้าหมาย 3 จังหวัดเฉลี่ยเท่ากับ 115,993 บาท/คน/ปี

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, หน้า 10

จากตัวเลขดังกล่าวทำให้กลุ่มชนชั้นนำและเทคโนโลยีทางเศรษฐกิจ จึงสรุปว่าแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในระยะที่ 1 ประสบความสำเร็จเป็นด้านหลัก เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจึงได้มีการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมต่อในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2538-พ.ศ. 2548) โดยโครงการฯ ระยะที่ 2 นี้เป็นการขยายผลในเชิงปริมาณมากขึ้น เช่น การเร่งรัดโครงการท่าเรือ การรุกสู่ภาคอีสานและประเทศอินโดจีน นอกจากนี้ยังมีความพยายามที่จะขยายพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของภาคตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี จันทบุรี ตราด และสระแก้ว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548,

หน้า 12; สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543, หน้า 14 อ้างถึงใน
ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 24-25)

การพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล
ตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นการระยะที่ 1 หรือระยะที่ 2 หากวิเคราะห์จากการจากรายงานของรัฐแล้ว ก็
จะพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถตอบสนองเป้าหมายทางด้านได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จาก
การขยายตัวและความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรวมทั้ง
สาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่างๆ ตลอดจนถึงอัตราการขยายตัวของการจ้างงาน (ดังแสดงได้ใน
ตารางที่ 2) ซึ่งตัวเลขต่างๆ เหล่านี้เป็นเสมือนเครื่องยืนยันความสำเร็จในทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมา
จากกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในมุมมองของรัฐ

ตารางที่ 1-2 ภาพรวมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก

ภาพรวมการพัฒนา	พื้นที่ ESB ระยะที่ 1 (ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา)	พื้นที่ ESB ระยะที่ 2 (ภาคตะวันออก)	ภาพรวมทั้งประเทศ
GDP ปี 2548 (พันล้านบาท)	945.9	1,100.3	7,104.2
GDP Growth ปี 41-48 (%)	7.7	7.5	4.9
GDP Per Capita ปี 48 (บาท)	466,582	250,004	109,696
เกษตรกรรม	3.8	6.0	9.9
อุตสาหกรรม	54.4	50.0	34.7
บริการ	17.7	21.9	45.9
จำนวนประชากร (ล้านคน)	2.4	4.2	65.1
การจ้างงานแรงงาน (ล้านคน)	1.8	2.4	36.1

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550

เมื่อสิ้นสุดโครงการฯ ในระยะที่ 2 รัฐบาลภายใต้การนำของ นายทักษิณ ชินวัตร ก็พยายาม
กระตุ้นเศรษฐกิจโดยใช้ยุทธศาสตร์ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบคู่ขนาน (Dual Track Economy) ซึ่ง
เน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในด้วยนโยบายประชานิยมและการขยายฐานความเติบโตของตัวเลข
ทางเศรษฐกิจด้วยการส่งออกผลจาก ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจคู่ขนานได้ส่งเสริมให้ภาคตะวันออกเป็น
ฐานในการพัฒนาอุตสาหกรรมสำคัญ เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์ การเกษตรแปรรูปและอุตสาหกรรม
อาหาร รวมถึงการขยายโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547-2561) (เพ็ญ
โฉม แซ่ตั้ง, 2549)

อย่างไรก็ตามการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล
ตะวันออกนั้น ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินไปด้วยความราบรื่น เนื่องจากมีผลกระทบในด้านลบที่ขัดแย้ง
กับความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมได้กลายเป็นจักรกลใน
การกระตุ้นเศรษฐกิจภาคตะวันออก แต่กลับมีการแย่งชิงทรัพยากรจากภาคเกษตรกรรมนอกจากนี้แล้ว
ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต้องแลกด้วยผลกระทบด้านต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและต้นทุนทางสุข

ภาวะของประชาชนในพื้นที่ อันเป็นผลให้สภาพชุมชนเมืองไม่น่าอยู่มากขึ้น และในขณะรายได้เฉลี่ยต่อหัวของคนในภาคตะวันออกเฉียงใต้นั้นกลับพบว่าคนมีความสุขลดลง นอกจากนี้การจ้างงานที่สูงขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้นั้นก็ได้ตอบสนองต่อการมีงานทำของคนในท้องถิ่นเนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่ของโรงงานนั้นเป็นแรงงานต่างถิ่นและแรงงานแฝงอยู่ในแต่ละจังหวัด

ประกอบกับการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยเอาเงินเป็นเป้าหมายเช่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้นั้น เช่น มลพิษทางน้ำ อากาศและเสียง ขยะพิษอุตสาหกรรม อุบัติภัยจากการผลิตและการคมนาคมขนส่ง โรคระบบทางเดินหายใจ ความเครียดและความวิตกกังวล โรคจากความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชน ภาพปัญหาอันเป็นผลจากการพัฒนาเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนดังในกรณีของพื้นที่มาบตาพุดที่ชาวบ้านในพื้นที่ต่างต้องแบกรับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพหลากหลาย

ในสถานการณ์ปัจจุบันกล่าวได้ว่าการขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคตะวันออกเฉียงใต้นั้นได้ขยายวงกว้างขึ้น ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้และโครงการที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม ดังต่อไปนี้

1. จังหวัดตราด ที่ครั้งหนึ่ง ตำบลไม้รูด อำเภอคลองใหญ่ถูกกระทรวงพลังงานเลือกให้เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการก่อสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์หรือในปัจจุบันที่รัฐบาลกำหนดให้ท้องที่ตำบลคลองใหญ่ ตำบลไม้รูดและตำบลหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตราด
2. จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเคยเผชิญกับความพยายามที่จะจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก ในพื้นที่ในตำบลเกาะเปริด ตำบลหนองซิม และตำบลบางชันกว่า 30,000 ไร่
3. จังหวัดระยอง ที่มีการขยายตัวของเขตประกอบการหรือนิคมอุตสาหกรรมไปมากกว่าที่มีอยู่แล้ว เช่น ความพยายามของกลุ่มบริษัท IRPC ที่จะสร้างนิคมอุตสาหกรรมใหม่ในเขตอำเภอวังจันทร์จำนวน 3,000 ไร่ หรือการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในเขต อำเภอบ้านค่าย เป็นต้น
4. จังหวัดชลบุรี ที่มีการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร ในพื้นที่กว่า 6,000-8,000 ไร่ ซึ่งได้รับการต่อต้านจากเกษตรกรที่เลี้ยงปลาและกุ้งน้ำจืด หรือการก่อสร้างท่าเรือแหลมฉบังขั้นที่ 3 เพื่อรองรับ/ เชื่อมต่อการเกิดขึ้นของท่าเรือน้ำลึกและนิคมอุตสาหกรรมทวายในประเทศพม่าและการขยายตัวของการผลิตภาคอุตสาหกรรมสู่พื้นที่ตอนในของจังหวัดทั้งในส่วนของอำเภอศรีราชา อำเภอพานทองและอำเภอนนทบุรี
5. จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีความพยายามที่จะก่อตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินขึ้นหลายแห่ง เช่น การก่อตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินของบริษัทดับเบิลเอ จำกัด (มหาชน) ในเขตอำเภอบางคล้า เป็นต้น
6. จังหวัดสระแก้ว มีการจัดตั้งศูนย์กำจัดขยะที่อำเภอวัฒนานคร โดยรับขยะทั้งในและต่างประเทศ เข้ามาทิ้งโดยไม่มีกระบวนการกำจัดรวมทั้งการกำหนดให้ตำบลท่าข้าม ตำบลบ้านด่าน และตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศและตำบลฝักชะ อำเภวัฒนานคร เป็นพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษสระแก้ว
7. จังหวัดปราจีนบุรี ที่มีความพยายามในการเปลี่ยนสีผังเมืองเพื่อรองรับโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมและการจัดตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินขึ้น

8. นครนายก ที่มีความพยายามในการเปลี่ยนสีผังเมืองเพื่อรองรับโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม

การขยายตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรมของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก และโครงการที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการผนวกอุตสาหกรรมของไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ของระบบทุนนิยมโลกโดยมีการสร้างยุทธศาสตร์ระดับโลก (Global Strategy) จากกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศอาเซียน 10 ประเทศและประเทศอุตสาหกรรมอีก 6 ประเทศ (อาเซียน+6) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมุ่งพัฒนาทุนนิยมในภูมิภาคอาเซียน โดยมีกลยุทธ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรกเป็นการสร้างคมนาคมขนส่งระดับโลก ในฐานะที่เป็นโลจิสติกส์, ประการที่สองการสร้างศูนย์กลางของพลังงานที่ใช้ในการผลิต และประการสุดท้ายเป็นการสร้างนิคมอุตสาหกรรมหลักเพื่ออุตสาหกรรมรถยนต์การผนวกอุตสาหกรรมในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ของระบบโลก ย่อมส่งผลกระทบต่อภาคตะวันออกไปสู่ภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวในภาคใต้ในรูปโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคใต้ รวมทั้งปัญหาความไม่เป็นธรรมนำไปสู่ความขัดแย้งของภาคส่วนต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่าจากการที่ดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกกว่า 30 ปีที่ผ่านมาถึงแม้ว่าผลการพัฒนาโดยภาพรวมของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ทำให้ภาคตะวันออกมีรายได้สูงขึ้นโดยแลกกับการต้องประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมปัญหาทางสังคม ช่องว่างทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำทางรายได้มากขึ้นเล็กน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และโครงการก็ได้รับการต่อต้านอย่างกว้างขวางจากประชาชน แต่ยุทธศาสตร์การพัฒนาก็ยังคงขยายตัวไปทั่วภาคตะวันออกและภูมิภาคต่างๆภายในประเทศ ยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบันโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกก็ได้ถูกผนวกเข้ากับทุนนิยมโลกในกระแสบูรพาภิวัตน์ ซึ่งจะทำให้ปัญหาและทางออกมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น

แม้ว่าในปัจจุบันจะมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นจำนวนมาก (โดยเฉพาะพื้นที่มาบตาพุด) ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยของเครือข่ายนักวิชาการในมหาวิทยาลัยทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น, องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร เช่น มูลนิธินโยบายสาธารณะ, สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, กลุ่มกรีนพีซประเทศไทย (Greenpeace Thailand), องค์กรและนักพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นต้น แต่งานวิจัยเหล่านี้กลุ่มผู้วิจัยเห็นว่ามีจุดเน้น” (Focus) และหน่วย/สถานที่/ตำแหน่งแห่งหน (Locus) ที่ใช้ในการศึกษาแตกต่างกันออกไป ทำให้ไม่มีงานวิจัยชิ้นใดที่พยายามประเมินและทบทวนการพัฒนาภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกแบบเป็นองค์รวม (Holistic) หรือใช้หน่วยงานการศึกษา/วิเคราะห์ (Unit of Analysis) ที่ครอบคลุมทั้งภาคตะวันออก ขณะเดียวกันการศึกษาวิจัยของกลุ่มนักวิจัยเหล่านี้โดยส่วนใหญ่ก็เป็นการศึกษาในลักษณะยึดติดกับสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง เช่น การวิเคราะห์ในแนวเศรษฐศาสตร์, การวิเคราะห์ในแนวสังคมวิทยาหรือการวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบโดยใช้ศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ทำให้งานวิจัยเหล่านี้มีข้อจำกัดและไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์การพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกที่มีความสลับซับซ้อนได้ดีเท่าที่ควร จากข้อจำกัดของงานวิจัยเหล่านี้ นำมาสู่ฐานคิด (Assumption) ในการออกแบบงานวิจัยชิ้นนี้ คือ การศึกษา/วิเคราะห์สังคมแบบเป็นองค์รวมโดยใช้การบูรณาการศาสตร์หลายๆ ศาสตร์เข้าด้วยกันเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทาง

สังคมฐานคิดเช่นนี้ทำให้กลุ่มผู้วิจัยจึงสนใจที่จะประเมินและทบทวนถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ผ่านมาในอดีตเพื่อวิเคราะห์ว่าโครงการนี้ควรปรับยุทธศาสตร์อย่างไรในกระแสโลกาภิวัตน์ของเอเชียในปัจจุบัน กลุ่มผู้วิจัยจึงจัดทำแผนงานวิจัยเรื่องการทบทวนและการปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนขึ้นเพื่อทำความเข้าใจกับอุดมการณ์การพัฒนาของประเทศไทย, บริบทเชิงโครงสร้าง, กระบวนการขับเคลื่อน, ผลทั้งทางบวกและลบ, ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) ในกระบวนการพัฒนาอันจะนำไปสู่การนำเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ภาคตะวันออกและทำให้กระบวนการพัฒนาตั้งอยู่บนฐานของความยุติธรรมทางสังคม (Social-justice) และความยุติธรรมทางนิเวศ (Eco-justice)

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อประเมิน ทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก
2. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก
3. เพื่อนำเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) เป็นการศึกษาการพัฒนาภาคตะวันออกใน 8 จังหวัด อันประกอบไปด้วย จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดนครนายก จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด เพื่อใช้กรณีศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์และผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาภาคตะวันออก

ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออก โดยการทำให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลและกลุ่มทุนทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ นำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงกระแสโลกาภิวัตน์ และวิเคราะห์ให้เห็นถึงผลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และในท้ายที่สุดจะนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออกในอนาคต

ขอบเขตระยะเวลา การศึกษาครั้งนี้จะเริ่มทำการศึกษาดังแต่ช่วงที่รัฐบาลมีแนวคิดในการพัฒนาภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก คือ ในปี พ.ศ. 2524 และเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) เพื่อให้เห็นถึงยุทธศาสตร์และผลจากการพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกอันจะนำไปสู่การนำเสนอแนวทางและมาตรการเชิงนโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกต่อไปในอนาคต

การสำรวจวรรณกรรม

1. แนวคิด/ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยได้พยายามสำรวจแนวคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ประเทศภายใต้อำนาจอธิปไตยของชาวมหาอำนาจตะวันตกได้รับอิสระกลายเป็นประเทศใหม่ (Emergent States) พร้อมกับการที่ประเทศสหรัฐอเมริกาได้กลายเป็นศูนย์อำนาจใหม่ของโลกที่พยายามขยายอิทธิพลด้วยการกำหนดรูปแบบเศรษฐกิจ การเมืองให้ประชาคมโลกไปปรับปรุง/ประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาของแต่ละประเทศ หลังจากการสำรวจแนวคิดของสำนักต่างๆ ในกระบวนการพัฒนาแล้ว ผู้วิจัยจะทำการวิพากษ์แนวคิดการพัฒนาของแต่ละสำนักว่ามีจุดเด่น/จุดอ่อนอย่างไรบ้างและท้ายที่สุดผู้วิจัยจะนำแนวคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralists) มาวิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ว่าแท้จริงแล้วการพัฒนาคืออะไร ดังนั้นประเด็น/เนื้อหาในการนำเสนอในส่วนนี้ผู้วิจัยจะมืองค์ประกอบ อยู่ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

- (1) แนวคิดว่าด้วยการพัฒนา
- (2) การวิพากษ์แนวคิดการพัฒนา
- (3) การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรม

(1) แนวคิดว่าด้วยการพัฒนา

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดว่าด้วยการพัฒนา (The Ideas of Development) จะพบว่าในยุคทันสมัยมีการแบ่งแนวคิดการพัฒนาดอกเป็น 4 แนวหลักๆ คือ (ปกรณ ปรียากร, 2526)

- แนวคิดการพัฒนาที่มองการพัฒนาในเชิงเนื้อหาเทคนิค (Techhical Matters)

แนวคิดดังกล่าวเป็นการประยุกต์ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิกและทฤษฎีสังคมศาสตร์อเมริกา มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาของสังคมด้อยพัฒนา พร้อมทั้งเสนอตัวแบบต่าง ๆ เพื่อการวางแผนการพัฒนา ดังนั้นนักวิชาการและนักปฏิบัติกรกลุ่มนี้จึงมีความเห็นสอดคล้องกันว่าวิชาเศรษฐศาสตร์การพัฒนา (Development Economic) เป็นสาขาที่มีความรู้สูงมีลักษณะเป็นศาสตร์เชิงปฏิฐานนิยม (Positive Science) ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและด้อยพัฒนา นักคิดกลุ่มนี้ได้รับการขนานนามว่าพวกปฏิฐานนิยม (The Postivists) ส่วนแนวทางการพัฒนาที่ถือเป็นแนวคิดกระแสหลัก (Conventional Wisdom) ที่ใช้เป็นตัวแบบในการพัฒนาอยู่ในรูปของทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory)² ซึ่งเริ่มใช้เป็นตัวแบบในการพัฒนาอย่างจริงจังตั้งแต่ปลาย

²ลักษณะของทฤษฎีภาวะทันสมัย คือ

1. การมองว่าระบบเศรษฐกิจย่อมมีความแตกต่างที่สำคัญระหว่างภาวะเก่าแก่ (Traditional) กับภาวะทันสมัย (Modern) ซึ่งแทรกซึมอยู่ในทุกภาคส่วนไม่ว่าในมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและชีวิตส่วนตัวของคน
2. ประเทศพัฒนาแล้วสามารถก้าวไปสู่ภาวะทันสมัยด้วยตัวเอง แต่ประเทศด้อยพัฒนาจะประสบความล้มเหลวที่จะดำเนินการสร้างภาวะทันสมัย
3. วิธีการจัดภาวะสังคมทวิภาค ก็คือ การเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นของการเจริญเติบโต (Stages of Growth) ตามแนวคิดของ Rostow
4. จุดมุ่งหมายปลายทางของภาวะทันสมัยทางเศรษฐกิจ ก็คือ ความสำเร็จในการสร้างโครงสร้างขั้นพื้นฐานทางการผลิตแบบสังคมอุตสาหกรรมและการสร้างชุมชนเมืองให้เกิดขึ้น

สงครามโลกครั้งที่ 2 ในโครงการฟื้นฟูประเทศยุโรปตะวันตก (European Recovery Program) และเจริญรุ่งเรืองสุดขีดเพื่อแนวคิดทฤษฎีนี้แผ่ขยายมายังประเทศด้อยพัฒนาในช่วงทศวรรษ 1950-1960 (ปกรณัม ปรียากรณ์, 2526)

เมื่อพิจารณาแนวทางการพัฒนาตามตัวแบบภาวะความทันสมัย (Modernization Model) นั้นก็จะพบว่าเป็นการผสมผสานเนื้อหาที่สำคัญสองหลักการเข้าด้วยกัน คือ “การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ” และ “เน้นการเพิ่มบทบาทของภาครัฐด้วยการวางแผนและจัดการองค์กร” กล่าวได้ว่าแนวทางการพัฒนาภายใต้ตัวแบบการสร้างคามทันสมัยนี้ได้รับการยอมรับในหลายประเทศ ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวมีภาพลักษณ์ของความเป็นกลาง ก้าวหน้าและสามารถประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางประกอบกับสอดคล้องกับการขยายตัวของอำนาจรัฐและการเติบโตของกลุ่มทุน เพราะแนวคิดภาวะทันสมัยในลักษณะที่เน้นการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานในลักษณะต่างๆ เป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้ชนชั้นนำและกลุ่มทุนสามารถมีบทบาทในชนบท

- **แนวคิดการพัฒนาที่ตอบโต้/ ต่อต้านแนวคิดกระแสหลักที่พวกปฏิฐานนิยมนำเสนอเอาไว้** แนวคิดประเภทที่สองนี้เกิดขึ้นไล่เลี่ยกันทั้งยุโรปตะวันออก ลาตินอเมริกาและสหรัฐอเมริกา คือ เกิดขึ้นในประมาณทศวรรษที่ 1960 จุดร่วมของนักคิดแนวนี้ คือปฏิเสธแนวคิดกระแสหลักที่มองว่าความก้าวหน้าหรือการพัฒนาที่มีความหมายเท่ากับความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ในทางตรงกันข้ามนักคิดกลุ่มนี้กลับมองว่าการพัฒนานั้น หมายถึง การปฏิรูปการจักระเบียบทางสังคม (Development is Equated with Ordered Social Reform) การที่จะดำเนินการได้เช่นนี้จะต้องมีการเรียนรู้ข้อเท็จจริงของประเทศโลกที่สามทั้งนี้เพื่อกำหนดวิธีการปฏิรูปสังคมที่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด นักคิดกลุ่มนี้ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่ม “พวกมีแนวคิดก้าวหน้า” (The Radicals) ประเด็นที่นักคิดกลุ่มนี้วิพากษ์สำนักคิดภาวะทันสมัย คือ (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 9-10)

- ประเภทความคิดวิวัฒนาการเส้นตรงของกลุ่มกระแสความทันสมัย ที่ถือว่าสภาพด้อยพัฒนาเป็นภาวะเริ่มต้นของระบบทุกระบบ เพราะประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยผ่านสภาพ “ความด้อยพัฒนา” มาก่อน และสาเหตุที่ประเทศเกิดภาวะด้อยพัฒนาในประเทศต่างๆ นั้นเป็นผลมาจากประเทศทุนนิยมแกนกลางสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองด้วยการแผ่อิทธิพลดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากประเทศบริวารหรือประเทศยากจนชายขอบจนเกิดภาวะด้อยพัฒนา

- การวิพากษ์กลยุทธ์ “การพัฒนา” โดยมองว่าการสร้างความทันสมัยสนับสนุนภาวะพึ่งพาของประเทศที่เคยเป็นอาณานิคม โดยแนวทางดังกล่าวผลักดันให้ประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมคงสภาพผู้ผลิตวัตถุดิบป้อนแก่ประเทศอุตสาหกรรม ขณะที่รูปแบบทางสังคมและการเมืองก็มีนายทุนการค้า (Merchant Capitalists) เป็นผู้บริโภคนส่วนเกินที่แท้จริง รัฐบาลทำหน้าที่เป็นเพียงตัวแทนมหาอำนาจในการรักษาเงื่อนไขให้อื้อประโยชน์แก่นายทุนต่างชาติ ดังนั้นทางออกเพื่อบรรลุการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมจึงต้องพิจารณาวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ในลักษณะเสียเปรียบเรื่องมูลค่าส่วนเกิน รวมถึงความขัดแย้งทางชนชั้นภายในประเทศด้อยพัฒนาโดยนักคิดกลุ่มนี้เสนอให้มีการปฏิวัติสังคมเป็นทางออก

5. จุดมุ่งหมายปลายทางในการจัดระเบียบทางสังคมและการเมือง คือ การสร้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตัวแทนตามตัวแบบของประเทศยุโรปและอเมริกา

หลักการ/แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาและทางออกของสังคมด้อยพัฒนาที่ขยายตัวและได้รับความสนใจของนักคิดกลุ่มก้าวหน้า ได้แก่ ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) ที่มองว่าที่ว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามถูกกำหนดโดยตรงจากพัฒนาการและการขยายตัวของเศรษฐกิจประเทศโลกที่หนึ่ง³ และทฤษฎีภาวะด้อยพัฒนา (Underdevelopment Theory) ที่มีความคิดคล้ายกับนักทฤษฎีพึ่งพา แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันเล็กน้อย คือ นักวิชาการกลุ่มนี้มีข้อพิจารณาว่าการดำเนินการพัฒนาในประเทศด้อยพัฒนาเป็นไปตามเงื่อนไขของระบบทุนนิยมโลกและการวิเคราะห์มีจุดมุ่งเน้นที่ลักษณะทุนนิยมโดยอาศัยแนวคิดแบบมาร์กซิสต์มาใช้ในการพิจารณา

- **แนวคิดการพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลความคิดมาจากสำนักมาร์กซิสต์** นักทฤษฎีกลุ่มนี้มองว่าปัญหาการพัฒนาในประเทศโลกที่สามเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกที่มีผลต่อภาวะสับสนและด้อยพัฒนาของประเทศด้อยพัฒนาโดยทั่วไป ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้เกิดขึ้นพร้อมกับข้อเสนอให้พิจารณาเรื่องวิธีการผลิต (Mode of Production) กับลักษณะของการดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Economic Surplus) ตลอดจนถึงความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ข้อเรียกร้องที่สำคัญที่ตามมาอันไปสู่การโต้แย้งสำคัญในกลุ่มนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ ก็คือ การใช้กรอบของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (Historical Economic Schema) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์พร้อมทั้งเสนอวิธีการวางแผนเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม (Socialist Planning) เป็นทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหา

- **แนวคิดการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development)** การพัฒนาทางเลือกถูกแปลความหมายออกไปต่างๆ นานา แต่โดยทั่วไปแนวคิดดังกล่าวหมายถึงข้อวิจารณ์หรือการเป็นฝ่ายตรงข้ามกับการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นไปที่การสร้าง ความเติบโตแก่ตัวเลขทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งอาจเป็นทางเลือกการพัฒนาโดยรัฐและกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจต่างๆ แนวทางที่ถูกจัดว่าเป็นทางเลือกการพัฒนา ก็เช่น แนวคิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม, แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development), แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) เป็นต้น ทั้งนี้ Pieterse (1988) ได้ชี้ให้เห็นจุดเน้นที่สำคัญที่ทำให้การพัฒนาทางเลือกแตกต่างไปจากการพัฒนากระแสหลักคือ ขณะที่การพัฒนากระแสหลักเน้นการจัดระเบียบโลกในระดับมหภาคและมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจแต่การพัฒนาทางเลือกกลับเป็นการพัฒนาจากข้างล่าง (Development From Below)

³ ต่อมานักคิดในกลุ่มนี้ เช่น Fernando Henrique Cardoso ไม่ได้มองสัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่มประเทศโลกที่หนึ่งกับกลุ่มประเทศโลกที่สามมิได้เป็นลักษณะ Zero-Sum Game เหมือนในอดีต(กล่าวคือ กลุ่มประเทศโลกที่หนึ่งได้ประโยชน์แต่ฝ่ายเดียวโดยขณะที่กลุ่มประเทศโลกที่สามเสียเปรียบ) แต่เป็นสัมพันธ์ภาพที่อำนวยประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ การขูดรีดและการเอาเปรียบที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขการพึ่งพิงนั้น มิได้ให้ประโยชน์แก่ประเทศภายนอกด้านเดียวแต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างชนชั้นที่มีอิทธิพลภายในประเทศและภายนอกประเทศ ซึ่งพลังภายนอกประเทศนั้นประกอบไปด้วย บริษัทข้ามชาติ เทคโนโลยีระบบการเงินระหว่างประเทศ ผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐกิจและทางการทหาร ในนามของจักรวรรดินิยม อิทธิพลและภาวะครอบงำของพลังภายนอกนั้นได้ปรากฏออกมาในรูปของการใช้ประโยชน์จากพลังภายใน อันได้แก่ กลุ่มต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์และค่านิยมที่สอดคล้องกับนายทุนต่างชาติดังนั้นกลุ่มประเทศโลกที่สามจึงมี “การพัฒนา” ไปพร้อม ๆ กับการพึ่งพิงอันเป็นสภาพเดิม โดยความสัมพันธ์ของประเทศทั้งสองกลุ่มนั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในลักษณะของโครงสร้างครอบงำ (Structures of Domination) ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงผลประโยชน์ร่วมระหว่างกลุ่ม

และเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำหรือศักยภาพของมนุษย์ (Agency) ในการเปลี่ยนแปลงสังคม ในปัจจุบันการพัฒนาทางเลือกมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมทั้งนี้เพราะ นักวิชาการหลายฝ่ายได้ผลักดันให้สังคมโลกหันมาสนใจในแนวทางการพัฒนาลักษณะนี้ประกอบกับ กระแสสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นผลจากความ สั่นคลอนของกระบวนการพัฒนากระแสหลักอันเนื่องมาจากความล้มเหลวของการพัฒนาใน หลายทศวรรษที่ผ่านมา (อัจฉรา รักยุติธรรม, 2554, หน้า 15)

(2) การวิพากษ์แนวคิดการพัฒนา

แนวคิดในการพัฒนาทั้งสี่แนวคิดที่ผู้วิจัยได้พยายามประมวลรวบรวมข้างต้น คือ แนวคิดในการพัฒนาที่มีบทบาทชี้นำทิศทางทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตามแล้วนับตั้งแต่ช่วงหลังปี ค.ศ.1970 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการตั้งคำถามกับโมทัศน์หรือแนวคิดที่มีต่อการพัฒนาของแต่ละสำนักที่ไว้ไว้ เช่น การพัฒนาภายใต้แนวคิดของทฤษฎีทันสมัยนั้นแม้ในมิติหนึ่งจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความเจริญทางด้านสาธารณสุขโภชนาการและสาธารณสุขการขั้นพื้นฐานต่างๆ แต่การพัฒนากลับส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมทั้งในเรื่องของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของผู้คน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลเกี่ยวเนื่องตามมาจากความพยายามสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ขณะที่สำนักมาร์กซิสต์ก็ถูกวิจารณ์ว่าให้ความสำคัญในการพัฒนาที่เน้นมิติเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลักมากกว่าที่จะคำนึงถึงระบบนิเวศรายรอบสังคมมนุษย์ อันเป็นผลให้นักคิดสายสตรีนิยมนิยม Vandana Shiva ได้เสนอให้เพิ่มมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศในธรรมชาติกับมิติการจัดการเข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพราะแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาถูกนิยามและควบคุมโดยผู้ชาย การตั้งคำถามต่อการพัฒนานี้ไม่เว้นแม้กระทั่งแนวคิดทางเลือกในการพัฒนาที่ถูกนักวิชาการกลุ่มหนึ่งมองว่าว่าการพัฒนาทางเลือกที่ครั้งหนึ่งเคยวิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาระแสหลัก ได้ย้ายตำแหน่งแหล่งที่มาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระแสหลักโดยการทำให้ปัญหาการพัฒนาในมิติต่างๆ กลายเป็นเพียงเรื่องทางเทคนิค โดยมีนักพัฒนาทางเลือก (เช่น นักพัฒนาเอกชน, นักวิชาการบางกลุ่ม) ทำหน้าที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการจัดการปัญหานั้นๆ หรือกรณีของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ถูก Michel Redclift มองว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีหลากหลายความหมาย ขึ้นอยู่กับรากฐานของแต่ละสำนักคิดว่าเป็นเรื่องสังคมศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ รวมทั้งวิธีการพัฒนาของประเทศที่พัฒนาแล้วยังวางอยู่บนแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา รวมทั้งยังให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจมากกว่าการคลี่คลายปัญหาในทางนิเวศและขาดการมองมิติทางวัฒนธรรม อันเป็นผลให้กระบวนการพัฒนาไม่อาจที่จะเชื่อมโยงกลวิธี “การพัฒนา” ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าด้วยกันได้ ดังนั้นตามแนวทางของ Redclift เขาจึงเสนอให้ยึดกลวิธีการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับคนท้องถิ่นหรือคนยากจนเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา ก่อน โดยเน้นที่ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน การเข้าถึงทรัพยากร สิทธิมนุษยชนและระบบนิเวศแวดล้อมของคนในท้องถิ่น (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 13-14)

เช่นเดียวกันกับกับแนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ที่ได้กลายเป็นแนวคิดหลักที่เข้ามาแทนที่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและในปัจจุบันทั่วโลกก็ได้มีการอภิปราย วิเคราะห์และการวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจสีเขียวกันอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามแล้วแต่ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2557) ก็ได้วิพากษ์แนวคิดกล่าวหาว่าเศรษฐกิจสีเขียว ยังคงยึดแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมต่อไปและไม่ให้

ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนระบบที่ดำรงอยู่ โดยสิ่งที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดดังกล่าว ก็คือ การดัดแปลงให้ระบบทุนนิยมที่มีอยู่แล้วให้กลายเป็นทุนนิยมสีเขียว (Green Capitalism) เท่านั้น ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าระบบทุนนิยมกับความเป็นสีเขียวเป็นสิ่งที่เข้ากันไม่ได้ นอกจากนี้แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียวยังคงยึดแนวทางการพัฒนาที่เน้นการสร้างความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจต่อไป โดยการใช้แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียวช่วยขยายการเติบโตของตัวเลข GDP รวมถึงสร้างความเจริญทางวัตถุ (Green Growth) ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าในความเป็นจริงการขยายตัวและความเจริญเช่นนี้ไม่ค่อยสอดคล้องกับความจำเป็นสีเขียว เพราะหากกระบวนการพัฒนาเน้นการขยายตัวมากเกินไปก็จะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นและมีมลภาวะเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

ดังนั้นการอธิบายความหมายโดยนักวิชาการและนักพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมาแสดงให้เห็นว่าเป็นการใช้แนวคิดและการตัดสินเชิงคุณค่า (Value Judgment) ที่แตกต่างกัน ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการกลไกแปลงความหมายในทางความคิดสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะกระบวนการสร้างภาพและผลิตสถาบันรองรับและมีแนวคิดหลากหลาย ทั้งที่มาจากกระแสหลัก กระแสวิพากษ์และกระแสทางเลือก โดยแต่ละกระแสก็พยายามสร้างข้อเสนอด้วยการชี้ให้เห็นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับประเทศยากจน โดยเฉพาะหลังปี ค.ศ.1970 แนวคิดการพัฒนาก็ยังเพิ่มตัวแบบทั้งแนวทางการพัฒนาความจำเป็นพื้นฐาน การกระจายทางเศรษฐกิจ การพัฒนายั่งยืน อย่างไรก็ตามแล้วตัวแบบการพัฒนาเหล่านี้ก็ล้วนแล้วแต่ถูกตั้งคำถามกับความเหมาะสมและฐานคติในแต่ละตัวแบบว่าสอดคล้องกับสภาพของสังคม วัฒนธรรมของประเทศต่างๆ เหล่านี้หรือไม่ โดยเฉพาะในแต่ละแนวคิดไม่ว่าจะเป็นกระแสหลัก กระแสวิพากษ์และกระแสทางเลือกต่างก็พยายามปรับแนวทางและมียุทธศาสตร์การวิเคราะห์ปัญหาและการอธิบายที่แตกต่างกัน ทำให้แนวคิดที่เปลี่ยนไปมีความขัดแย้งกันในหลายระดับไม่ว่าจะเป็นระดับวิธีคิด แนวทางในการมองปัญหา ฐานคติและวิธีปฏิบัติ (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 13-14)

(3) การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรม

จากอิทธิพลของความคิดวาทกรรมทำให้นักวิชาการที่ศึกษาเรื่อง “การพัฒนา” ยุคหลังทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาเริ่มหันมาสนใจสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ทั้งนี้เพื่อเข้าใจ “อำนาจ” ในแง่มุมของการสร้างชุด “ความจริง” ขึ้นมา ทั้งนี้เพราะการศึกษาวาทกรรมที่สัมพันธ์กับการพัฒนา นอกจากจะเข้าใจอิทธิพลในการกำหนดนโยบายของประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาทั้งหลายแล้วยังทำให้เข้าใจความซับซ้อนของการสถาปนาอำนาจของความรู้เรื่อง “การพัฒนา” ควบคู่กันไป ประกอบกับการก่อตัวของสิ่งที่เรียกว่า “การไม่พัฒนา” และ “ความด้อยพัฒนา” อันเป็นนัยยะที่เป็นเสมือนความเป็นอื่นหรือเป็นความรู้และภูมิปัญญาแบบอื่นที่ไม่ได้มาจากโลกตะวันตก อันเป็นผลให้ความรู้ในลักษณะเช่นนี้ถูกจัดลำดับชั้นให้อยู่ต่ำกว่าความรู้แบบตะวันตกและควบคุมจัดการโดยการพัฒนาแบบตะวันตก

Arturo Escobar (1984, 1995) เป็นนักวิชาการที่ได้ศึกษากระบวนการทำให้ “การพัฒนา” กลายเป็นความรู้ เขาเห็นว่าพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ที่ผลิตและแจกจ่ายชุดความหมายสู่ประเทศต่างๆ เพื่อควบคุมประเทศเกิดใหม่หลังยุคอาณานิคม การศึกษาของ Escobar นั้นเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่าคำว่าประเทศโลกที่สามเกิดขึ้นมาได้อย่างไร กระทั่งเขาพบว่าประเทศโลกที่สามเป็นคำที่

เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นผลจากการจัดวางใหม่ (Reorganization) และการปรับเปลี่ยนปัจจัยต่างๆ รวมถึงการใช้เกมภาษาเพื่อสร้างและทำให้ประเทศโลกที่สามซึ่งเป็นประเทศที่ยากจน คุณภาพชีวิตของคนอยู่ในระดับต่ำเกิดขึ้น ซึ่งความยากจนและคุณภาพชีวิตที่ต่ำของประชากรเช่นนี้จะต้องได้รับการแก้ไขหรือขจัดให้หมดสิ้นไป กระทั่งเกิดการสถาปนารูปแบบและกระบวนการพัฒนาในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การทำให้ความรู้ในด้านการพัฒนากลายเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญแบบมืออาชีพ (The Professionalization of Development Knowledge) กล่าวคือ จะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ในการพัฒนา กระทั่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของวิชาด้านเศรษฐศาสตร์ การพัฒนา สังคมวิทยาการพัฒนาหรือการศึกษาการพัฒนา ซึ่งศาสตร์แขนงต่างๆ เหล่านี้ก่อนปี ค.ศ. 1955 ไม่เคยปรากฏขึ้น ขณะเดียวกันก็มีการสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา เช่น นักเศรษฐศาสตร์ นักบริหารรัฐกิจหรือคณะกรรมการระหว่างประเทศเพื่อช่วยช่วยเหลือและให้คำแนะนำว่าอะไร คือ การพัฒนาและไม่พัฒนาและให้คำแนะนำแก่ประเทศยากจนเพื่อเปลี่ยนระบบสังคมให้เหมือนโลกตะวันตก (Arturo Escobar, 1984-85, p.387-390 อ้างถึงใน ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 20)

2. การทำให้ปฏิบัติการพัฒนาเป็นเรื่องเชิงสถาบัน (The Institutionalization of Development Practice) โดยสถาบันเพื่อการพัฒนาที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเริ่มทำงานหลังจากผู้คน (รวมถึงผู้นำ) ในประเทศโลกที่สามรับรู้ว่าคุณเองเผชิญกับปัญหาความยากจนและต้องการพัฒนา โดยสถาบันเหล่านี้พยายามสร้างองค์ความรู้ที่อ้างว่าจะนำไปใช้เพื่อขจัดปัญหาความยากจนในประเทศโลกที่สาม กล่าวได้ว่าสถาบันการพัฒนาเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาต่างๆ มีความชอบธรรมมากขึ้น

3. มีการกันความรู้อื่นให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ไม่พัฒนา” โดยเห็นว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตกเป็นตัวแทนของ “การพัฒนา” ขณะที่วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น (ประเทศต่าง ๆ) กลายเป็นสิ่งที่ล้าหลังที่ต้องเปลี่ยน เช่น การไม่ยอมรับความคิด/ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีศักดิ์ศรีและเหตุผลเท่าเทียมกับองค์ความรู้แบบตะวันตก ทำให้ประเทศที่เข้าไปสัมพันธ์กับระบบนี้ต้องกลายเป็น “ความเป็นอื่น” หรือเป็นประเทศ “ไม่พัฒนา” และจะต้องจัดการเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะของการพัฒนา

4. มีการจัดระเบียบอันเกี่ยวกับวิธีการพัฒนา โดยการสร้างตัวแบบที่เป็นระบบและขั้นตอนให้ทุกประเทศดำเนินการตามพร้อมกันให้คุณค่าว่าเป็นแนวทางที่ต้องดำเนินการตาม เช่น กรณีการสร้างตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจหรือตัวแบบลำดับความเติบโตของสังคม เป็นต้น อันเป็นผลให้ประเทศที่เข้าไปสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกหรือประเทศที่ต้องการพัฒนาต้องดำเนินการภายใต้ตัวแบบ กระทั่งท้ายที่สุดตกอยู่ภายใต้ตรรกะการพัฒนาหรือระเบียบที่จัดวางไว้และต้องอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศมหาอำนาจตะวันตก (Arturo Escobar, 1984-85, p.384-388 อ้างถึงใน ศุภชัย เจริญวงศ์, 2542, หน้า 21)

งานของ Escobar เป็นเสมือนการเปิดประเด็นการศึกษา “การพัฒนา” โดยมุ่งหมายการศึกษาอยู่ที่การศึกษาปฏิบัติการและกระบวนการที่ทำให้แก่นสาร (Essence) ของการพัฒนา กลายเป็นความรู้และความจริง ซึ่งเขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าแท้จริงการพัฒนาที่หลายฝ่ายยึดถือและเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งความศิวิไลซ์ ความเจริญก้าวหน้าล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของกระบวนการ

“สร้าง” ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง การต่อสู้และการช่วงชิงความหมายของแต่ละฝ่าย ทั้งนี้เพื่อครองความเป็นเจ้า (Hegemony) หรือทำให้สิ่งที่ตนเอง “สร้าง” กลายเป็นวาทกรรมกระแสหลัก นอกเหนือจากนั้นเขายังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเป็นเสมือนเครื่องมือหรือเทคโนโลยีทางอำนาจ (Technology of Power) ของชาติตะวันตกที่ใช้ในการจัดการเพื่อครอบงำ, ครอบคลุม, ครอบครอง ประเทศยากจนทั้งนี้เพื่อให้ประเทศเหล่านี้เข้ามาอยู่ในเครือข่ายอำนาจของตนเองพร้อมกันนี้ชาติมหาอำนาจตะวันตกยังสร้างสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามากมายไม่ว่าจะเป็นธนาคารโลก, กองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นต้น รวมถึงการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งวิชาการพัฒนา, การบริหารการพัฒนา รวมทั้งปรับระบบการเมืองการปกครองให้มีประสิทธิภาพเพื่อรองรับการสร้าง “การพัฒนา” จนกระทั่งสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ซึ่งเป็นคำที่เกิดขึ้นในหลังสงครามโลกครั้งที่สองกลายเป็นสถาบันใหม่ทางสังคมที่มีตัวตน (Subject) มีสถานะในกระบวนการพัฒนาและที่สำคัญคือ มีอำนาจในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนประเทศและองค์กรระหว่างประเทศต่างๆ (Arturo Escobar 1984, 387-390) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสำหรับ Escobar แล้ว “การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรม” จึงเป็นเสมือนการประกอบสร้างอย่างเป็นประวัติศาสตร์ผ่านการสร้างแบบจำลอง (Artificial Construct) เช่น กรณีการสร้างความยากจน ความด้อยการพัฒนา หรือ ความทันสมัย (Arturo Escobar, 1985, p.21-54)

นอกจากการมองการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมภายใต้มนทัศน์ของ Escobar แล้ว นักวิชาการที่สนใจการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมแล้ว นักวิชาการอย่าง Jame Ferguson (1994) ที่สนใจภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนา (มากกว่าสนใจการก่อตัวขึ้นของวาทกรรมการพัฒนา) โดย Ferguson ได้ทำการศึกษาวาทกรรมการพัฒนาในเมืองเลสโซโท (Lesotho) ซึ่งเป็นเมืองแห่งหนึ่งของแอฟริกาและพบว่าภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาในประเทศนี้เริ่มเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1975-1984 เป็นการดำเนินงานร่วมกันของรัฐท้องถิ่นของเมืองเลสโซโทกับการสนับสนุนของธนาคารโลก และที่สำคัญที่สุด ก็คือ “การพัฒนา” ทำงานเสมือนเป็นเครื่องมือ (Apparatus) ของรัฐเพื่อขยายอำนาจการบริหารจัดการเข้าไปยังส่วนต่างๆ (Political Operation of Expanding Bureaucratic State Power) (Ferguson, 1994, p.xv)

นอกจากนี้งานศึกษา Ferguson ยังพบว่าภาคปฏิบัติการของวาทกรรมพัฒนายังกระทำผ่านการสถาปนาการพัฒนาให้เป็นสถาบัน โดยสถาบันเหล่านี้จะสร้างรูปแบบของวาทกรรม (Forms of Discourse) ขึ้นและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเหล่านี้จะทำงานพร้อมกันสองส่วน คือ การทำให้ชาวเลสโซโทเป็นวัตถุทางความรู้ (Object of Knowledge) ซึ่งเป็นการอธิบายชาวเลสโซโทด้วยความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง เช่น ชาวเลสโซโทเป็นสังคมเผ่าดั้งเดิมเป็นสังคมชาวนาที่ยังชีพแบบดั้งเดิม หรือเป็นสังคมที่ยังไม่เคนสัมผัสกับความเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งความรู้แบบนี้ถูกทำให้กลายเป็นกรอบความรู้เพื่อกลายเป็นเครื่องบ่งชี้ปัญหาสำคัญ (Dominant Problems) ว่าชาวเลสโซโทนั้นยังคงเป็นคนยากจนหรือไม่พัฒนา (Ferguson, 1994 อ้างถึงใน พิพัฒน์ ธนากิจ, 2552, หน้า 8)

เมื่อถูกนิยามเช่นนี้แล้วการจัดการและการบริหารงานจากผู้วางแผน/ผู้เชี่ยวชาญก็จะเริ่มดำเนินการ โดยการสร้างโครงสร้างของความรู้ เพื่ออธิบายชาวเลสโซโทในฐานะวัตถุและทิศทางการแก้ไข้ปัญหา และพยายามนำเสนอว่าการแก้ไข้ปัญหาเป็นเรื่องของการแก้ไข้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมหาใช่เป็นประเด็น “การเมือง” ด้วยการที่ทำให้เห็นภาพว่าการพัฒนาไม่ใช่เป็นประเด็น

การเมืองจึงเป็นเหตุให้รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงในปริมณฑลของการพัฒนาเพื่อขยายอำนาจการจัดการของรัฐเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุปการศึกษาการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมทั้งของ Escobra และ Ferguson นั้นมีจุดร่วมกัน คือ การมองว่าการพัฒนามีฐานะเป็นวาทกรรมรูปแบบหนึ่งที่ถูกนิยามจากประเทศโลกที่หนึ่งหรือจากธนาคารโลก ขณะเดียวกันการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมก็เป็นเรื่องของ การครอบงำระหว่างประเทศและการครอบงำภายในประเทศ อย่างไรก็ตามแล้วแต่การศึกษาการพัฒนาในฐานะวาทกรรมการพัฒนาที่มีจุดอ่อน คือ เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างลักษณะหนึ่งที่ขาดรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตจริงของคนในสังคม รวมถึงมิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อยู่ในระดับพื้นที่ รวมไปถึงการเพิกเฉยต่อการเมือง อำนาจ อุดมการณ์ เกมทางภาษาและความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมและปฏิบัติการเชิงสถาบันในเวทีการพัฒนา นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวยังเพิกเฉยต่อสถานการณ์การเผชิญหน้าระหว่างนักพัฒนาและผู้ที่ไม่พัฒนาต้องการไปพัฒนาหรือการสร้างผลประโยชน์ (Grillo, R.D. and R.L.Stirrat, 1997 อ้างถึงใน พิพัฒน์ ธนากิจ, 2552, หน้า 9)

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลนโยบาย

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยนี้ สามารถนำเสนอออกเป็นหัวข้อที่สำคัญ ได้ดังนี้ คือ

1. เกณฑ์การประเมินผลนโยบาย
2. ประเภทการประเมินผลนโยบาย
3. เทคนิคในการประเมินผลนโยบาย
4. การประยุกต์ผลการวิจัยประเมินผล การยุตินโยบายและการสืบทอดนโยบายให้ต่อเนื่อง

1. เกณฑ์การประเมินผลนโยบาย

การประเมินผลนโยบายเป็นการประเมินเชิงคุณค่า (Value judgement) โดยเปรียบเทียบผลที่คาดหวัง (expected result) ดังนั้นจึงต้องคำนึงถึงเกณฑ์การประเมินผล (Evaluation Criteria) เกณฑ์การประเมินที่นิยมใช้กันในปัจจุบันสามารถสรุปได้จากตาราง ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ม.ป.ป., หน้า 87-89 ; วรเดช จันทรร และไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2541, หน้า 26-46)

เกณฑ์การประเมินผล	แนวคิด	ตัวชี้วัด
1.การตอบสนองของประชาชน (Responsiveness)	- การขานรับนโยบายของประชาชน	- การกำหนดประเด็นปัญหา - การรับฟังความคิดเห็น - มาตรการ/กลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา - ความรวดเร็วในการแก้ไขปัญหา
2.ความก้าวหน้า (Progress)	- การประเมินระหว่างดำเนินงาน	- กิจกรรมที่แล้วเสร็จ

3. ประสิทธิภาพ (Effectiveness)	- การบรรลุเป้าหมายที่กำหนด	- เป้าหมาย vs ผลลัพธ์
4. สัมฤทธิ์ผล (Achievement)	- การบรรลุตามเกณฑ์มาตรฐาน	- การวัดผลทางการศึกษา
5. ประสิทธิภาพ (Efficiency)	- ความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร	ผลลัพธ์ vs ทรัพยากร - ผลผลิตต่อค่าใช้จ่าย - ผลผลิตต่อกำลังคน - ผลผลิตต่อหน่วย - การประหยัดทรัพยากร
6. การให้บริการ (Service)	- การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้รับบริการ	- ระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ
7. ความเป็นธรรมในสังคม (Social Justice)	- ผลลัพธ์ต่อผู้เสียเปรียบในสังคม	- การเข้าถึง - การจัดสรรทรัพยากร - การกระจายผลประโยชน์
8. ความเสมอภาคทางสังคม (Social Equity)	- ความเท่าเทียมในโอกาส	- การเข้าถึง - การจัดสรรทรัพยากร - การกระจายผลประโยชน์
9. ความรับผิดชอบของหน่วยงาน (Accountability)	- ความสามารถในการตรวจสอบจากสังคม	- พันธกิจต่อสังคม - ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ - การให้หลักประกันความเสี่ยง - การยอมรับข้อผิดพลาด
10. ผลกระทบ (Impact)	- ผลที่ตามมาจากผลลัพธ์ของนโยบาย	ผลกระทบในแง่มิติต่างๆ - เนื้อหา - ทิศทาง - คุณค่า - เวลา - ความคาดหวัง - ขอบเขต - ความเป็นจริง

1. การตอบสนองของประชาชน (Responsiveness)

ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1.1 การกำหนดประเด็นปัญหา (Problem identification) เป็นตัวชี้วัดความสอดคล้องตรงประเด็นของปัญหาที่เป็นปัญหาความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ โดยพิจารณาจากการจัดลำดับความสำคัญ การตระหนักถึงปัญหาที่แต่ละกลุ่มเป้าหมายประสบอยู่ เป็นต้น

1.2 การรับฟังความคิดเห็น (Public hearing) เป็นตัวชี้ถึงระบบเปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของประชาชนผู้รับบริการ ซึ่งอาจมีหน่วยที่มีหน้าที่ประมวลและรับฟังความคิดเห็นในการเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ

1.3 มาตรการเชิงกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา (Strategic measures) เป็นตัวชี้วัดถึงความพร้อมในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนผู้รับบริการ อาทิ มาตรการป้องกันน้ำท่วม มาตรการป้องกันความเสียหายจากภาวะความแห้งแล้ง เป็นต้น

1.4 ความรวดเร็วในการแก้ไขปัญหา เป็นตัวชี้วัดการสนองตอบในการแก้ไขปัญหา โดยพิจารณาจากระยะเวลาที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา การให้ความสำคัญและการกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหาด้วยความรวดเร็ว เป็นต้น

2. เกณฑ์ความก้าวหน้า (Progress)

เป็นการพิจารณาเปรียบเทียบผลของการดำเนินกิจกรรม กับเป้าหมายที่กำหนดตามแผนการประเมินความก้าวหน้ามุ่งที่จะตอบคำถามว่า การดำเนินกิจกรรมตามโครงการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ เป็นไปตามกรอบเวลาหรือไม่ ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

2.1 ผลผลิตเทียบกับเป้าหมายรวมในช่วงเวลา เป็นการดูสัดส่วนผลผลิต (Output) ของโครงการว่าบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด อาทิ ความยาวของถนนที่สร้างได้ จำนวนแหล่งน้ำขนาดย่อมเพื่อการเกษตร เป็นต้น

2.2 จำนวนกิจกรรมแล้วเสร็จ เนื่องจากโครงการประกอบด้วยชุดกิจกรรมต่างๆ มากมาย จึงจำเป็นต้องมีตัวชี้วัดความก้าวหน้า โดยพิจารณาจำนวนกิจกรรมที่ได้ดำเนินไปแล้ว ทั้งกิจกรรมหลัก กิจกรรมพื้นฐาน กิจกรรมรอง และกิจกรรมเสริม ในช่วงระยะเวลา อาจเป็น สัปดาห์ เดือน ไตรมาส หรือระยะของโครงการ

2.3 ทรัพยากรที่ใช้ไปในช่วงเวลา เป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าของการใช้ทรัพยากรในโครงการ ซึ่งครอบคลุมด้านงบประมาณโครงการ ได้แก่ งบประมาณที่ใช้ไป งบประมาณที่อยู่ระหว่างผูกพัน เป็นต้น

2.4 ระยะเวลาที่ใช้ไป เป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าเพื่อดูว่าใช้เวลาไปเท่าใดแล้ว และเหลือระยะเวลาอีกเท่าใด จึงจะครบกำหนดแล้วเสร็จ โดยจะสามารถเป็นเกณฑ์ประเมินและควบคุมกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายด้านเวลา และเพื่อทราบถึงระยะเวลาที่ต้องใช้จริงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายรวม

3. เกณฑ์ประสิทธิผล (effectiveness)

เกณฑ์ประสิทธิผล หมายถึง อัตราส่วน (ratio) ของการเปรียบเทียบปัจจัยนำออกที่คาดการณ์ไว้กับปัจจัยนำออกที่ผลิตออกมาได้จริงๆ ในช่วงเวลาที่กำหนด เนื่องจากประสิทธิผลวัดเป็นอัตราส่วน เราจึงสามารถเปรียบเทียบเป็นร้อยละของประสิทธิผลได้ ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่พิจารณาระดับการบรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะด้าน โดยดูจากผลลัพธ์จากการดำเนินงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

3.1 ระดับการบรรลุเป้าหมาย เป็นตัวชี้วัดว่าโครงการบรรลุเป้าหมายด้านใดบ้างและการบรรลุเป้าหมายส่งผลต่อประชากรเป้าหมายอย่างไร โดยสามารถวัดการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ

และคุณภาพของประชากรเป้าหมาย อาทิ การบรรลุเป้าหมายด้านเศรษฐกิจสังคม อาจดูจากการเพิ่ม รายได้ต่อหัวต่อคน เป็นต้น

3.2 ระดับการมีส่วนร่วม เป็นตัวชี้วัดระดับความสำเร็จโดยให้ความสำคัญกับมิติการมีส่วนร่วม โดยสามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งผลต่อระดับ ความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ระดับการมีส่วนร่วมสามารถวัดจาก จำนวนประชากร ความถี่ระดับ กิจกรรม ซึ่งครอบคลุมการร่วมตัดสินใจ วางแผนและติดตามผล

3.3 ระดับความพึงพอใจ เป็นเกณฑ์วัดระดับการยอมรับ โดยอาจพิจารณาจากสัดส่วน ของประชากรเป้าหมายที่พึงพอใจกับบริการของรัฐ สัดส่วนของครัวเรือนที่พอใจการปฏิบัติหน้าที่ของ เจ้าหน้าที่โครงการ

3.4 ความเสี่ยงของโครงการ เป็นตัวชี้วัดประสิทธิผลเพื่อดูว่าโครงการมีความเสี่ยงใน การบรรลุเป้าหมายด้านใดด้านหนึ่งหรือเป้าหมายรวมของโครงการหรือไม่ ซึ่งค่าของความเสี่ยงจะ ประเมินของการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมของโครงการ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและ สิ่งแวดล้อม ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

4. เกณฑ์สัมฤทธิ์ผล (Achievement)

เป็นการประเมินผลสำเร็จโดยพิจารณาเปรียบเทียบผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่นำ นโยบายไปปฏิบัติ กับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในนโยบาย โดยเป็นการประเมินผลขององค์การ 2 ส่วน คือผลในภาพรวมและระดับปฏิบัติการ มีตัวชี้วัดที่สำคัญ คือ

ผลผลิต (Outputs) ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1) ผลผลิตในภาพรวม (Overall outputs) เป็นการประเมินผลผลิตเทียบกับเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ โดยเปรียบเทียบผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง กับเป้าหมายรวมขององค์กร โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับทิศทาง สถานภาพ จุดยืน ศักยภาพ และ ภาพพจน์ขององค์กรและประชาชนผู้รับบริการ การประเมินผลดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นพลวัตรและมี ปฏิสัมพันธ์กับสถานะแวดล้อมภายนอกองค์กร และ 2) ผลผลิตระดับปฏิบัติการ (Operational outputs) เป็นการประเมินผลโดยพิจารณาระดับการบรรลุเป้าหมายตามแผนปฏิบัติการ โดยอาจจะ พิจารณาจากผลผลิตต่อหน่วยกำลังคน ระดับการบริการต่อหน่วยเวลา สัดส่วนของต้นทุนและ ผลตอบแทน สถานภาพทางการเงิน เป็นต้น

5. ประสิทธิภาพ (Efficiency)

การประเมินประสิทธิภาพเป็นการเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้ กับทรัพยากรที่ใช้ไปในการดำเนินงาน ทรัพยากรที่ใช้ นอกจากงบประมาณแล้ว ยังหมายรวมถึงทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากร ทางการจัดการ และเวลาที่ใช้ไปในการดำเนินงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

5.1 สัดส่วนผลผลิตต่อค่าใช้จ่าย เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรทางการเงิน ingsโครงการเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เหมาะสมและคุ้มค่ากับการลงทุน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการใช้จ่ายเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพ สมประโยชน์ ลดค่าใช้จ่าย

5.2 ผลผลิตต่อกำลังคน เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพการผลิตต่อบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ โครงการ ซึ่งนอกจากจะเป็นตัวชี้ถึงประสิทธิภาพของการดำเนินงานแล้ว ยังแสดงถึงสมรรถนะและ ศักยภาพของทรัพยากรบุคคลในการดำเนินโครงการ

5.3 ผลผลิตต่อหน่วยเวลา เป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพการผลิตในช่วงเวลา อาทิ จำนวนครัวเรือนที่ได้รับการอบรมอาชีพเสริมนอกภาคเกษตรต่อครัวเรือน จำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนต่อตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาในแต่ละปี

6. เกณฑ์การให้บริการ (Service)

เป็นเกณฑ์ที่สะท้อนถึงความคาดหวังในคุณภาพบริการเทียบกับต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ประชาชนผู้รับบริการต้องแบกรับ ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ 2 ประการคือ

6.1 ระดับความพึงพอใจ (Degree of satisfaction) เป็นตัวชี้วัดความเห็นของประชาชนผู้รับบริการที่มีต่อหน่วยงานในเขตพื้นที่รับบริการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพการบริการ อาทิ สัดส่วนของครัวเรือนในเขตรับบริการที่มีความพอใจบริการขนส่งมวลชนประเภทต่างๆ เป็นต้น

6.2 การยอมรับหรือคัดค้าน (Acceptance or rejection) เป็นตัวชี้วัดระดับการยอมรับมาตรการนโยบายของหน่วยงาน ซึ่งอาจพิจารณาสัดส่วนการยอมรับหรือคัดค้าน เนื่องมาจากผลกระทบจากมาตรการนโยบายของหน่วยงาน อาทิ สัดส่วนของประชากรที่เห็นด้วยหรือคัดค้านต่อมาตรการทางการเงินการคลัง เป็นต้น

7. ความเป็นธรรมในสังคม (Social Justice)

เป็นเกณฑ์ที่มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยพิจารณาถึงผลลัพธ์และผลกระทบจากการดำเนินโครงการโดยยึดหลักการว่าประชากรกลุ่มเป้าหมายจะได้รับหลักประกันเรื่องความเป็นธรรม ความเสมอภาคและความทั่วถึงในการรับบริการ ประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ประการ คือ

7.1 ความเป็นธรรมระหว่างกลุ่มอาชีพ (Occupational equity) เป็นตัวชี้วัดความเป็นธรรมโดยให้ความสำคัญทุกกลุ่มย่อย (Sub-group) ในสังคม อาทิ ความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรแหล่งน้ำแก่กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มอาชีพอื่น เป็นต้น

7.2 ความเป็นธรรมระหว่างเพศ (Gender equity) เป็นตัวชี้วัดที่ให้ความสำคัญเรื่องความเป็นธรรมระหว่างเพศ ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่มีความสำคัญมากขึ้นในการประเมินโครงการพัฒนา โดยดูว่าการดำเนินโครงการให้ความเสมอภาคระหว่างเพศ หรือมีการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศหรือไม่

7.3 ความเป็นธรรมระหว่างชนรุ่น (Intergenerational equity) เป็นตัวชี้วัดที่เน้นความเป็นธรรมระหว่างชนรุ่น ระหว่างชนรุ่นปัจจุบันและชนรุ่นอนาคต ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการจัดสรรและใช้ผลประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดหาพลังงาน โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เป็นต้น

8. เกณฑ์ความเสมอภาคทางสังคม (Social Equity)

ความเสมอภาคทางสังคมคือ สภาพที่บุคคลสองคนหรือมากกว่า ได้รับผลประโยชน์หรือบริการเท่าเทียมกัน การที่จะวัดว่าบริการได้กระจายไปยังบุคคลอย่างไร การวัดความเสมอภาคอาจอยู่ในรูปร้อยละของกลุ่มที่ต้องการบริการ และได้รับบริการนั้น เปรียบเทียบกับกลุ่มที่ได้รับแต่ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ก็ย่อมชี้ให้เห็นได้ว่าความเสมอภาคในบริการเป็นเช่นไร

9. ความรับผิดชอบของหน่วยงาน (Accountability)

ความรับผิดชอบของหน่วยงานประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

9.1 พันธกิจต่อสังคม (Social Commitment) เป็นตัวชี้วัดข้อผูกพันที่แสดงถึงภารกิจของหน่วยงานที่มีต่อสังคมโดยรวม ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากนโยบาย แผนงานและวิสัยทัศน์ของหน่วยงาน

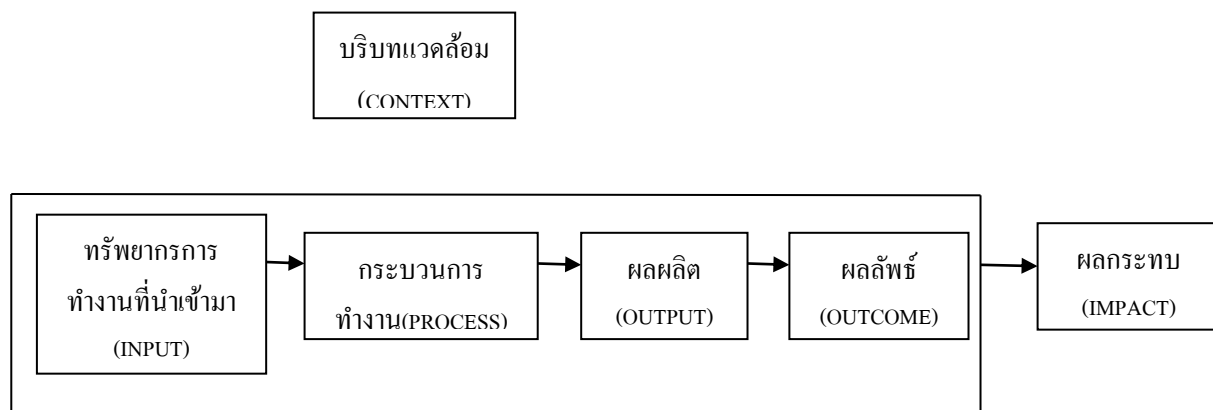
9.2 ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public accountability) เป็นตัวชี้ถึงความรับผิดชอบต่อประชากรกลุ่มเป้าหมาย อาทิ การจัดหาบริการที่ดีมีคุณภาพให้กับลูกค้า การให้ความเอาใจใส่ เป็นต้น

9.3 การให้หลักประกันความเสี่ยง (Risks guarantee) เป็นตัวชี้ที่มีความสำคัญเพื่อให้หลักประกันว่าประชาชนผู้รับบริการจะได้รับความปลอดภัยหรือการชดเชยจากหน่วยงาน

9.4 การยอมรับข้อผิดพลาด (Acceptance of failure) เป็นตัวชี้ถึงความรับผิดชอบต่อผู้บริหารระดับสูงและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน อาจโดยการประกาศยอมรับผิดต่อสาธารณชน ในกรณีที่เกิดความผิดพลาด หรือเกิดความเสียหายอันเนื่องมาจากข้อบกพร่องในการบริหารจัดการหรือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

10. เกณฑ์ผลกระทบ (Impact)

ความหมายของผลกระทบ สามารถแบ่งความหมายผลกระทบออกเป็น 2 ความหมายใหญ่ ๆ คือ ในความหมายที่กว้างผลกระทบ หมายถึง ผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรม โครงการ แผนงานหรือนโยบาย ส่วนความหมายที่แคบ ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมภายนอกกระบวนการบริหารจัดการของกิจกรรม โครงการ แผนงานหรือนโยบายดังปรากฏในภาพที่ 1-1

ภาพที่ 1-1 แนวคิดการวิเคราะห์ระบบ

จากภาพจะเห็นได้ว่าการดำเนินกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของนโยบาย แผนงานหรือโครงการนั้นจะก่อให้เกิดผลงาน (Result) ใน 3 รูปแบบคือ

1. ระดับผลผลิต (Output) เป็นผลงานที่เกิดขึ้นโดยตรงมาจากการดำเนินกิจกรรม เช่น ในการประเมินผลเป็นการวิเคราะห์การบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่าการประเมินประสิทธิผล

2. ระดับผลลัพธ์ (Outcome) ที่ตามมาเป็นผลที่เกิดขึ้นต่อเนื่องหลังจากการเกิดผลผลิต

3.ระดับผลกระทบ (Impact) ในความหมายที่แคบเป็นผลที่เกิดขึ้นในบริบทหรือสภาพแวดล้อมที่ต่อเนื่องหลังจากการเกิดผลลัพธ์

แสวง รัตนมงคลมาส (2543) ได้แบ่งผลกระทบได้เป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. การแบ่งผลกระทบตามแง่มุมเนื้อหา (Content of Impact) อาจแบ่งออกได้เป็นผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านการบริหาร ด้านสิ่งแวดล้อมและกายภาพ เช่น ผลกระทบจากการดำเนินนโยบายสร้างเขื่อนทำให้คนเป็นโรคพยาธิ ซึ่งไม่เคยเป็นมาก่อนมากขึ้น หรือผลกระทบจากการดำเนินนโยบายโครงการ คจก. ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน และทหารมากขึ้น หรือผลกระทบจากโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซธรรมชาติบนบกตัดผ่านพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงการย้ายที่อยู่เปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร อย่างไม่เคยเป็นมาก่อนมากขึ้น

2. การแบ่งผลกระทบตามแง่มุมของความเป็นจริงที่เกิดขึ้น (Reality) เราอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือผลกระทบในเชิงภาวะวิสัย (Objective Impact) ซึ่งได้แก่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยที่ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของคน เช่น การดำเนินนโยบายคุมกำเนิดจะทำให้สัดส่วนของผู้สูงอายุสูงขึ้นไม่ว่าใครจะรับรู้หรือไม่ เช่นนี้ก็จะเกิดขึ้นประเภทหนึ่งคือ ผลกระทบเชิงอัตวิสัย (Subjective Impact) ได้แก่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในความรู้สึกนึกคิดของคน เช่น การดำเนินนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของโสเภณี ทำให้คนไทยเป็นอันมากรู้สึกอับอายต่างชาติ

3. การแบ่งตามแง่มุมของทิศทางที่กระทบ (Direction of Impact) อาจแบ่งออกได้เป็นผลกระทบโดยตรง (Direction Impact) และผลกระทบทางอ้อม (Indirect Impact)

4. การแบ่งตามแง่มุมของคุณค่าของผลกระทบ (Value of Impact) อาจแบ่งออกได้เป็นผลกระทบในเชิงบวก (Positive Impact) หมายถึง ผลกระทบที่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและผลกระทบในเชิงลบ (Negative Impact) ได้แก่ ผลกระทบที่ไม่เป็นที่พึงปรารถนา

5. การแบ่งผลกระทบตามช่วงเวลา (Time of Impact) ที่เกิดขึ้นจะสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลกระทบในระยะสั้น (Short Run Impact) ส่วนอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในอนาคต (Future Run Impact) หรือผลกระทบในระยะยาว (Long Run Impact)

6. การแบ่งผลกระทบตามขอบเขตที่เกิดขึ้น (Scope of Impact) สามารถแบ่งออกได้เป็นผลกระทบที่มีผลในวงกว้างและผลกระทบที่มีผลในวงแคบ

ประเภทการประเมินผลนโยบาย

ประเภทการประเมินผลนโยบาย สามารถแบ่ง โดยอาศัยเกณฑ์หรือมิติในการแบ่งประเภทต่าง ๆ กัน ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ม.ป.ป., หน้า 90-91 ; สมพร เพ็ญจันทร์, 2539, หน้า 198-202)

1. ประเภทการประเมินผลเมื่อพิจารณาจากเกณฑ์มิติขององค์การ สามารถแบ่งการประเมินผลได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1.1 การประเมินผลในระบบปิด (Closed System Conception of Evaluation) เป็นการประเมินผลที่ไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและเน้นผลลัพธ์ของนโยบาย (Effect Evaluation)

1.2 การประเมินผลในระบบเปิด (Opened System Conception of Evaluation) เป็นการประเมินผลที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบกับสิ่งแวดล้อมเป็นบริบทภายนอก

2. ประเภทการประเมินผลระดับนโยบาย/แผน สามารถแบ่งการประเมินผลได้เป็น 4 ประเภท คือ

2.1 การประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation) เป็นการประเมินผลภาพรวมของทิศทางนโยบายโดยพิจารณาว่านโยบายจะประกอบด้วยแผนหลักต่างๆ (a set of plan)

2.2 การประเมินผลแผน (Plan Evaluation) เป็นการประเมินผลในระดับแผนหลักที่รองลงมาจากระดับนโยบายโดยพิจารณาว่าแผนจะประกอบด้วยแผนงานต่างๆ (a set of program)

2.3 การประเมินผลแผนงาน (Program Evaluation) เป็นการประเมินผลในระดับแผนงานที่รองลงมาจากระดับแผนหลักโดยพิจารณาว่าแผนงานจะประกอบด้วยโครงการต่างๆ (a set of project)

2.4 การประเมินผลโครงการ (Project Evaluation) เป็นการประเมินผลในระดับโครงการที่ถือว่าเป็นแผนในระดับต่ำสุดก่อนการปฏิบัติ ดังนั้นโครงการจะประกอบด้วยแผนงานต่างๆ (a set of activity)

3. ประเภทการประเมินผลด้านสาระการประเมิน สามารถแบ่งการประเมินผลได้เป็น 3 ประเภท คือ

3.1 การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการประเมินผลเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรในการบริหาร เช่น งบประมาณหรือบุคลากร เป็นต้น

3.2 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินกระบวนการในการบริหารนโยบาย เช่น การผลานงานหรือภาวะผู้นำในการอำนวยความสะดวก เป็นต้น

3.3 การประเมินผลลัพธ์ (Result Evaluation) เป็นการประเมินผลลัพธ์ที่มาจาก การนำนโยบายไปปฏิบัติ เช่น ผลผลิต (Output) เป็นต้น

4. ประเภทการประเมินผลด้านเวลา สามารถแบ่งการประเมินผลได้เป็น 3 ประเภท คือ

4.1 การประเมินก่อนตัดสินใจ (Ex-ante Evaluation)

การประเมินผลในรูปแบบนี้เป็นการกระทำเพื่อให้แน่ใจว่าการวางแผนหรือการวางนโยบาย มีความสมบูรณ์ ถูกต้อง และครอบคลุมตามที่ต้องการดังนั้น การประเมินจึงเริ่มจากการศึกษาความเป็นไปได้ (feasibility study) ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคนิค เงินทุนที่จะใช้จ่าย ระบบการบริหาร หรือความพร้อมทางสิ่งแวดล้อมและสังคม การประเมินในลักษณะนี้มีประโยชน์โดยตรงต่อการวางนโยบายเป็นหลัก อาจไม่เข้าข่ายการประเมินผลงานที่เกิดขึ้นนัก

4.2 การประเมินระหว่างดำเนินการ (On-going Evaluation)

การประเมินผลในลักษณะนี้มีประโยชน์ต่อการบริหารนโยบายเป็นอย่างดี โดยทั่วไปแล้ว เป็นการประเมินความก้าวหน้า ติดตามงาน และควบคุมให้ดำเนินการไปตามแผน ถ้ามีปัญหาในการดำเนินการในช่วงนี้เราก็พร้อมแก้ไขทันที นักวิชาการหลายคนนิยมเรียกว่า เป็นการประเมินผลครึ่งทางของแผนงานหรือโครงการ ทั้งนี้จะนำเอาเอกสารการก่อสร้าง รายงานความก้าวหน้า รายงานด้านเทคนิคต่างๆ มาประกอบกับการสำรวจหรือรายงานประจำปีของแผนงานหรือโครงการนั้นๆ

4.3 การประเมินหลังดำเนินการ (Export Evaluation)

โดยที่ผู้กำหนดนโยบายต่างๆไป สนใจเกี่ยวกับผลกระทบต่อเนื่องของนโยบายสาธารณะเป็นหลัก ทั้งนี้ เพราะจุดมุ่งหมายต้องการดูว่า ประสิทธิภาพโดยรวมของแผนงานหรือโครงการเมื่อ

เทียบกับวัตถุประสงค์หรือเมื่อประเมินประสิทธิผลโดยเปรียบเทียบของโครงการตั้งแต่ 2 โครงการขึ้นไป จะส่งผลอะไรออกมาบ้าง

เทคนิคในการประเมินผลนโยบาย

ในการประเมินผลนโยบาย เมื่อพิจารณาตามมิติของเวลาสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ม.ป.ป., หน้า 97-98)

1. การประเมินผลก่อนดำเนินงาน
2. การประเมินผลระหว่างดำเนินงาน
3. การประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน

ในการประเมินผลทั้ง 3 รูปแบบนั้นก็จะมีเทคนิคในการประเมินผลที่มีตัวอย่างให้เห็นตามตาราง ดังนี้

การแบ่งประเภทการประเมินผล	การประเมินผลก่อนดำเนินงาน	การประเมินผลระหว่างดำเนินงาน	การประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน
วัตถุประสงค์ของการประเมินผล	ประเมินคุณค่าเพื่อตัดสินใจลงทุน/เลือกแผนนำไปปฏิบัติ	ประเมินการปฏิบัติเพื่อประสิทธิภาพ/ประสิทธิผลการปฏิบัติ	ประเมินผลลัพธ์เพื่อเป็นบทเรียนและใช้ประโยชน์ในการวางแผนใหม่
เทคนิคที่ใช้ในการประเมินผล	Feasibility Study Appraisal Techniques - Payback period - IRR - B/C ratio - SIA - (Social Impact Assessment) - IEE - (Initial Environmental Examination) - EIA (Environmental Impact Assessment etc.)	Reporting Editing Q C TQ C ISO 9000 Research etc.	Research PEE (Pos Environmental Evaluation) Auditing etc.

การประยุกต์ผลการวิจัยประเมินผล การยุตินโยบายและการสืบทอดนโยบายให้ต่อเนื่อง

หลังจากที่มีการประเมินผลนโยบายแล้ว ผู้บริหารจะนำข้อสรุปจากการประเมินไปใช้ประกอบการตัดสินใจได้ดีก็ต่อเมื่อรายงานการประเมินผลได้ระบุถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้การนำเสนอผลการวิจัยจะต้องสามารถสื่อสารให้ผู้บริหารสามารถเข้าใจได้ง่ายในการนำไปขับเคลื่อน ในการยอมรับข้อสรุปจากการประเมินผล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย เช่น ผู้บริหาร บุคลากร ผู้รับบริการ ชุมชน และผู้สนับสนุนทางการเงิน ดังนั้นการประยุกต์ใช้ผลการประเมิน จึงต้องไม่ขัดแย้งเหมือนกับวาระซ่อนเร้นขององค์การหรือสิ่งที่ผู้บริหารต้องการตัดสินใจ

การยุตินโยบาย (policy termination) หมายถึง การเลิกล้มนโยบาย/แผนงาน/โครงการ ทั้งนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยทั่วไปการยุตินโยบายเป็นผลมาจากการที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจได้รับทราบข้อสรุปการวิจัยประเมินผลว่าผลลัพธ์ของการดำเนินงานตามนโยบายไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง จึงเลิกโครงการนั้นหรือนำโครงการอื่นมาทดแทนโครงการเดิม

การสืบทอดนโยบาย (policy succession) หมายถึง การทำให้นโยบายเหมาะสมยิ่งขึ้นโดยการปรับปรุงนโยบาย เพื่อให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับปริมาณความต้องการของประชาชน สามารถแก้ไขปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถดำเนินงานได้ภายใต้สภาพแวดล้อมใหม่ และสอดคล้องกับการปรับลดงบประมาณ

ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการสืบทอดและการยุตินโยบายสาธารณะที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการบริหารของรัฐบาลหลังการเลือกตั้งหรือเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การกำหนดช่วงเวลาในการสืบทอดหรือยุตินโยบายไว้ชัดเจน การคำนึงเรื่องการประหยัดงบประมาณในการดำเนินงาน ความสามารถในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสืบทอดและยุตินโยบาย เช่น การจ่ายเงินชดเชยแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง การโยกย้ายบุคลากรไปทำงานที่อื่นได้ เป็นต้น (มยุรี อนุมานราชธน, 2547, หน้า 251-256)

10.3 แนวคิดเรื่องกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)

ผู้ให้แนวคิดเรื่อง Globalization ในฐานะโลกที่เชื่อมโยงกันด้วยข้อมูลคนแรก คือ มาร์แชลล์แมคลูฮาน (Marshall McLuhan) แต่ผู้ที่ทำให้แนวคิด เรื่อง Globalization ทรงพลังและถูกนำไปใช้ทั่วโลกก็คือ อัลวินทอฟเฟอร์ (Alvin Toffler) ซึ่งใช้แนวคิดวิวัฒนาการใหม่ (Neo-Evolutionism) มาอธิบายการพัฒนาอารยธรรมของโลกซึ่งมีวิวัฒนาการเป็นสามขั้นหรือสามคลื่น อันประกอบด้วย คลื่นลูกที่หนึ่ง คือ อารยธรรมแบบเกษตรกรรม คลื่นลูกที่สองคือ อารยธรรมแบบอุตสาหกรรมและคลื่นลูกที่สาม คือ อารยธรรมของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เมื่อถูกนำมาใช้ในภาษาไทยคำว่า Globalization ได้ถูกเรียกชื่อไปต่างๆ นานา ในระยะแรก ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้ซึ่งนำแนวคิดนี้มาเผยแพร่ในเมืองไทย เรียกว่า “โลกาวัตร” ต่อมาราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์ใหม่เป็นคำว่า “โลกาภิวัตน์” ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะขอเรียกคำว่า Globalization ตามราชบัณฑิตยสถานคือ “โลกาภิวัตน์” ในส่วนวิจัยนิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดโลกาภิวัตน์ดังต่อไปนี้

นิยามของกระแสโลกาภิวัตน์

ได้มีนักวิชาการหลายท่านที่ให้นิยามความของโลกาภิวัตน์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปย่อได้ละเอียดได้ดังต่อไปนี้

กริดเดนส์ (Giddens, 1999, p. 10) ได้ให้ความหมายของโลกาภิวัตน์ไว้ว่า เป็นปฏิสัมพันธ์ของระบบความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและเทคโนโลยีของสังคมมนุษย์ที่เชื่อมโยงกันโดยมีพัฒนาการของระบบการสื่อสารเป็นตัวเร่งหรือตัวเชื่อม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2538, หน้า 31) ได้อธิบายความหมายโลกาภิวัตน์ว่า เป็นการย่อเวลาและระยะทางรอบโลก จากไกลเป็นใกล้ ด้วยการสื่อสารคมนาคมและการติดต่อสัมพันธ์ข้ามโลกอย่างรวดเร็ว โดยชัยอนันต์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าโลกาภิวัตน์ตามแนวคิดของเขานั้นเป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคดาวเทียมการสื่อสารและยุคใยแก้วนำแสงซึ่งลักษณะของกระแสโลกาภิวัตน์ตามแนวคิดของชัยอนันต์ สมุทวณิช มีองค์ประกอบอยู่ 4 ด้านหลักๆ คือ

1. ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมบริโภค
2. ด้านการสื่อสาร ซึ่งมีบทบาทในการถ่ายทอดความนึกคิด ตลอดจนถึงแบบอย่างและวัฒนธรรมทางการเมืองบริโภค
3. ด้านอิทธิพลอำนาจระหว่างรัฐประชาชาติ
4. ด้านวัฒนธรรม

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2541, หน้า 179-180) ได้อธิบายความหมายของคำว่าโลกาภิวัตน์ไว้ว่าคือ กระบวนการผนึกส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่โยงใยส่วนต่าง ๆ ของโลก

ฉลองภพ สุสังกรกาญจน์ (2545, หน้า 1) ได้อธิบายความหมายของโลกาภิวัตน์ไว้ว่า เป็นกระบวนการเชื่อมโยงประเทศต่างๆ ทั้งในด้านการค้าและเงินทุนระหว่างประเทศเข้าด้วยกัน ในปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะประเทศต่าง ๆ เปิดประเทศเพื่อทำการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศมากขึ้นโดยแต่ละประเทศต่างตระหนักว่าการเปิดประเทศเพื่อเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัว

วัฒนา สุภักดิ์ (2548, หน้า 23-24) ได้สรุปลักษณะของกระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ไว้ดังต่อไปนี้

ประการแรก บนพื้นฐานการพัฒนาระบบการขนส่งและการสื่อสารที่มีเครือข่ายทั่วโลก กระบวนการโลกาภิวัตน์ มีนัยยะบ่งบอกถึงความรวดเร็วในการเคลื่อนย้ายและไหลเวียนของเงินทุน ผู้คน สินค้าและความคิดข้ามโลก

ประการที่สอง โลกาภิวัตน์ชี้ให้เห็นถึงความเข้มข้นของการเชื่อมต่อรูปแบบต่าง ๆ ของปฏิสัมพันธ์และการเคลื่อนย้ายไหลเวียนของสิ่งต่างๆที่เชื่อมโลกเป็นเครือข่ายเดียวกัน

ประการที่สาม โลกาภิวัตน์เป็นการขยายกิจกรรมหรือปฏิบัติการทางสังคม วัฒนธรรมการเมือง และเศรษฐกิจข้ามพรมแดนออกไป

ประการที่สี่ ผลลัพธ์ของปรากฏการณ์ไม่ว่าจะเป็น ความรวดเร็ว ความเข้มข้น การยืดขยายทำให้โลกาภิวัตน์ มีนัยยะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้อระหว่างเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องของโลกและเรื่องราวของผู้คนและเหตุการณ์ในสถานที่ต่างๆเกี่ยวใกล้ชิดกันมากขึ้น

ประการสุดท้าย โลกาภิวัตน์เป็นการตระหนักรู้ถึงความเป็นโลกที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้น เช่น ผู้คนในที่ต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้อง รับรู้ สัมผัสและเข้าใจร่วมกัน ทำสิ่งที่เรียกว่า ตลาดโลก ระเบียบโลก ภาวะถดถอยเศรษฐกิจโลก สันติภาพ หรือภาวะโลกร้อน

ฟอร์ค (Falk, n.d. อ้างถึงใน วัฒนา สุภักดิ์, 2548, หน้า 63-67) ได้ให้กล่าวถึงกระบวนการโลกาภิวัตน์ออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. กระบวนการโลกาภิวัตน์(ที่ผลักดัน)จากส่วนบน (Globalization – From Above) หมายถึง กระบวนการสะสมทุนและวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่ได้รับการผลักดันโดย รัฐบาล นักการเมือง ขนชั้นนำ นักการเมืองข้ามชาติและตัวแทนหลัก ๆ ของกลุ่ม ทุนข้ามชาติ ผลลัพธ์ก็คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจโลกที่มีอิทธิพลและพลังขับเคลื่อนที่มีมหาศาลจนก่อให้เกิดระบบการประสานและการประสานประโยชน์ที่ลงตัว การสร้างนิสัยและรสนิยมที่คล้ายคลึงกัน ตลอดจนการทำให้วัฒนธรรมอื่น ๆ ล้วนแต่ตกอยู่ในการครอบงำของโลกตะวันตก

2. กระบวนการโลกาภิวัตน์ (ที่ผลักดัน) จากส่วนล่าง (Globalization –From Below) เป็นการชี้ให้เห็นถึงความไม่ลงรอยและผลเสียอันเนื่องมาจากโลกาภิวัตน์ อาทิ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และอิสรภาพของผู้คนและศักยภาพของกลุ่มหรือองค์กรที่กำลังถูกคุกคามมากขึ้น ปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆที่เพิ่มความเปราะบางมากขึ้น คุณค่าและความสำคัญของระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมและลดน้อยลงไปในทุกขณะและการพังทลายรากฐานทางวัฒนธรรม กระบวนการโลกาภิวัตน์จากส่วนล่างจึงเป็นปฏิกริยาโต้กลับปัญหาและผลกระทบของกระบวนการโลกาภิวัตน์(ที่ผลักดัน) จากส่วนบน ในรูปของการสร้างและการขยายเครือข่ายภาคประชาชนในเรื่องสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน เสรีภาพทางการเมือง เป็นต้น

จากคำจำกัดความที่นักวิชาการแต่ละท่านได้ไว้ให้ข้างต้น จึงพอที่จะสรุปความหมายกระแสโลกาภิวัตน์ได้ดังนี้ คือ กระบวนการที่พยายามจะเชื่อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ของประเทศต่าง ๆ ให้เป็นรูปแบบเดียวกันโดยผ่านเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ทันสมัย

พัฒนาการของกระแสโลกาภิวัตน์

เสน่ห์ จามริก (2544) ได้อธิบายถึงลักษณะของโลกาภิวัตน์ ว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นสิ่งที่มีความลึกลับ คือ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยได้แบ่งช่วงประวัติศาสตร์ของขบวนการโลกาภิวัตน์ไว้ 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ

1. โลกาภิวัตน์ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง กระแสโลกาภิวัตน์ในขณะนั้นมีฐานมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก่อให้เกิดทุนนิยมอุตสาหกรรม คือ ระบบการผลิตที่อาศัยเครื่องจักร ส่งผลให้สามารถผลิตสินค้าได้อย่างรวดเร็วและมีปริมาณมาก ดังนั้นตรรกะของทุนนิยมอุตสาหกรรม ก็คือ ความต้องการที่จะหาตลาดและวัตถุดิบ นำไปสู่การเกิดลัทธิจักรวรรดินิยม ทั้งนี้เพราะประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมมีข้อจำกัดในแง่ของวัตถุดิบ ประกอบกับความต้องการแผ่อำนาจออกไปทั่วโลก ดังนั้นประเทศหรือภูมิภาคใดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีความหลากหลายทางด้านชีวภาพจึงเป็นเป้าหมายของประเทศมหาอำนาจเหล่านี้

อย่างไรก็ตามโลกาภิวัตน์ในยุคของจักรวรรดินิยมก็ต้องล่มสลายลง เนื่องจากมีจุดอ่อนในหลาย ๆ ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก โลกาภิวัตน์เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระแสชาตินิยมในประเทศที่ถูกครอบงำ
ประการสอง โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดความแตกแยกของประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมซึ่ง
มีสาเหตุมาจากการแย่งชิงที่ดิน การแย่งชิงตลาด การแข่งขันวัตถุดิบ

2. โลกาภิวัตน์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ยุคใหม่ของโลกาภิวัตน์) กระแสโลกาภิวัตน์ในยุค
นี้เป็นความพยายามที่จะหาเอกภาพของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งนำไปสู่การใช้ “ระบบตลาด”
ซึ่งเป็นระบบ “เศรษฐกิจเสรี” หรือ “ตลาดเสรี” กล่าวคือ การทำให้เกิดเอกภาพเพื่อที่จะร่วมกัน
ครอบงำตลาดและแหล่งวัตถุดิบ ดังนั้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระแสโลกาภิวัตน์ มีการเปลี่ยน
บทบาทของตนเอง กล่าวคือ การขยายอำนาจของประเทศมหาอำนาจมีการจัดตั้งสถาบัน ทาง
เศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศเพื่อเป็นตัวแทนของตนเอง ไม่ว่าจะเป็น ธนาคารโลก องค์กร
การเงินระหว่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งองค์กรเหล่านี้จะทำหน้าที่ในการขยายอำนาจของทุนอุตสาหกรรม
นิยมทั่วโลก สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาในรูปของกระแสการผลักดันการพัฒนาการค้า กระแสการเงิน
การคลัง ภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี ซึ่งจะเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี
โดยเฉพาะเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีชีวภาพ

ดังนั้นกระแสโลกาภิวัตน์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีจึงดำเนินไป
อย่างเข้มข้นและมีประสิทธิภาพสูงและที่สำคัญกระแสโลกาภิวัตน์ยุคใหม่ ยังเป็นกระแสที่บ่อนทำลาย
ความเป็นชาตินิยมของประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา กล่าวคือ กระแสโลกาภิวัตน์ในยุคนี้เป็น
กระแสที่มีการแบ่งสรรอำนาจและผลประโยชน์ให้กับชนชั้นนำของประเทศเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าจุดรวม
ที่เป็นเป้าหมายที่สำคัญของกระแสโลกาภิวัตน์ตามแนวคิดของเฮนรี่ จามริก คือ “ระบบทุน
อุตสาหกรรม”

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2541, หน้า 179) ได้อธิบายพลวัตรของกระแสโลกาภิวัตน์ไว้ว่าในอดีต
นั้นขบวนการล่าอาณานิคมและการค้าระหว่างประเทศเป็นตัวแปรสำคัญเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของโลก
เข้าด้วยกัน แต่ปัจจุบันกลไกที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจของโลกเข้าด้วยกัน คือ การเปิดเสรีการค้าระบบ
การเงิน การลงทุน โดยมีธุรกิจการเงินและบริษัทข้ามชาติระดับยักษ์ของโลกเป็นตัวแปรสำคัญ ซึ่ง
กระบวนการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก IMF โดยมี
แนวคิดแบบเศรษฐกิจเสรีนิยม (Neo-Liberalism) ที่เชื่อในเรื่องตลาดเสรี การแข่งขัน และการจำกัด
บทบาทของรัฐในระบบเศรษฐกิจเป็นอุดมการณ์นำ ผาสุก พงษ์ไพจิตรได้อธิบายกระบวนการโลกา
ภิวัตน์ในแถบเอเชียว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ.2523 โดยสามารถแบ่งเป็นสามขั้นตอน คือ

1. กระบวนการที่ประเทศต่างๆ ในเอเชียถูกโยงเข้ากับระบบโลกแบบแนบมากขึ้นผ่าน
การค้า การลงทุนระหว่างประเทศ เป็นการลงทุนทั้งระยะสั้นและระยะยาว
2. การเปิดเสรีระบบการเงิน
3. ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับตัว

นฤมิตร สอดสุข (2544) ได้กล่าวถึงกระแสโลกาภิวัตน์ว่าพัฒนาขึ้นมาจากปัจจัยหลายๆ
ด้านประกอบกัน ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาด้านเทคโนโลยีด้านการสื่อสารและโทรคมนาคม ไม่ว่าจะเป็นการค้นพบ
วิธีการสื่อสารข้ามชาติโดยผ่านระบบสื่อสารทางสายหรือผ่านระบบไร้สายส่งผลให้การติดต่อสื่อสาร
ของมนุษย์เป็นไปอย่างรวดเร็ว

2. การลดความขัดแย้ง การคลี่คลายการเผชิญหน้าระหว่างสองค่ายอุดมการณ์ทำให้สงครามเย็นสิ้นสุดลง ประกอบกับการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นผลให้เกิดสันติภาพและความมั่นคงของโลกโดยรวมภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่เป็นผลให้อุปสรรคขัดขวางการติดต่อสัมพันธ์กันเนื่องมาจากความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ค่อย ๆ หดหายไป

3. ระบบประชาธิปไตยของฝ่ายทุนนิยม ที่มีอิทธิพลต่อการครอบครองโลก ผลจากการพัฒนาศักยภาพของเทคโนโลยีการสื่อสาร กระทั่งสามารถกระจายสารผ่านสื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ ไปได้ทั่วโลก อยู่ภายใต้การชี้นำของอุดมการณ์ประชาธิปไตยเสรีของทุนนิยมบริโภาค ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการปลุกกระตุ้นความปรารถนาทางด้านวัตถุนิยม ทำให้รัฐบาลของชาติมหาอำนาจเข้าไปมีอิทธิพลครอบงำทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของอดีตประเทศคอมมิวนิสต์ ควบคู่กับการลงทุนของภาคธุรกิจเอกชนในรูปของบริษัทข้ามชาติ (Multi-National Corporation)

แนวคิดเรื่องกระแสท้องถิ่นวิวัตน์ (Localization)

ท้องถิ่นวิวัตน์ (Localization) เป็นแนวคิดที่ถูกสร้างขึ้นมากล่าวกับกระแสโลกาวิวัตน์ ซึ่งนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเห็นว่าเป็นกระแสที่ออกมาต่อต้านกระแสโลกาวิวัตน์ (นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “โลกาวิวัตน์จากส่วนล่าง”) แต่นักวิชาการกลุ่มหนึ่งกลับเห็นว่ากระแสท้องถิ่นวิวัตน์เป็นเสมือนเหรียญคนละด้านของกระแสโลกาวิวัตน์ ในส่วนวิัจยนิพนธ์ชิ้นนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดท้องถิ่นวิวัตน์ดังต่อไปนี้

นิยามของกระแสท้องถิ่นวิวัตน์

เสนท์ จามริก (2543, หน้า 2) ได้นิยามคำว่าท้องถิ่นวิวัตน์ว่า เป็นกระแสของชุมชนท้องถิ่นที่พยายามยืนยันต่อสู้เพื่อความอยู่รอด รวมถึงเป็นแนวคิดที่นำเสนอทางเลือกเพื่อการปฏิรูประเบียบของสังคมใหม่

พัฒนา กิตติอาษา (2546, หน้า 15) ให้ความเห็นเพิ่มเติมจากเสนท์ว่า กระแสท้องถิ่นวิวัตน์เป็นกระแสชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทาทัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการและประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตัวเอง ขณะเดียวกันก็เป็นท้องถิ่นที่ไม่หยุดนิ่ง ตายตัว เป็นท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยความแตกต่าง หลากนหลาย สลับซับซ้อน นอกจากนี้ท้องถิ่นยังเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมและภูมินิเวศน์ รวมทั้งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภูมิภาค ชาติ นานาชาติและโลกอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ในทัศนะของพัฒนา ยังเห็นว่ากระแสท้องถิ่นวิวัตน์ไม่สามารถตัดขาดจากกระแสโลกาวิวัตน์ได้ เพราะทั้งสองกระแสคือสองด้านของสิ่งเดียวกันที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ขณะที่ผาสุก พงษ์ไพจิตร (1999, p. 1) กลับมองว่า กระแสโลกาวิวัตน์ คือ วาทกรรมชุดหนึ่งที่สร้างขึ้นมาจากแนวคิดและปฏิบัติการทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เรียกร้องให้สังคมหันไปให้ความสำคัญกับท้องถิ่นโดยเฉพาะชุมชนชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพึ่งตนเอง การปฏิเสสลัทธิบริโภาคนิยมและการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน อำนาจและสิทธิชุมชน รวมทั้งการหวนกลับมาของแนวคิดเรื่องชาตินิยมในการต่อต้านการครอบงำของบริษัทข้ามชาติและองค์กรทางเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ

หากประมวลจุดร่วมของนักวิชาการที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า ท้องถิ่นภูวัตน์เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่าชุมชนหรือท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นทางเลือกในการพัฒนาอีกทางเลือกหนึ่ง

นิยามของท้องถิ่นตามแนวคิดท้องถิ่นภูวัตน์

Center for Asia Pacific Transformation Studies (2000, อ้างถึงใน พัฒนา กิติอาษา, หน้า 7-8) แห่งมหาวิทยาลัย Wollongong ประเทศออสเตรเลีย ได้นิยามคำว่า “ท้องถิ่น” ว่าอาจมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือมีลักษณะร่วมกันในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. หน่วยตามประเพณีของการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยา อันเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นพื้นที่ในการจัดองค์กรทางสังคม
2. กลุ่มคนต่างๆ ที่เป็นชนกลุ่มน้อยในพรมแดนรัฐชาติเฉพาะแห่ง
3. บุคคลที่ไร้ที่อยู่แต่เป็นสมาชิกของชุมชนในจินตนาการเฉพาะ
4. สมาคมหรือองค์กรทางสังคม
5. รูปแบบของตัวแทน เช่น ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมและสินค้าที่ถูกสร้างขึ้นและนำเสนอโดยสถาบันทางสังคม เช่น สื่อสารมวลชนหรือตลาด เป็นต้น

ขณะที่ พัฒนา กิติอาษา (2546, หน้า 8-12) ก็ได้พยายามทำให้เห็นภาพของท้องถิ่นในมโนทัศน์ที่หลากหลายจากมุมมองของศาสตร์แต่ละสาขา ดังต่อไปนี้

1. ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพื้นที่ (Place) กล่าวคือ ท้องถิ่นเป็นสถานที่ถิ่นที่หรือพื้นที่เฉพาะแห่ง ที่เป็นที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ หน่วยการเมืองการปกครองและถิ่นฐานของมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความหมายทางสัญลักษณ์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น

2. ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นวาทกรรม (Discourse) ท้องถิ่นเป็นวาทกรรมและปฏิบัติการทางสังคมชุดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในท้องถิ่นเฉพาะก็ได้ แต่ได้เชื่อมโยงท้องถิ่นเข้ากับระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค ระดับชาติและนานาชาติ ท้องถิ่นในฐานะวาทกรรมนั้น จะช่วยให้เห็นภาพท้องถิ่นในบทบาทของผู้กระทำการและผู้ถูกกระทำการที่หลากหลายและสลับซับซ้อน ซึ่งวาทกรรมท้องถิ่นมักจะเป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นและผลิตซ้ำโดยรัฐ สื่อมวลชนหรือตัวแทนของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและโลกาภิวัตน์

3. ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นพหุลักษณะนิยม (Pluralism) ท้องถิ่นในมุมมองนี้ เป็นท้องถิ่นที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันหรืออันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ท้องถิ่นกลับเต็มไปด้วยความหลากหลายทั้งในเรื่องของรูปแบบเนื้อหาสาระและวิธีปฏิบัติ

4. ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นอัตลักษณ์ (Identity) ท้องถิ่นเป็นรูปแบบสำคัญอย่างหนึ่งของการก่อรูปและการปรากฏตัวของอัตลักษณ์ทั้งในปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มหรือชุมชน เช่น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เนื้อหาสำคัญของอัตลักษณ์ คือ จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่า ตัวเองคือใคร มีความเป็นมาอย่างไรแตกต่างจากคนอื่นอย่างไรและใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์

5. ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity) ชาติพันธุ์เป็นรูปแบบของการแสดงออกซึ่งความเป็นท้องถิ่น เพราะชาติพันธุ์หมายถึง กลุ่มคนที่ถูกเหมารวมว่าเป็นสมาชิกเดียวกันในสังคม มีชีวิตและวัฒนธรรมคล้ายกันและใช้ภาษาเดียวกัน

ลักษณะและสถานภาพของกระแสท้องถิ่นวิวัตน์

หากพิจารณาถึงลักษณะของกระแสท้องถิ่นวิวัตน์แล้ว ก็จะพบว่ากระแสท้องถิ่นวิวัตน์มีลักษณะที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

1. ท้องถิ่นวิวัตน์เป็นประดิษฐกรรมทางวิชาการและทางสังคมและวัฒนธรรม (an academic as well a sociocultural construct)ซึ่งปรากฏตัวในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลายและสอดคล้องกับมโนทัศน์หลักทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เศรษฐกิจพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความเป็นคนท้องถิ่น ภูมิภาคนิยม คติความเป็นพื้นบ้านพื้นเมือง วิถีชีวิตและองค์ความรู้ของคนพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมชุมชน ชุมชนนิยม ชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจพอเพียงประชาสังคม เป็นต้น

2. ท้องถิ่นวิวัตน์คือสิ่งที่แสดงให้เห็นการต่อสู้กับกระแสหลัก เช่น พื้นที่และวิถีชีวิตชายขอบ การต่อสู้ดิ้นรนช่วงชิงและการต่อรองในเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การทำท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นสินค้า การเดินทางเข้ามาของพรมแดนรัฐชาติ สิทธิและปากเสียงของคนในท้องถิ่น การเมืองเรื่องอัตลักษณ์และวัฒนธรรม เป็นต้น

3. ท้องถิ่นวิวัตน์ มักจะได้รับการนำเสนอโดยการจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งที่ตรงข้ามหรือเปรียบเทียบกับโลกและโลกาวิวัตน์ เป็นผลให้ท้องถิ่นวิวัตน์ในการรับรู้ของสาธารณชนและวงวิชาการออกมาในลักษณะที่ว่า ท้องถิ่นจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการครอบงำของกระแสโลกหรือท้องถิ่นมักถูกตัดขาดจากกระแสโลก การรับรู้ในลักษณะดังกล่าวความการทำความเข้าใจความจริงบางด้าน เพราะในความเป็นจริงกระแสโลกาวิวัตน์เป็นเพียงนามธรรม ทั้งนี้เพราะจะไม่มีโลกโดยเด็ดขาดถ้าเราไม่นับรวมท้องถิ่นเฉพาะ ท้องถิ่นและพื้นที่เฉพาะเท่านั้นที่มีอยู่จริงและให้ที่ยืนแก่กระแสโลก ดังนั้นท้องถิ่นกับโลกหรือท้องถิ่นวิวัตน์และโลกาวิวัตน์จึงควรได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็นองค์รวมหรือเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน

4. ในกรณีของสังคมไทยปฏิบัติการท้องถิ่นวิวัตน์ เป็นปฏิสัมพันธ์ในทางบวกกับการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของประเทศ กล่าวคือ ท้องถิ่นวิวัตน์เป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากความสนใจประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น กลายมาเป็นมิติเชื่อมโยงเฉพาะให้เข้ากับรัฐ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมโลกและกระแสเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมระดับโลกมากขึ้น ขณะเดียวกันมิติความสนใจเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยมก็แหลมคมมากขึ้น เปิดเวทีกว้างขวางมากขึ้นและให้โอกาสจากคนหลากหลายพื้นที่ หลากหลายวิถีชีวิต ภูมิหลังและพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้มาจากกระแสสังคมในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้ามากขึ้น

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาวิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์

ธงชัย วินิจจะกุล (1999, p.5) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาวิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์ว่าทั้งคู่เป็นเสมือน “คู่แฝด” ของกันและกัน กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็กระแสโลกาวิวัตน์ในปัจจุบันหรือกระแสโลกอื่นๆ ที่มีมาก่อนหน้า เช่น กระแสอารยธรรมอินเดีย (Indianization) หรือ

กระแสอารยธรรมจีน (Sinicization) หรือกระแสการรุกรานจากประเทศเจ้าอาณานิคมจากทวีปยุโรป (European Colonization) กระแสเหล่านี้ต่างต้องดำเนินควบคู่กับกระแสในระดับท้องถิ่นเฉพาะแห่งแบบทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับนักวิชาการต่างประเทศที่มีความเห็นแตกต่างออกไปของกลุ่มอย่างชัดเจน ซึ่งความเห็นของนักวิชาการทั้งสองกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์อย่างชัดเจน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์ด้านโครงสร้างอำนาจรัฐ อย่าง Kennedy และ Kobrin เชื่อว่าโลกาภิวัตน์เป็นการทำลายความเป็นอิสระและอำนาจการตัดสินใจของรัฐ ซึ่งมีผลต่อบทบาท การควบคุมดูแล กฎ กติกา ของรัฐในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้ลดน้อยลงไป แนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจาก Waters, Albrow และ Evans ที่เห็นว่า การที่เป็นบทบาทและอำนาจรัฐที่ลดน้อยลงนี้เป็นผลมาจากปริมาณความสัมพันธ์ข้ามประเทศที่เพิ่มมากขึ้น เหตุการณ์ที่นักวิชาการกลุ่มนี้ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างคือ วิกฤตการณ์เงินในเอเชีย ที่ทำให้หลายประเทศต้องสูญเสียการควบคุมทางเศรษฐกิจและอำนาจ ทิศทาง เป้าหมายของประเทศตนเอง ทำให้ต้องยอมรับข้อเสนอตลอดจนถึงปฏิบัติตามข้อเสนอแนะและเงื่อนไขขององค์กรระหว่างประเทศ ในทางตรงกันข้ามกลับมีนักวิชาการกลุ่มหนึ่ง เห็นว่าโลกาภิวัตน์ไม่ได้เป็นกระบวนการทรงอิทธิพลแต่อย่างใด นักวิชาการกลุ่มนี้ได้แก่ Gilpin และ Berger เห็นว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์ได้ตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของนโยบายต่างประเทศของแต่ละประเทศ แม้ว่าจะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทในระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศก็ตาม ในขณะที่ Sassen เห็นว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นเรื่องการจัดโครงสร้างอำนาจรัฐใหม่ โดยนักวิชาการกลุ่มนี้ได้ศึกษาบทบาทของรัฐในเอเชียหลังวิกฤตเศรษฐกิจ โดยแสดงให้เห็นว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์ได้สร้างความเข้มแข็งให้กับหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐบางส่วน โดยเฉพาะองค์กรที่มีหน้าที่ติดต่อสัมพันธ์กับการเงิน การธนาคารระหว่างประเทศ เช่น กระทรวงการคลัง เป็นผลให้อำนาจและบทบาทของหน่วยงานอื่น ๆ ลดน้อยลง (วัฒนา สุภณศีล, 2548, หน้า 35-37)

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์ด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ในมิตินี้ก็เช่นเดียวกันนักวิชาการกลุ่มที่สนับสนุนกระบวนการโลกาภิวัตน์ เช่น Ohmae เชื่อว่าอำนาจของโลกาภิวัตน์ อันประกอบด้วย บริษัทข้ามชาติ องค์กรเศรษฐกิจโลก วัฒนธรรมโลกหรืออุดมการณ์อื่น ๆ หรือทั้งหมดรวมกันแล้วกลายเป็นพลังการเปลี่ยนแปลงที่ทรงอิทธิพล ในบริบทของเศรษฐกิจโลกรัฐชาติแบบเก่าจะกลายเป็นหน่วยธุรกิจที่ผิดธรรมชาติ เพราะสิ่งที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจโลกนี้ไม่ใช่ตำแหน่งหรือเขตแดนทางการเมืองหากแต่เป็น ขนาด ความพอเหมาะและความเชื่อมโยงในโลกไร้พรมแดน ซึ่งปรากฏการณ์ที่ได้รับความสนใจ จากนักวิชาการโลกาภิวัตน์ค่อนข้างมาก คือ บทบาทของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporation) ที่เอื้อต่อการขยายตัวของโลกาภิวัตน์ในเรื่องทุนการผลิต และการขยายตัวของบริษัทข้ามชาติบางประเภทโดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจที่เป็นเจ้าของและควบคุมสื่อทั้งสื่อโทรทัศน์และองค์กรโฆษณาข้ามชาติ ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแบบแผนการบริโภคบางอย่าง รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมบริโภคนิยม (Consumerism) ที่แพร่กระจายไปทั่วโลก บริษัทข้ามชาติต่าง ๆ ไม่เพียงแต่มีขนาดใหญ่ขึ้นอย่างมหาศาลเท่านั้น ในช่วงที่ผ่านมาเครือข่ายและอิทธิพลของบริษัทเหล่านี้ในระดับโลก (Global Reach) ได้ขยายเพิ่มขึ้นเป็น

อย่างมาก ในขณะที่บางกลุ่มที่ไม่เชื่อเรื่องโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ได้แย้งว่าการเพิ่ม และการกระจุกตัวของการลงทุนจากต่างประเทศในกลุ่มประเทศศูนย์กลางใหม่โดยเฉพาะเครือข่ายการลงทุนในอเมริกา กลุ่มสหภาพยุโรปและประเทศญี่ปุ่นที่เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น แต่นักวิชาการอย่าง Ruigrok และ Van Tulder เสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่าโลกาภิวัตน์แท้จริงแล้วน่าจะเป็นเรื่องของ กระบวนการสามประสาน (Triadisation) ทางเศรษฐกิจที่เข้มข้นมากกว่า ทั้งนี้เพราะสิ่งที่เรียกว่ากระบวนการค้าขาย และการลงทุนนานาชาติ (Internationalization of Trade and Investment) ส่วนใหญ่แล้วจะจำกัดอยู่เฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรปและญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศเอเชียตะวันออกและเอเชียใต้เท่านั้น (อย่างไรก็แล้วแต่นักวิชาการโดยส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าเศรษฐกิจจะดับท้องถิ่น ในระดับประเทศและระดับภูมิภาค กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเนื่องจากอิทธิพลของ กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้ประเทศต่าง ๆ มุ่งไปสู่การเปิดระบบเศรษฐกิจเสรี ส่งผลให้ประเทศ ต่าง ๆ ล้วนต้องถูกผนวกเข้าสู่ระบบที่เชื่อมโยงเกาะเกี่ยวซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากระบบ การเงินระหว่างประเทศมีการเคลื่อนย้ายทุนและไหลเวียนผ่านแหล่งการเงินในและนอกระบบเป็น จำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการพึ่งพากันและกันในรูปแบบของเครือข่ายการผลิตอุตสาหกรรมระดับ ภูมิภาคและข้อตกลงเขตการค้าเสรีมากขึ้น (วัฒนา สุภินศล, 2548, หน้า 12-15; 35)

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นวิวัตน์ด้านโครงสร้างทางวัฒนธรรม กระแส การไหลเวียนของวัฒนธรรมระหว่างประเทศต่างๆ ได้รับความสนใจมากขึ้นและดูเหมือนจะเป็น ลักษณะเด่นของโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกับกับ มิติด้านอำนาจ รัฐและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ยังมี ความคิดเห็นแตกต่างกันอยู่สองฝ่าย คือ ฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่ คัดค้านเกี่ยวกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม โดยฝ่ายที่สนับสนุนปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ ทางด้านวัฒนธรรมชี้ให้เห็นว่าโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมโลก(Global Culture) แนวคิดที่สนับสนุนแบบแผนเดียวกันของวัฒนธรรมโลก (ตะวันตก) ที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่อง การครอบงำทางวัฒนธรรม (Culture Imperialism) ที่ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของการแพร่กระจายสินค้า พหุวัฒนธรรม รสนิยม การปฏิบัติและความคิดความเชื่อต่าง ๆ จากสังคมตะวันตกไปสู่สังคมอื่นๆ ทั่วโลก จนทำให้เกิดความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมมากขึ้นทุกขณะ ดังนั้นโลกาภิวัตน์จึงเกี่ยวพันกับ การพัฒนาให้เป็นแบบอเมริกัน (Americanization) หรือการพัฒนาเป็นแบบตะวันตก (Westernization) (วัฒนา สุภินศล, 2548, หน้า 37-38)

อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องการครอบงำทางวัฒนธรรมนี้ก็ได้รับการปฏิเสธจากนักวิชาการ หลายท่าน โดยสามารถสรุปประเด็นในข้อคิดเห็นที่แย้งกับแนวคิดข้างต้น คือ การไหลเวียนทาง วัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องไหลไปตามทิศทางหรือเส้นทางที่กำหนดหรือควบคุมโดยความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจและการเมือง ในทางตรงกันข้ามการไหลเวียนของวัฒนธรรมอาจไหลเวียนหลายทิศทาง พร้อม ๆ กันไป อย่างไรก็ตามนักวิชาการกลุ่มนี้ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมโลก แต่ เป็นการยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในโลกมากกว่าจะเป็นโลกของการ ลอกเลียนแบบและเอาอย่างวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง นอกจากนี้แล้วนักวิชาการกลุ่มนี้ยังยอมรับ อิทธิพลและอำนาจของวัฒนธรรมของสังคมตะวันตก แต่ประเด็นที่นักวิชาการเหล่านี้สนใจก็คือ อิทธิพลและอำนาจของวัฒนธรรมโลก (ตะวันตก) ไม่ได้เป็นกระแสเดียวที่มีความสำคัญ ในทางตรงกัน ข้ามการแลกเปลี่ยนและการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศโลกที่สามด้วยตนเองก็ยังคง

มีอยู่ ซึ่งในบางกรณีอาจมีความสำคัญกว่าวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้นกระบวนการโลกาภิวัตน์ (ทางด้านวัฒนธรรม) จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของการขยายอิทธิพลตะวันตกหรือกระบวนการสร้างวัฒนธรรมโลกที่คล้ายคลึงกัน แต่เป็นกระบวนการเชื่อมโยงที่หลากหลายเกี่ยวเนื่องและขัดแย้งกันเองอย่าง ซับซ้อนมากกว่า (วัฒนา สุภักดิ์ศิลป์, 2548, หน้า 49-50)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุริชัย หวันแก้ว, ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, และประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาติ (2543) ศึกษาเรื่อง “ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก ต่อชุมชนท้องถิ่น” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคมจากโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก ต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งกระบวนการเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรม ในฐานะที่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้น ศึกษาในท้องถิ่นแต่ก็อยู่ในบริบทของเศรษฐกิจสังคมของโลกและของประเทศ และศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมในท้องถิ่นอันสืบเนื่องมาจากกระบวนการนั้น รวมถึงเพื่อแสวงหาข้อสรุปผลวิจัยพบว่าบริบทเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศและภูมิภาคนั้นมีความสำคัญยิ่งต่อการเกิดของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก เนื่องจากในช่วงเศรษฐกิจผันผวน พ.ศ. 2523-2528 ได้ทำให้มีการย้ายโรงงานเข้ามามากขึ้น แม้การพัฒนาในช่วงเวลาดังกล่าวจะส่งผลแง่ดีต่อทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในประเทศ แต่อย่างไรก็ตามก็ยังสร้างผลกระทบในด้านลบ โดยเฉพาะการเกิดปัญหาต่อชุมชนเกษตรกรรมและบ้านประมง ซึ่งมีทั้งปัญหาการเปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ที่ดิน, แรงงานอพยพจากถิ่นอื่น, การทำลายระบบนิเวศ, การละทิ้ง การผลิตเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม, และความสัมพันธ์ทางสังคมที่แย่งเรื้อย ๆ ส่วนในข้อเสนอแนะทางนโยบายนั้น ควรมุ่งเน้นมิติทางสังคมของนโยบายอุตสาหกรรมมีความสำคัญยิ่ง เพื่อลดผลกระทบของปัญหาที่จะสามารถเกิดขึ้นได้ในภายหลัง และควรเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อเชื่อมโยงชุมชนท้องถิ่นกับกระบวนการเชิงนโยบายให้มากขึ้น

ทรัพย์อารีย์ ศาลติกุลนุกการ (2546) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทสาขาเศรษฐกิจหลักที่มีผลกระทบต่อสาขาเศรษฐกิจรองของจังหวัด ในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (อีสเทิร์นซีบอร์ด)” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงสาขาเศรษฐกิจหลักที่สำคัญและผลกระทบของสาขาเศรษฐกิจหลักที่มีผลกระทบต่อสาขาเศรษฐกิจรองของ 3 จังหวัด ในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ในช่วงปี พ.ศ. 2532-2542 ผลวิจัยพบว่าสาขาเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ เหมืองแร่และย่อยหิน สาขาอุตสาหกรรม และสาขาไฟฟ้าและประปา การขยายตัวของสาขาเศรษฐกิจหลักจะมีผลกระทบต่อสาขาเศรษฐกิจรอง 8 สาขา โดยการขยายตัวของสาขาเหมืองแร่และย่อยหิน มีผลกระทบต่อสาขาเศรษฐกิจรอง คือ สาขาการคมนาคมและขนส่ง สาขาที่อยู่อาศัย สาขาการบริหารราชการและป้องกันประเทศ สาขาบริการ และมีผลกระทบต่อสาขาการหดตัวของสาขาก่อสร้าง สาขาการค้าส่งและค้าปลีก สาขาสถาบันการเงินและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ การขยายตัวของสาขาอุตสาหกรรมมีผลต่อการขยายตัวของสาขาการคมนาคมขนส่ง การค้าส่งและปลีก สาขาสถาบันการเงินและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ สาขาที่อยู่อาศัย สาขาการบริหารราชการและการป้องกันประเทศ สาขาไฟฟ้าและประปาขยายตัวจะมีผลการขยายตัวของ สาขาที่อยู่อาศัย และมีผลต่อการหดตัวของสาขาการคมนาคมและขนส่ง

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง “รายงานสถานการณ์มลพิษในเขต มาบตาพุดและศักยภาพในการป้องกันและแก้ไขปัญหา” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบริบทของจังหวัด ระยอง เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและพื้นที่ในเขตมาบตาพุด รวมถึงการศึกษา สถานการณ์มลพิษที่เกิดขึ้นในเขตมาบตาพุดและวิเคราะห์ศักยภาพขององค์กรที่เกี่ยวข้องผลวิจัย พบว่าสถานการณ์มลพิษในเขตมาบตาพุดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันสามารถพิจารณาได้จาก 2 ด้านดังนี้ คือ ด้านหลักฐานทางวิชาการและด้านประสบการณ์ของชุมชน หลักฐานทางวิชาการซึ่งเป็นมิติเชิงภาพ วิชา (Objective Dimension) ชี้ให้เห็นสารมลพิษเป็นสารที่ปล่อยจากโรงงานในเขตอุตสาหกรรม เช่น สารอินทรีย์ระเหย เป็นที่มาของกลิ่นเหม็นต่างๆ มากกว่า 40 ชนิด ในจำนวนนี้เป็นสารก่อมะเร็ง ถึง 20 ชนิด ถึงแม้ว่าการเกิดมะเร็งในเขตมาบตาพุดยังเป็นสิ่งที่ต้องการค้นคว้าวิจัยอยู่ อย่างไรก็ตาม จากการวิจัยเชิงอัตวิสัยร่วมกัน (Intersubjective Dimension) ช่วยยืนยันว่าชาวชุมชนมาบตาพุดมี ประสบการณ์ร่วมกันถึงการได้รับกลิ่นเหม็น การได้ยินเสียงรบกวนประสาธ การประสบกับมลพิษทาง น้ำ ตลอดจนยังพบอันตรายที่มีต่อสุขภาพจากมลพิษมากกว่าที่เคยมีมาอันเป็นผลจากการพัฒนา อุตสาหกรรมภายใต้แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกและพื้นที่ในเขตมาบตาพุด

ส่วนศักยภาพขององค์กรขับเคลื่อนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในเขตมาบตาพุดที่ ผ่านมายังไม่สามารถตอบสนองการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในเขตมาบตาพุดได้ เนื่องจากเป็น การทำงานแบบแยกส่วนและเน้นการจัดการสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เป็นข่าวทางสื่อมวลชนมากกว่า ซึ่งข้อเสนอต่อการทำงานสร้างเสริมสุขภาพจึงควรมีแนวทาง คือ มุ่งการทำงานแบบบูรณาการระหว่าง องค์กรต่าง ๆ หรือการสร้างกระบวนการทำงานที่มุ่งกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ให้ชาว ชุมชนมาบตาพุดสามารถขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาพด้วยตัวเองได้อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งเกิดการ ขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพของชุมชนใกล้โรงงานอุตสาหกรรมต่อไป

ชัยณรงค์ เครือนวน (2551) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การวางแผนภาครัฐกรณีศึกษา : แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 (พ.ศ. 2524-2537) และระยะที่ 2 (พ.ศ.2538- 2548)” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การวางแผนการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 และระยะที่ 2 (พ.ศ.2538-2548) ของภาครัฐผลวิจัยพบว่าแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ชายฝั่ง ทะเลตะวันออกเริ่มก่อรูปความคิดขึ้นในช่วงปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) แผนดังกล่าวเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยหลัก 3 ปัจจัย คือ แรงผลักดัน ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้รัฐบาลต้องวางแผนและปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมของ ประเทศ, แรงดึงที่เป็นปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลเลือกพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นพื้นที่ในการพัฒนา อุตสาหกรรมและแรงกระตุ้นซึ่งเปรียบเสมือนปัจจัยที่ทำให้โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ได้มีการ วางแผนไว้สามารถดำเนินการและขับเคลื่อนต่อไปได้รวมถึงเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำการ (Actor) สามฝ่ายด้วยกัน คือ รัฐ (State) ซึ่งเป็นผู้วางแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมและขับเคลื่อน นโยบายในการพัฒนาอุตสาหกรรม, กลุ่มทุนข้ามชาติ (Multinational Capital) ซึ่งเป็นที่มาของเงิน ลงทุนและเทคโนโลยี

ส่วนแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 2 (พ.ศ.2538-2548) ที่เกิดขึ้น ก่อให้เกิดผลความสำเร็จในการขยายตัวของตัวเลขทางเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม เทียบกับภาพรวมของการพัฒนาทั้งประเทศ ขณะเดียวกันผลที่ตามมาก็คือ ความพร้อมทางด้าน

สาธารณสุขโรคและสาธารณสุขการหรืออัตราการจ้างงานที่มีอัตราเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาที่เกิดขึ้นยังส่งผลต่อสังคมในด้านลบ โดยเฉพาะปัญหาอันเป็นผลมาจากการพัฒนา ทั้งการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนา และความไม่ยั่งยืนในการพัฒนา ดังนั้นข้อเสนอต่อการพัฒนาจึงควรมีการเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมให้แก่ภาคประชาชนนั้นถือเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอีกมิติหนึ่งในกระบวนการวางแผน เพื่อที่จะนำไปสู่การที่ทุกฝ่ายได้ผลประโยชน์ร่วมกัน (Win-Win Solution) และความยุติธรรมทางสังคม (Social Fairness) และที่สำคัญกระบวนการวางแผนพัฒนาที่มุ่งเน้นไปที่การสร้างเติบโตทางด้านเศรษฐกิจจะต้องเกิดควบคู่กันไปกับความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

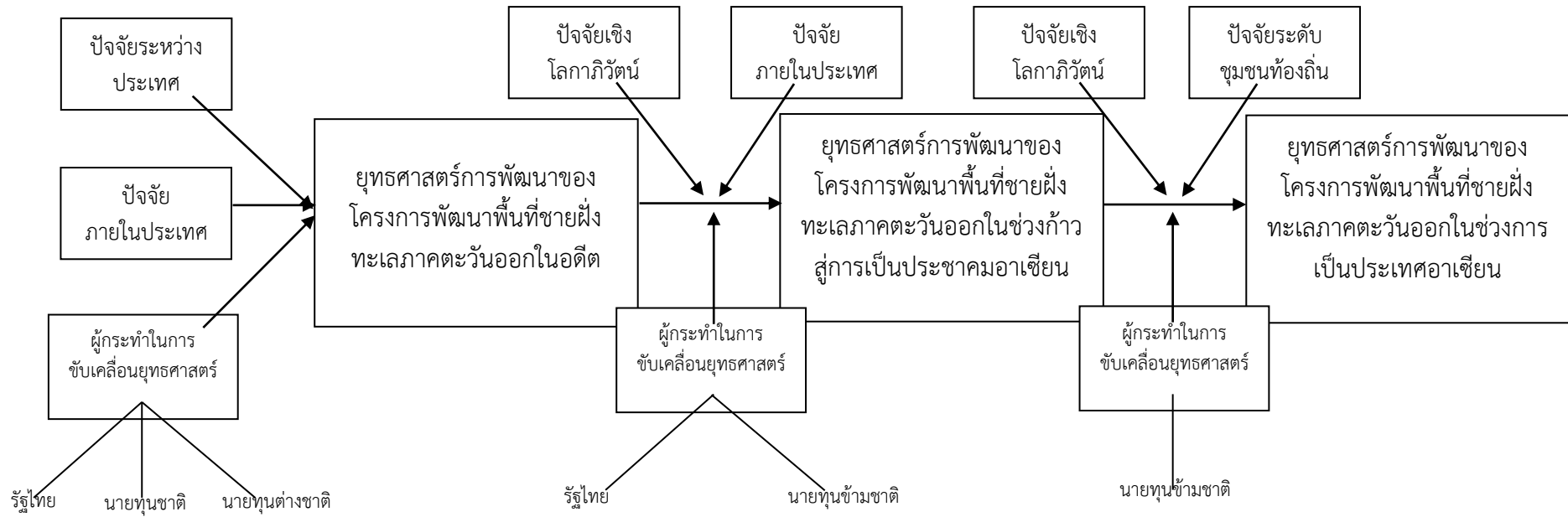
ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน (2555) ศึกษาเรื่อง “โครงการวิจัยปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเรื่อง ความไม่เป็นธรรมทางด้านสุขภาพกับการปฏิรูประบบทุนนิยม:กรณีศึกษาโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก จังหวัดจันทบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทเรียนความไม่เป็นธรรมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบของระบบทุนนิยมในเขตมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยองเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในจังหวัดจันทบุรี และเพื่อแสวงหามาตรการสร้างความเป็นธรรมกับประชาชนในพื้นที่จากการถอดบทเรียนของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยองและโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก จังหวัดจันทบุรีผลวิจัยพบว่าในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะที่ผ่านมาอยู่บนฐานของแนวคิดเกี่ยวกับ “การปฏิรูประบบทุนนิยม” อันเป็นระบบที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดผ่านการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นในปัจจุบันจึงพบ การแย่งชิงพื้นที่เพื่อการจัดตั้งโรงงานอย่างรุนแรง เช่นโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กในจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น ระบบทุนนิยมจึงเป็นระบบที่ไม่สามารถปฏิรูปได้ไม่ว่าจะเป็นทางเลือกของการพัฒนาแนวโลกาภิวัตน์ที่เน้นความยั่งยืนหรือการพัฒนาทุนนิยมเชิงนิเวศที่แพร่หลายในปัจจุบัน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการพัฒนาทุนนิยมออกเป็น 2 ระดับ คือ การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นและนโยบายสาธารณะระดับชาติจึงควรมีลักษณะที่เป็นการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

1. การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นนั้น จะต้องเน้นการพัฒนาที่เอาพื้นที่เป็นตัวตั้งโดยการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ในการพัฒนาดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากกรณีพื้นที่ในเขตโครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กจังหวัดจันทบุรี จะพบยุทธศาสตร์และมาตรการที่สำคัญคือ การพัฒนาประมงที่ยั่งยืน, การทำนาข้าวให้เป็นแหล่งอาหารที่มั่นคง, การหันมาทำนาทุ่งแบบธรรมชาติ, การทำสวนผลไม้แบบยั่งยืน,การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงบูรณาการโดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน,การจัดการ/การใช้ประโยชน์จากที่ดิน,การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อม,การพัฒนาประชาธิปไตยท้องถิ่น, บทบาทของสถานศึกษา/การสร้างความร่วมมือกับท้องถิ่น

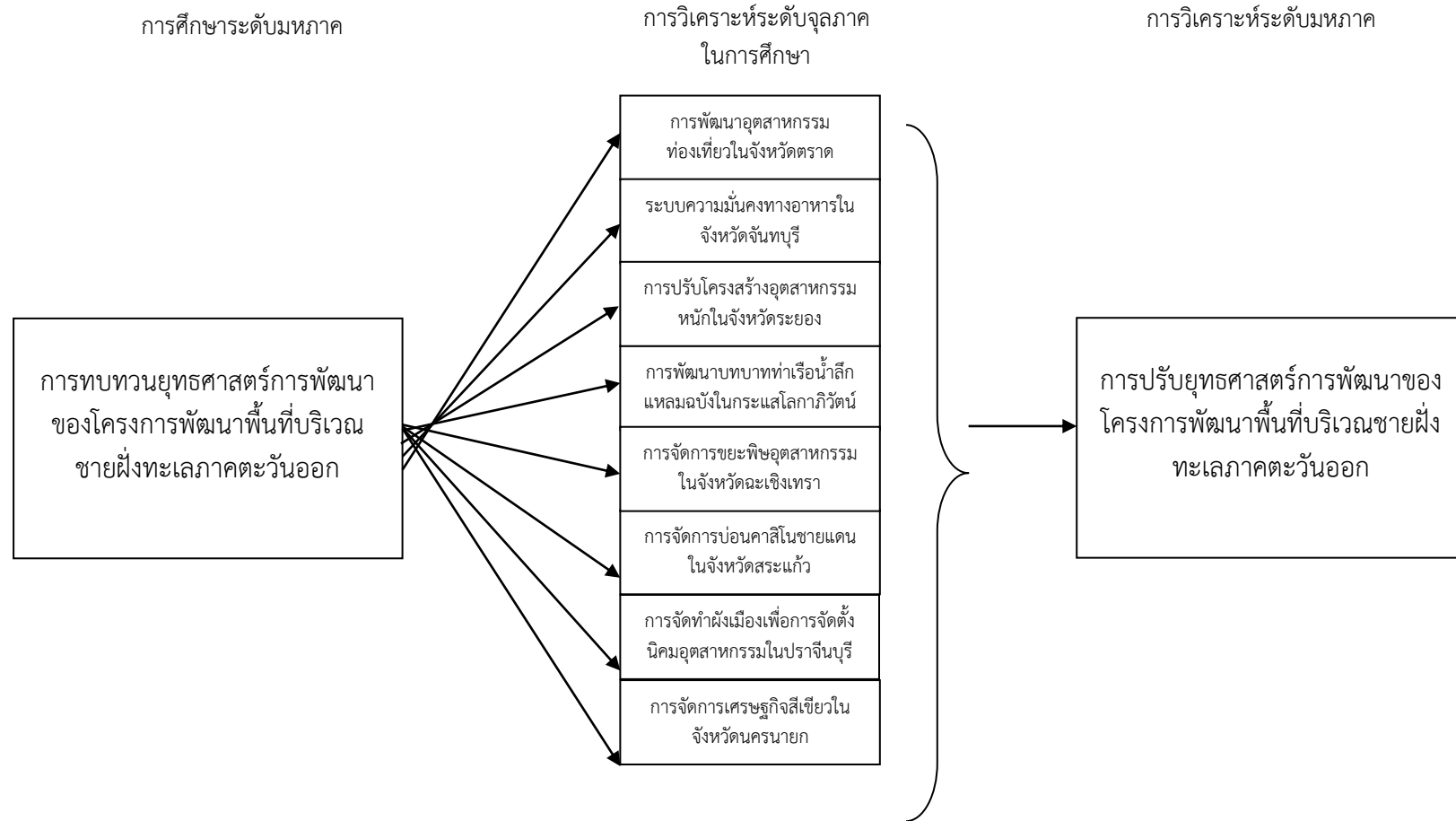
2. การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะระดับชาติ ในช่วงการพัฒนาทุนนิยมอาเซียนจะต้องให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์และมาตรการการพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้ การปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม,การปรับระบบการประเมินผลกระทบของโครงการศึกษาความเป็นไปได้ของโรงงานอุตสาหกรรม,มาตรการเร่งรัดการจัดตั้งคณะกรรมการอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ,ยุทธศาสตร์

การสร้างเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่นในการรับมือกับโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่, การผลักดันนโยบายชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองไปสู่นโยบายสาธารณะ

กรอบแนวคิดการวิจัย

กลยุทธ์ของแผนงานวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งเจาะลึกสาระในรายละเอียดตลอดช่วงเวลาของกรณีใดกรณีหนึ่ง เหตุการณ์หรือพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง การวิจัยจากกรณีศึกษามีประโยชน์เปรียบเสมือนการศึกษาที่ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลในระดับจุลภาคไปสู่ระดับมหภาค โดยอาศัยตรรกะในเชิงอุปนัย คือ การสรุปจากรูปธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะไปสู่ข้อสรุปนามธรรมทั่วไป (อุทุมพร จามรมาร, 2540, หน้า 249-257)

การเลือกกรณีศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดการเลือกตัวอย่างในเชิงคุณภาพ มาเป็นหลัก กล่าวคือ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญต่อการเลือกโดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา เป็นตัวตั้งแต่มิได้ใช้การหาความเป็นตัวแทนของความเป็นประชากร (Representiveness) ดังเช่นแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณ ในการเลือกตัวอย่างกรณีศึกษาในที่นี้ จะใช้หลักการเลือกตัวอย่างที่มีความหลากหลายกันมากที่สุด (Maximum Variation Sampling) (Patton, 1987, p.53-54) การเลือกกรณีศึกษาให้มีความหลากหลายดังกล่าว เป็นเลือกตัวอย่างเพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัยที่มีความแตกต่างกันมากที่สุด เพื่อผู้วิจัยจะสามารถสรุปเป็นแบบแผนที่มีร่วมกัน ในลักษณะที่เป็นนามธรรมตามแนวนอน อันแตกต่างจากข้อสรุปทั่วไป (Generalizability) ของการวิจัยในเชิงปริมาณที่มุ่งยกระดับนามธรรมในเชิงแนวตั้ง

การศึกษาค้นคว้าอาศัยการแสวงหาความรู้แนวสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะสลายพรมแดนระหว่างสาขาวิชาภายใต้ความเชื่อที่ว่าสาขาวิชาต่างๆ นั้นไม่ได้มีการแบ่งแยกมาตั้งแต่เริ่มต้น ในทางตรงกันข้ามสาขาวิชาต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งสาขาวิชาหนึ่งย่อมมีจุดกำเนิดมาจากสาขาวิชาอื่น เพื่อทำให้เกิดการเติมเต็มซึ่งกันและกัน (Disciplinary) ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสภาพปัญหาหรือสถานการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม ณ ปัจจุบัน มีความสลับซับซ้อน ทำให้การวิเคราะห์สังคมโดยใช้ศาสตร์หรือสาขาวิชาเดียวอาจมีข้อจำกัด เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจำเป็นต้องมีความหลากหลายทางกระบวนทัศน์ (Paradigms) ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม สำหรับวิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลของวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะทำการรวบรวมข้อมูลผ่าน 3 กระบวนการ คือ

ก. การศึกษาเอกสารและตัวบท เอกสารที่จะใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภทคือเอกสารขั้นต้น (Primary Data) เช่น บันทึกของทางราชการและเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เช่น งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เป็นต้น รวมถึงการศึกษาตัวบทอื่นๆ ที่ไม่ใช่เอกสาร เช่น วัสดุทัศน สาระคดี เป็นต้น

ข. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Satiation)

ค. การสังเกตการณ์ (Observation) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตได้ 2 ประเภท คือ

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participative observation) คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมเรียนรู้ พัฒนารูปแบบของระบบให้มีความสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การเข้าร่วมประชุม การตั้งประเด็น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การทดลอง ปฏิบัติระบบแลกเปลี่ยนสินค้า และการสังเกตการณ์พฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participative observation) คือการที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในฐานะของผู้สังเกตการณ์แต่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์จริง

2. การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

ก. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบของข้อมูลนั้น จะต้องตรวจสอบแหล่งที่มา 3 แหล่ง ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล

- การตรวจสอบแหล่งเวลา หมายถึง การตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันเพื่อให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นเหมือนกันหรือไม่

- การตรวจสอบสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่

- การตรวจสอบบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

ข. การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological Triangulation) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจซักถามผู้ให้ข้อมูลหลังจากสรุปผลการศึกษา เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริงหรือไม่

3. วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูล (Methodological Approach) ที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและผู้กระทำการ (Structure and Agency) ภายใต้หลักการหลักทวิภาษวิธี (Dialectic) ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม (Agency) และพลังทางโครงสร้างสังคม (Structure) ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับ การวิเคราะห์ผู้กระทำการทางสังคม (Social Actor) กระบวนการทางสังคม (Social Process) และโครงสร้างสังคม (Social Structure) บนฐานหลักทวิภาษวิธี (Dialectic) สำหรับการวิเคราะห์สังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ผู้กระทำการทางสังคม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีเจตจำนงในการปฏิบัติการทางสังคมที่อาจแสดงออกในรูปแบบต่าง ไม่ว่าจะเป็น

- กลุ่มสังคม (Social Group) เป็นกลุ่มบุคคลที่มีสำนึกถึงอัตลักษณ์ร่วมกันและดำเนินกิจกรรมภายใต้แนวทางที่ได้จัดตั้งขึ้นมา

- **ชนชั้นทางสังคม (Social Class)** เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมอันเดียวกัน คือ ในความสัมพันธ์ทางการผลิตของสังคม

- **องค์การทางสังคม สังคม (Social Organization)** เป็นกลุ่มบุคคลที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการเพื่อการใช้อำนาจอันชอบธรรม

- **ขบวนการทางสังคม (Social Movement)** ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนมาก ที่มีความพยายามร่วมกันในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่เป็นอยู่ โดยมุ่งทำให้อำนาจของสถาบันที่เป็นทางการ

ทั้งนี้ในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ผู้กระทำการดังกล่าวอาจมีการรวมตัวในรูปของพันธมิตร (Alliance) เพื่อระดมทรัพยากรร่วมกันในการปฏิบัติการทางสังคม

ข. กระบวนการทางสังคม หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการทางสังคม คือ กลุ่มทางสังคม ชนชั้นและขบวนการทางสังคม ทั้งในเชิงขัดแย้งและร่วมมือกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์และคุณค่าที่ต้องการ ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวในที่นี้จะเรียกว่า การต่อสู้ทางสังคม (Social Struggle) การวิเคราะห์กระบวนการทางสังคมจากฐานคิดแบบวิภาษวิธีนั้นสะท้อนให้เห็นในมิติทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายจากความเป็นมาในอดีตถึงสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และสิ่งที่จะเป็นไปในอนาคต ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากกระบวนการทางสังคมถูกขับเคลื่อนในประวัติศาสตร์โดยการต่อสู้แข่งขันระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่างๆ

ค. โครงสร้างสังคม หมายถึง แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องระดับหนึ่ง (Pattern of Social Relationship) โดยเกิดจากการต่อสู้ระหว่าง ผู้กระทำการในกระบวนการทางสังคม ดังนั้นแนวคิดโครงสร้างสังคมในที่นี้ จึงถือว่าโครงสร้าง เป็นสิ่งที่สามารถถูกปรับเปลี่ยน หรือสืบทอดได้โดยการเคลื่อนไหวของมนุษย์ผู้กระทำการนั่นเอง เนื่องจากเป็นผลผลิตที่มนุษย์สร้างขึ้น ในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม จึงสามารถวิเคราะห์ตั้งแต่การก่อรูปโครงสร้าง (Production) การผลิตซ้ำหรือการสืบทอดโครงสร้าง (Reproduction) หรือการเปลี่ยนรูปโครงสร้าง (Transformation) นอกจากนี้การใช้ฐานคิดอยู่บนหลักวิภาษวิธีในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคม ก็จะมีลักษณะสองด้านของโครงสร้าง (Duality of Structure) คือ โครงสร้างสังคมมีทั้งด้านที่สร้างข้อจำกัดให้เกิดการดำรงอยู่ และด้านที่เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากโครงสร้างสังคมมีความสามารถเป็นทั้งผลผลิต (Product) และเงื่อนไข (Condition) ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ กล่าวคือ โครงสร้างในด้านที่เป็นผลผลิตจากการกระทำทางสังคม ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างสังคมมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากการเคลื่อนไหวระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่มีการแข่งขันต่อสู้กันทางสังคม การแข่งขันต่อสู้ทางสังคมในที่นี้ สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ มีทั้งที่มีความขัดแย้งและความร่วมมือกัน ส่วนโครงสร้างสังคม ในด้านที่เป็นเงื่อนไขมีคุณสมบัติเป็นตัวกำหนดข้อจำกัด หรือเปิดโอกาสของการกระทำทางสังคม การจำกัดหรือเปิดโอกาสของโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับผู้กระทำการ ว่ามีสถานภาพอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ตรงไหนในโครงสร้างสังคม เนื่องจากสถานภาพดังกล่าวจะทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมแตกต่างกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ด้านวิชาการ คาดว่าผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้นำไปใช้ในการเรียนการสอนทั้งในระดับปริญญาตรี โทและเอกของหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต, รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตของคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ เช่น วิทยุทธศาสตร์การพัฒนาในภาคตะวันออก เศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศและโลกาภิวัตน์ เป็นต้น
2. ด้านนโยบาย คาดว่าคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกจะนำผลการศึกษาไปใช้สร้างข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป
3. ด้านเศรษฐกิจ คาดว่าผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปสู่การอนุรักษ์ภาคตะวันออกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอันจะนำมาสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวให้กับภาคตะวันออก
4. ด้านสังคมและชุมชน คาดว่าสังคมและชุมชนท้องถิ่นได้รับความยุติธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์และทรัพยากรภายใต้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น

บทที่ 2

บททวนยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงในอดีต

การพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงก่อนที่เศรษฐกิจไทยจะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกหรือก่อนการเข้ามาของสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) มีลักษณะที่สำคัญ 2 แบบ คือ หัตถอุตสาหกรรมพื้นบ้านเพื่อการบริโภคเป็นหลัก เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องทอง การทอผ้า รวมถึงหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทอื่น ๆ เป็นต้น และหัตถอุตสาหกรรมพื้นบ้านเพื่อขาย เช่น น้ำตาล เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 200-201)

โครงสร้างการผลิตของอุตสาหกรรมท้องถิ่นเช่นนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการเข้ามาของสนธิสัญญาบาวริง โดยเฉพาะเงื่อนไขในสนธิสัญญาซึ่งกำหนดให้รัฐบาลไทยเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ 3 ทำให้สินค้าอุตสาหกรรมราคาถูกลงจากต่างประเทศหลังไหลเข้าสู่ประเทศไทย เช่น อุตสาหกรรมทอผ้าที่เผชิญกับการแข่งขันจากสิ่งทอของอังกฤษ กระทั่งอุตสาหกรรมสิ่งทอในครัวเรือนค่อย ๆ เสื่อมโทรมลง¹ เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายที่ถูกตีตลาดโดยน้ำตาลนำเข้าจากชาวกระทั่งประมาณทศวรรษ 2420 อุตสาหกรรมของไทยได้ “ตายไปอย่างสิ้นเชิง” เป็นต้น ความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมพื้นบ้านเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งเดิมชาวบ้านจะผลิตสิ่งของเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคแทบทุกอย่าง แต่หลังสนธิสัญญาบาวริงตลาดโลกเกิดความต้องการข้าวจากไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านหลายต่อหลายครอบครัวเริ่มเข้าสู่กระบวนการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง คือ “การปลูกข้าว” และใช้เงินจากการขายข้าวซื้อสินค้าที่ตนเองเคยผลิตได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2527, หน้า 170-171; ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 124)

แม้จะมีอุตสาหกรรมท้องถิ่นบางประเภทที่ได้รับผลกระทบ แต่ก็มีบางอุตสาหกรรมที่ขยายตัวหลังจากการเข้ามาของสนธิสัญญาโดยเฉพาะการผลิตขึ้นปฐมเพื่อการส่งออก เช่น โรงสีข้าวซึ่งถือเป็นภาคอุตสาหกรรมที่พัฒนามากที่สุด เนื่องจากมีการนำเข้าเครื่องจักรประเภทต่าง ๆ ทั้งเครื่องจักรไอน้ำ เครื่องจักรแบบประหยัดเชื้อเพลิงที่ใช้แลกเปลี่ยนแทนถ่านหินทดแทนการสีข้าวด้วยมือ ทั้งนี้ในช่วงต้นทศวรรษ 2400 บริษัทอเมริกันได้สร้างโรงสีข้าวแห่งแรกขึ้นและบริษัทยุโรปสร้างโรงสีอีกห้าแห่งอีกไม่กี่ปีถัดมารวมทั้งเกิดการปรับปรุงกระบวนการสีข้าวทำให้ได้ข้าวคุณภาพดีขึ้นเพื่อตอบสนองตลาดโลกหรือการขยายตัวของอุตสาหกรรมโรงเลื่อยซึ่งมีการประมาณการกันว่าช่วงปลายทศวรรษ 2430 มีโรงเลื่อยขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรไอน้ำในเขตกรุงเทพฯ 5 โรงและมีโรงเลื่อยด้วยมืออีกประมาณ 60 โรง เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุกที่มีการนำเรือขุดเข้ามาใช้รวมทั้งเริ่มมีการใช้เครื่องจักรในการสูบน้ำและสูบทราย เป็นผลให้ผลผลิตดีบุกในประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (ฉัตร

¹ ความเสื่อมโทรมของอุตสาหกรรมสิ่งทอค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกจากชนกรุงเทพฯ ไปสู่เขตที่ชานนา เพิ่มการผลิตเพื่อขาย ทรายเป็นเย็ดเพิ่มเติมได้ในฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสนเศรษฐ์ “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394-2453”

ทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2527, หน้า 181-183; ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 125)

ในช่วงปลายของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มมีความพยายามในการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของโรงงานสมัยใหม่เพื่อผลิตสินค้าอุปโภค บริโภค เช่น การจัดตั้งบริษัทปูนซีเมนต์ไทยของกลุ่มนายทุนขุนนาง ขณะที่กลุ่มนายทุนจากยุโรปและจีน เริ่มลงทุนเพื่อประกอบกิจการในเขตกรุงเทพฯ ทั้งการลงทุนเพื่อจัดตั้งโรงงานน้ำอัดลม โรงงานสบู่ โรงงานบุหรี โรงฟอกหนัง ยา ตะปู กระดาษ เฟอร์นิเจอร์ รองเท้า และการบริการทั้งไฟฟ้า ประปา การขนส่ง เป็นต้น และในช่วงกลางทศวรรษ 2460 ยังเกิดการขยายตัวของโรงงานฟอกหนัง โรงงานน้ำอัดลม โรงงานน้ำแข็ง ไปยังจังหวัดต่าง ๆ ใหญ่หลายจังหวัด เช่น อยุธยา ลำปาง เพชรบุรี เชียงใหม่ สงขลา นครสวรรค์ เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 71-72; คริส เบเคอร์และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, หน้า 154)

อย่างไรก็ตามการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้ ยังมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากตลาดภายในยังมีขนาดเล็ก การขาดแคลนเงินทุนของผู้ประกอบการ การขาดแรงงานที่มีความชำนาญ รวมทั้งรัฐบาลไม่ให้การสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมของภาคเอกชนอย่างที่จะควรจะเป็นดังจะเห็นได้จากงบประมาณของประเทศเวลานั้นมักให้ความสำคัญในด้านความมั่นคงและการป้องกันประเทศเป็นหลัก แม้จะมีการเรียกร้องจากนายทุนชาวจีนเพื่อให้รัฐบาลช่วยเหลือด้านเงินลงทุนและการคุ้มครองสินค้านำเข้าแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ประกอบกับสภาพสังคมที่เป็นดำรงอยู่ขณะนั้นอยู่ภายใต้โครงสร้างแบบศักดินา ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเกิดขึ้นของชนชั้น “กรรมกรฟือสระ” ขณะที่พ่อค้าชาวจีนที่เป็นเจ้าภาษีนายอากรต้องเผชิญกับสภาวะล้มละลายเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรทำให้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมอยู่ในรูปของการขาดทั้งนายทุนและผู้นำ ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้จึงไม่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตชนบท ส่วนกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจเช่นนี้โดยส่วนใหญ่คือ ผู้คนที่อาศัยในเขตภาคกลางและผู้คนในเมืองหลวง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 201-203; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 72)

การพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะหลังการเข้าสู่ตำแหน่งของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่นำเอาแนวคิดเศรษฐกิจชาตินิยมมาเป็นอุดมการณ์ชี้้นำการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐนั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญอย่างน้อย 5 ประการ คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 77-78; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 204-205)

ประการแรก การที่รัฐบาลไทยสามารถคุ้มครองอุตสาหกรรมในประเทศได้ เนื่องจากการแก้ไขสนธิสัญญาบาวริง กระทั่งรัฐบาลสามารถเพิ่มอัตราภาษีนำเข้าได้ นำไปสู่การเพิ่มภาษีนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยหลายประเภทอันเป็นผลให้เกิดการลดการแข่งขันสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งกลายเป็นแรงจูงใจให้กับกลุ่มทุนเข้ามาประกอบกิจการในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงกฎหมายและจัดตั้งสถาบันของรัฐเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ เช่น การจัดตั้งกองทุนอุตสาหกรรมในกระทรวงเศรษฐกิจ การจัดตั้ง

กระทรวงอุตสาหกรรม การออกพระราชบัญญัติเงินกู้สำหรับอุตสาหกรรม การจัดตั้งธนาคาร อุตสาหกรรม เป็นต้น

ประการที่สาม การขาดแคลนสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยเฉพาะภายหลัง สงครามโลกครั้งที่สองเนื่องจากการลงทุนจากต่างประเทศและจำนวนสินค้านำเข้าลดลงอย่างรวดเร็ว

ประการที่สี่ ความตระหนักรู้ของผู้กลุ่มชนชั้นนำไทยที่เห็นถึงปัญหาและข้อจำกัดที่จากการ พัฒนาเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนฐานของการผลิตข้าวเพื่อส่งออก เนื่องจากราคาข้าวและสินค้าเกษตรกรรม ในตลาดโลกเกิดความผันผวนเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการแสวงหาสินค้าเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะ สินค้าประเภทอุตสาหกรรมซึ่งมีราคาค่อนข้างคงที่เพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

ประการที่ห้า ความต้องการลดบทบาทของคณินในระบบเศรษฐกิจและปลดปล่อยชาวไร่ ชาวนาให้เป็นอิสระจากพ่อค้าชาวจีน ทำให้รัฐบาลเริ่มจำกัดการอพยพของคณินสู่ประเทศไทย รวมทั้งการออกพระราชบัญญัติจำกัดการประกอบธุรกิจของชาวจีนในกิจการต่าง ๆ เช่น การขบแท็กซี การฆ่าหมู การทำกิจการปั้มน้ำมัน เป็นต้น

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวทำให้รัฐบาลริเริ่มอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไทย เช่น พ.ศ.2478 กระทรวงกลาโหมสร้างโรงงานทอผ้าฝ้าย โรงงานกระดาษ โรงฆ่าสัตว์ พ.ศ.2479 รัฐบาล ลงทุนสร้างโรงงานน้ำตาลสองโรงและโรงงานผ้าไหมหนึ่งโรง ต่อมามีการวางแผนเพื่อเข้าควบคุม การค้าข้าว เครื่องใช้ยาสินค้าอุปโภคบริโภคในชนบทและการส่งเสริมให้ผันส่วนเกินจากการค้าข้าว และการค้าอื่น ๆ ให้เป็นเงินลงทุนเพื่อการผลิตทดแทนการนำเข้า หรือดำเนินธุรกิจการเดินเรือโดยเข้าไป ดำเนินงานในบริษัทเดินเรือสยามสตีม และดำเนินกิจการร่วมกับบริษัทอีสต์เอเชียติกและบริษัท บอร์เนียว รวมทั้งการจัดตั้งธนาคารในส่วนภูมิภาคและบริษัทประกันภัยเพื่อสนับสนุนการทางการเงิน แก่กิจการส่งออกข้าว (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 147-148)

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบตะวันตกส่งผลให้ไทยมีจำเป็นต้องมีการรื้อทางเศรษฐกิจ ภาค ตะวันออกกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะการทำไม้เพื่อการส่งออก ในพื้นที่ภาค ตะวันออกจึงเริ่มว่าจ้างให้ชาวบ้านตัดไม้เถื่อนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้รัฐไทยยังต้องทำให้สังคมไทยมีความ เป็นอารยะสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกโดยพยายามขยายการศึกษาไปสู่ทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ดังจะเห็น ได้จากนโยบายในการขยายการศึกษาภาคบังคับ 4 ปีให้ครอบคลุมทุกตำบลเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2496 โดยในพื้นที่ภาคตะวันออกเริ่มมีโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนมากขึ้นแต่ยังคงประสบปัญหาการขาด แคลนครู ดังนั้นในขณะนั้นโรงเรียนใช้พื้นที่วัดจัดการเรียนการสอนและมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ครู (วิบูลย์ เข็มเจริญ และคณะ, 2545, หน้า 169)

กล่าวได้ว่าจากปลายทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2490 รัฐบาลเข้ามาประกอบการด้าน อุตสาหกรรมทั้งในลักษณะที่เป็นเจ้าของเองและมีหุ้นส่วนในกิจการต่าง ๆ รวมทั้งการลงทุนใน อุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ เพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น กิจการทอผ้า สบู่ กระดาษ แก้ว ผ้าไหม บุหรี่ เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลยังมีการจัดตั้งบริษัทผลิตสินค้าขั้นพื้นฐาน หลากหลายประเภทไม่ว่าจะเป็น โรงงานน้ำตาล โรงงานมันสำปะหลัง ผลิตภัณฑ์ยางและกระสอบ และภายหลังจาก พ.ศ.2494 รัฐบาลนำรูปแบบการดำเนินกิจการของอุตสาหกรรมข้าวมาใช้กับ อุตสาหกรรมไม้ขีด ธุรกิจโรงแรม การค้าทอง การค้าเนื้อหมูหรือการตั้งบริษัททหารสามัคคีเข้าดำเนิน

กิจการเกี่ยวกับการค้าข้าว ธุรกิจค้าไม้ เนื้อสัตว์ ทำให้ระหว่างปี พ.ศ. 2475- พ.ศ.2499 รัฐบาลมีการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจกว่า 86 แห่ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 149)

กล่าวได้ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐ และความพยายามในการลดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนลงกลับไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ คือ (สุธี ประศาสน เศรษฐ, 2523, หน้า 176-184; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 205-206)

ประการแรก ผู้นำที่มาจากสายทหารของคณะราษฎรบางกลุ่มแม้มีนโยบายสกัดกั้นคนจีน แต่สมาชิกสายพลเรือนและกลุ่มทหารบางกลุ่มกลับให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนธุรกิจของคนจีนที่เป็นพันธมิตรกับพวกตนเพราะมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประการที่สอง ภาวะเศรษฐกิจโลกที่ตกต่ำครั้งใหญ่ในช่วงทศวรรษ 2470 และผลของสงครามโลกครั้งที่สองทำให้กิจการของนายทุนชาวยุโรปชะงักงันกลายเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้นายทุนชาวจีนเข้ามาดำเนินงานในกิจการเหล่านี้แทน

ประการที่สาม นักธุรกิจจีนสามารถสร้างเครือข่ายกับนายทหารและข้าราชการระดับสูงผ่านการแบ่งผลประโยชน์ให้กลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้เกิดกลุ่มทหาร ตำรวจ และข้าราชการระดับสูงบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจเช่นนี้ กระทั่งกลุ่มดังกล่าวร่วมมือกันรัฐประหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ประการที่สี่ สินค้าที่รัฐวิสาหกิจผลิตขึ้นมาได้มีคุณภาพต่ำจึงไม่สามารถแข่งขันกับสินค้าจากต่างประเทศได้ สาเหตุเช่นนี้เป็นผลจากการขาดความเชี่ยวชาญในการวางแผนการผลิต การลงทุน การใช้เทคโนโลยีและการตลาด

ประการที่ห้า ชนชั้นนำข้าราชการบางกลุ่มก็มีการแต่งตั้งตัวเองและพวกพ้องเข้าไปควบคุมหรือไปมีตำแหน่งในองค์กรรัฐวิสาหกิจ ทำให้รัฐวิสาหกิจกลายเป็นรูปแบบสมัยใหม่ในการแจกจ่ายผลประโยชน์ให้แก่ผู้ใต้อุปถัมภ์ ทำให้ผลผลิตส่วนเกินที่ได้ถูกนำไปใช้เพื่อเป้าหมายทางการเมืองมากกว่านำไปลงทุนหรือพัฒนารัฐวิสาหกิจให้เข้มแข็งขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐวิสาหกิจจึงกลายเป็นแหล่งการอุปถัมภ์ทางการเมือง

อย่างไรก็ตามการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยรัฐในช่วงนี้ ก็มีผลให้ภาคอุตสาหกรรมของไทยเติบโตขึ้น ดังจะเห็นได้จากช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่สัดส่วนของหัตถอุตสาหกรรมในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross domestic product: GDP) เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 13 ซึ่งมีผลต่อการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมที่คิดเป็นร้อยละ 3.6 ของการจ้างงานรวม (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 206)

หลังทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา เศรษฐกิจของไทยเติบโตก้าวกระโดดขึ้นอย่างมากอันเนื่องมาจากประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 และผลจากจากนโยบายให้การช่วยเหลือทางการเงินของรัฐบาลอเมริกา (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557, หน้า 212 - 213) โดยเฉพาะนโยบายในการช่วยเหลือทางการเงินให้เงินกู้ยืมทางการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานผ่านธนาคารโลก เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างถนนในพื้นที่ภาคตะวันออก อันเนื่องจากบทบาทสำคัญของอเมริกาในสงครามเวียดนาม อเมริกายังคงเชื่อว่าไทยเปรียบเสมือนเมืองหน้าด่านเพื่อป้องกันการขยายอำนาจของคอมมิวนิสต์เวียดนามและจีน ภาคตะวันออกถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สนับสนุนแก่กองทัพสหรัฐ พื้นที่ดังกล่าวได้แก่ฐานทัพเรือสัตหีบและสนามบินอู่ตะเภา เพื่อตอบแทนการช่วยเหลือของรัฐไทย รัฐบาลสหรัฐได้ให้การช่วยเหลือในการก่อสร้างถนนโดยเฉพาะถนนสุขุมวิทที่อ้างว่าเป็นไป

เพื่อการรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เบื้องหลังเป็นไปในภายใต้นโยบายการความมั่นคงทางการทหารและการเมือง (วันชัย ไพเราะ, 2559, หน้า 135 -147; อัมพิกา สวัสดิ์วงศ์, 2545, หน้า 83)

การเร่งรัดทางเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูก และการขยายโครงสร้างพื้นฐานรวมถึงการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในภาคตะวันออก นอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจแล้วรัฐไทยยังมองป่าในภาคตะวันออกในมิติของการยึดโยงเข้ากับนโยบายความมั่นคง ซึ่งในมุมมองของรัฐป่าคือแหล่งช่องสุ่มของพลังที่ต่อต้านรัฐตามแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ที่กำลังเคลื่อนไหวในพื้นที่ประเทศไทย สาเหตุดังกล่าวทำให้รัฐใช้กองกำลังทหารเข้าไปมีบทบาทในการจัดการพื้นที่ป่าแทนที่จะเป็นหน้าที่ของกรมป่าไม้ในรูปแบบของโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ในกรณีของป่าภาคตะวันออก โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการสร้างถนนทางยุทธศาสตร์ต่าง ๆ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2540, หน้า 39)

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ส่งผลให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในพื้นที่ คือ การให้สัมปทานป่าไม้ในภาคตะวันออกในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดครั้งใหม่ (สัมปทานครั้งที่ 1 สิ้นสุดในปี พ.ศ. 2500) ในช่วงสัมปทานครั้งที่ 1 บริษัทเออีวิทยาตัดไม้เฉพาะไม้ขนาดใหญ่เท่านั้น อีกทั้งการตัดไม้ยังอยู่ไกลจากชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้าน การดำเนินการตามสัมปทานครั้งนั้นจึงไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากนัก แต่ภายหลังในปีพ.ศ. 2501 ได้มีการให้สัมปทานอีกครั้งส่งผลให้มีกลุ่มบริษัททำไม้หลายบริษัทเข้ามาตัดไม้ในรูปแบบของไม้ใช้สอย (วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ, 2548, หน้า 174) ซึ่งรวมถึงป่าดง ต่าบล เมืองไผ่ อำเภอรัญประเทศ สระแก้ว ด้วยส่วนหนึ่งเพื่อการส่งออกและส่วนหนึ่งถูกใช้ในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ 2 ลักษณะ ได้แก่ การทำเป็นไม้พืนสำหรับรถจักรไอน้ำโดยชาวบ้านเรียกว่าพืนเหลา และใช้ทำหมอนรถไฟ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงเป็นจำนวนมาก ภายหลังเมื่อพื้นที่ป่าลดลงชาวบ้านจึงมีการปรับตัวโดยการปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่รัฐบาลส่งเสริมเป็นการทดแทน ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ถั่วเหลือง

ในช่วงหลังทศวรรษที่ 2510 มีการจับจองซื้อขายผืนป่ากันอย่างมากและนำมาสู่ปัญหาการรุกพื้นที่ป่า การลักลอบตัดไม้จากชาวบ้านและนายทุนทำให้ป่าจำนวนหมื่นกว่าไร่โล่งเตียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2518 พบว่า รัฐได้เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านบุกรุกป่าเพื่อทำเกษตรโดยไม่ได้เอาผิดทางกฎหมายส่งผลให้เกิดการบุกรุก เผาป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลังเป็นจำนวนมาก

สำหรับอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้าสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 การพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปแบบนี้ เกิดขึ้นจากความร่วมมือของผู้กระทำการสามฝ่ายหลัก ๆ คือ รัฐบาล นายทุนชาติและประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยรัฐบาลปรับบทบาทจากการเป็นผู้นำการลงทุนสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) และออกนโยบายหรือมาตรการเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนของภาคเอกชน เช่น การเพิ่มแรงจูงใจให้ผลิตโดยใช้มาตรการทางการคลัง มาตรการเพิ่มภาษีขาเขา การให้มีโครงสร้างภาษีขาเข้าที่แตกต่างกันระหว่างภาษีสินค้าขั้นสุดท้ายกับภาษีวัตถุดิบรวมทั้งการออกกฎ ระเบียบพระราชบัญญัติที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) การให้สิทธิประโยชน์ทางด้านภาษี การอนุญาตให้นักธุรกิจต่างชาติส่งผลกำไร

กลับประเทศของตนได้ การยกเลิกพระราชบัญญัติแรงงาน การปราบปรามสหภาพแรงงาน การยกเลิกสหภาพแรงงาน การกำกับควบคุมแรงงานเมือง และก่อตั้งสำนักงานเพื่อดูแลแรงงาน โดยเฉพาะ เป็นต้น หรือการจัดตั้งสถาบันของรัฐเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เช่น สำนักงานงบประมาณ (พ.ศ. 2502) สำนักงานคณะกรรมการการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2502) คณะกรรมการการส่งเสริมสินค้าออก (พ.ศ. 2503) คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (พ.ศ. 2503) การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ² (สำนักงานคณะกรรมการการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) รวมถึงการยกเลิกนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม และการันตีกับภาคเอกชนว่าจะไม่แข่งขันการประกอบการในภาคอุตสาหกรรมกับเอกชน หรือแม้กระทั่งการรัฐวิสาหกิจให้เอกชน เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ธุรกิจเงินและไทยก็อิสระมากขึ้นในการประกอบธุรกิจ เนื่องจากรัฐบาลไม่จำกัดขีดความเจริญเติบโตทางธุรกิจ โดยกระบวนการทั้งหมดได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ในรูปของเงินช่วยเหลือต่างและการลงทุนจากต่างประเทศที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 107; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 158, 234-235)

กล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า อยู่ในกรอบทฤษฎีการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) ทฤษฎีการสร้างเสริมความเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งอยู่บนความเชื่อว่าการเพิ่มพูนรายได้แก่ประชาชนจะนำไปสู่การพัฒนาทางสังคม ทางการเมือง และบุคคลในเวลาต่อมาโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงควรให้ความสนใจแต่เฉพาะเรื่องการผลิตผลิตภัณฑ์มวลรวมของชาติ (Gross National Product) ให้เป็นไปอย่างรวดเร็วโดยใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นตัวจักรสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth)

ผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า นำไปสู่การขยายตัวของเศรษฐกิจเมืองอย่างรวดเร็ว สัดส่วนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 31.9 ใน พ.ศ.2513 เป็นร้อยละ 42.6 ใน พ.ศ. 2522 ขณะที่มูลค่าเพิ่มของภาคการเกษตรลดลงจากร้อยละ 39.3 ใน พ.ศ. 2513 มาเป็นร้อยละ 26.2 ใน พ.ศ.2522 ซึ่งอุตสาหกรรมที่เติบโตในช่วงเวลานี้ ประกอบด้วย

² ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการออกพระราชบัญญัติสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2493 ซึ่งผลของพระราชบัญญัตินี้ก็นำไปสู่การจัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติโดยมีนายกรัฐมนตรีทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการสภาฯ ส่วนคณะกรรมการนั้นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ โดยองค์กรแห่งนี้มีหน้าที่สำคัญ คือ ให้ความเห็นและคำแนะนำแก่รัฐบาลเพื่อประโยชน์แห่งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ,ชี้แจงให้รัฐบาลทราบถึงวิธีการอันเหมาะสมที่จะใช้ส่งเสริมและทำความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชาติ ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้ ความชำนาญทางเทคนิคและสถิติต่างๆตลอดจนถึงผลแห่งการปฏิบัติอันได้ทำแล้วและ รวบรวมการสถิติพยากรณ์ทั่วราชอาณาจักร ในปี พ.ศ.2501 รัฐบาลไทยได้ติดต่อให้ธนาคารโลกจัดส่งคณะผู้เชี่ยวชาญเข้ามาศึกษาและสำรวจเศรษฐกิจของไทยและได้จัดทำรายงานฉบับหนึ่งที่ชื่อ “A Public Development Program for Thailand (1959) ในรายงานฉบับนี้เสนอให้มีการจัดตั้งหน่วยวางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ รวมทั้งเสนอเป้าหมายในการวางแผนพัฒนา ดังนั้นรัฐไทยจึงได้ใช้รายงานของธนาคารโลกฉบับนี้เป็นฐานในประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2502 และมีการจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นตรงกับสำนักนายกรัฐมนตรีและให้ยกเลิก พระราชบัญญัติสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ.2493 โดยมี ม.ล.เดช สนิทวงศ์ เป็นประธานคณะกรรมการบริหารสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติและนายฉลอง ปิงตรกุลเป็นเลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ

อุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตร และอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐานที่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล กระจกอบ ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง สิ่งทอ สินค้าไฟฟ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 209,286) สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในช่วงเวลานี้ขยายตัว เนื่องจากตลาดภายในขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผู้ประกอบการสามารถจ้างแรงงานได้ในราคาถูก รวมทั้งการได้รับความช่วยเหลือและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) การเติบโตของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงปี พ.ศ.2518 ซึ่งประเทศไทยมีโรงงานอุตสาหกรรมเกือบห้าพันโรงงานที่จ้างคนงานอย่างน้อยสิบล้านคนขึ้นไป และมีกำลังแรงงานกว่าห้าแสนราย ขณะที่มูลค่าการผลิตของภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นเป็นที่เท่าเมื่อเทียบกับ พ.ศ.2506 ดังรายละเอียดใน ตารางที่ 2-1

ตารางที่ 2-1 แสดงจำนวนโรงงาน คนงานและมูลค่าการผลิตในภาคอุตสาหกรรมช่วง พ.ศ.2506, 2511 และ 2518

จำนวนโรงงาน คนงานและมูลค่าการผลิต	2506	2511	2518
จำนวนโรงงานมีคนงานตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป	3,440	2,699	4,991
จำนวนคนงาน (คน)	156,000	185,000	597,000
มูลค่าการผลิต (ล้านบาท)	11,277	21,527	50,455

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนะโนอุตสาหกรรม 2507,2512,2522 อ้างถึงในผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 165

กล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าได้พัฒนาเป็นลำดับ กระทั่งเริ่มเข้าสู่สภาวะ “อึมครึม” ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 เนื่องจากเผชิญกับเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ

- เงื่อนไขในประเทศ เนื่องจากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเผชิญกับข้อจำกัดเรื่องตลาดภายในที่แคบ ประกอบกับเกิดปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน เพราะต้องนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักรเพื่อการผลิต ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมประเภทนี้ก็ดูซับแรงงานได้น้อย ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน นอกจากนี้ยังเกิดการกระจุกตัวของโรงงานเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ปริมาณ³ ทำให้เกิดปัญหาความแตกต่างของรายได้ระหว่างภาค (Regional Income Disparities) กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองโตเดี่ยว (Primate City) ก่อให้เกิดการอพยพของจากต่างจังหวัดเข้าสู่เมือง และนำมาซึ่งปัญหาความแออัด สาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานและปัญหาทางสังคม (วอลเดน เบนโล, 2545, หน้า 175-176; กฤษ เพิ่มทันจิตต์ และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 55)
- เงื่อนไขจากต่างประเทศ เนื่องจากสถานการณ์ของเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลง เพราะการล่มสลายของ “ข้อตกลงเบร็ตตันวูดส์” (Bretton Woods Agreement) ทำให้เศรษฐกิจโลกเติบโตในอัตราที่ช้าลงและเริ่มเข้าสู่สภาวะไร้เสถียรภาพ ประกอบกับภาวะค่าเงินและราคาสินค้าขึ้น

³ แต่การกระจุกตัวของโรงงานอุตสาหกรรม กลับไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นหลัก ตรงกันข้าม กลับเป็นการกระจุกตัวในลักษณะที่โรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจาย

ปฐมที่ผันผวน ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของไทยที่ต้องพึ่งพิงการส่งออกและการลงทุนจากต่างประเทศ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 178)

การปะทะกันของเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทั้งสอง ทำให้กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ มีแนวคิดในการปรับโครงสร้างการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ เพื่อสร้างความเติบโตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ความคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนอย่างยิ่งจากธนาคารโลก กระทั่งตกผลึกเป็น “ยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก” หรือ “ยุทธศาสตร์เติบโตด้วยการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม” (Export-led Growth) กล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออกถูกใช้เป็นเครื่องจักรสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมีวิสัยทัศน์ที่พึงปรารถนาของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries = NICs) วิสัยทัศน์ดังกล่าว คือ กำหนดเป้าหมายให้ไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และเป็นประเทศอุตสาหกรรมภายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 11 อ้างถึงในชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 23)

ยุทธศาสตร์ดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามแก้ไขปัญหาการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพฯ ปริมาณพล โดยชนชั้นนำข้าราชการได้กำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่ (Spatial Development Strategies) และนโยบายพัฒนาเมือง เพื่อกระจายความเติบโตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่ส่วนภูมิภาค ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวเกิดนโยบายพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะใน 5 ภูมิภาคของประเทศ คือ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่ภาคตะวันตก พื้นที่ภาคเหนือตอนบน พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างและพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ (ภฤช เพิ่มทันจิตต์และสุธี ประศาสนเศรษฐ์, 2530, หน้า 68-69)

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและการให้สัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกได้ก่อให้เกิดพื้นที่รกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมาก ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าภาคตะวันออกกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนกลุ่มหนึ่งที่ทราบข่าวการ “เปิดป่า” ในแถบพื้นที่ภาคตะวันออกเริ่มเข้ามาสำรวจเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินแห่งใหม่แทนที่แผ่นดินเดิมที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ภัยแล้งและการไม่สามารถขยายพื้นที่เพื่อประกอบการเกษตรกรรมได้ สาเหตุดังกล่าวได้ดึงดูดให้ชาวบ้านกลุ่มจากพื้นที่อื่นอพยพเข้ามาลงหลักปักฐานในพื้นที่ป่าภาคตะวันออกในขณะนั้นเป็นจำนวนมาก

ในช่วงปี พ.ศ. 2515 ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของพื้นที่ภาคตะวันออกเนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวการตัดถนนต่าง ๆ ในพื้นที่โดยหน่วยงานราชการเริ่มเสร็จสิ้นแล้ว โดยเฉพาะถนนสาย 317 (ปราจีนบุรี-จันทบุรี) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆในจังหวัดสระแก้วจนนำไปสู่การเข้าสู่ยุคของการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน

บริบทในพื้นที่ภาคตะวันออกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 ภาคตะวันออกได้กลายเป็นพื้นที่ที่ดึงดูดของคนทั่วทุกภาคของประเทศเข้ามาเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเพาะปลูกส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็วและก่อให้เกิดความหนาแน่นและนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง หลายกรณีตัดสินกันด้วยอิทธิพลเถื่อน อาทิจ การลอบยิง แต่อย่างไรก็ตาม กระแสการปลูกพืชเศรษฐกิจและการอพยพเข้ามาจับจอง

พื้นที่ตาม 2 ข้างถนน 3259 สายจันทบุรี สระแก้ว - ฉะเชิงเทรายังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และส่งผลต่อราคาที่ดินอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากราคาที่ดินติดสูงชันอย่างเห็นได้ชัดในช่วงปี พ.ศ.2523 จากราคาหลักร้อยละบาทต่อไร่กลายเป็นหลายหมื่นบาทในยุคของรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ส่งผลให้พื้นที่ป่าในภาคตะวันออกถูกทำลายไปกว่า 60 % และเกิดหมู่บ้านขนาดใหญ่หลายหมู่บ้าน วิถีชีวิตแบบยังชีพเริ่มลดหายไปกลายเป็นการผลิตเพื่อขายและซื้อเพื่อบริโภคมากยิ่งขึ้น (สุจิตรา สามัคคีธรรม, 2559, หน้า 126 – 130; วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ, 2545, หน้า 170 - 171)

ภายหลังจากพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ลาออกจากตำแหน่งพลเอก เปรม ติณสูลานนท์เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในเดือนเมษายน 2523 รัฐบาลพลเอกเปรมได้กำหนดนโยบายสำคัญในการแก้ไขปัญหาลัทธิคอมมิวนิสต์ช่วงปลายสงครามเย็นโดยใช้นโยบาย "การเมืองนำการทหาร" โดยกำหนดคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 ซึ่งนโยบายดังกล่าวส่งผลให้ในปี 2525 กองทัพภาคที่ 1 ได้ประกาศให้พื้นที่ป่าตะวันออกเป็นเขตหวงห้าม (ป่าปิด) เนื่องจากรัฐมีความเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งฐานกำลังของคอมมิวนิสต์ ผลจากนโยบายดังกล่าวส่งผลให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอ่อนกำลังลงและสลายตัวไป

นอกจากนี้รัฐบาลพลเอกเปรมยังมีความพยายามในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจโดยการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐบาล และเอกชน (กรอ.) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมบทบาททางการค้าและการลงทุนของภาคเอกชนภายในประเทศ โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกคือในเดือนธันวาคม ปี 2523 รัฐได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐานบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกจนนำมาสู่การออก “โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ Eastern Sea Board Development Program (ESB)” ในปี พ.ศ. 2524 และบรรจุแผนดังกล่าวเข้าไปอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ด้วย (วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ, 2545, หน้า 171; ชัยณรงค์ เครือนวน, จิรายุทธ์ สีม่วง และกัมปนาท เบ็ญจนาวิ, 2559, หน้า 1)

โดยสถานการณ์ในพื้นที่ดังกล่าวมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญภายหลังการยุบสภาของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เข้ามาจัดตั้งเป็นรัฐบาล รัฐบาลพลเอกชาติชายพยายามแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าโดย ในปี พ.ศ.2532 พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ได้สั่งให้ “ปิดป่า” หรือระงับการทำไม้ในเขตป่าสัมปทานพร้อมกับการใช้กลไกรัฐจัดการกับผู้ตัดไม้เถื่อนอย่างจริงจังส่งผลให้กระแสนอพยพของคนภายนอกเข้าสู่ป่าในพื้นที่ภาคตะวันออกลดลง (วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ, 2545, หน้า 170 – 172; คมชัดลึก. 2554)

หากเปรียบเทียบพื้นที่ยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะข้างต้น กล่าวได้ว่าพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากกลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ เนื่องจากมีความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็น เกิดการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย⁴ และเกิดวางท่อก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งบริเวณตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง รวมทั้งมีความได้เปรียบในด้านแหล่งที่ตั้ง (Locational Advantages) ทั้งในมิติของการ

⁴พ.ศ.2516 มีการค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย ในแปลงหมายเลข 12 (ภายหลังตั้งชื่อว่าแหล่ง “เอราวัณ”) โดยบริษัทยูโนแคล ไทยแลนด์ (Unocal Thailand, Ltd.) และบริษัท เท็กซัส แปซิฟิก ประเทศไทย อิงค์ (Texas Pacific Thailand, Inc.)

อยู่ใกล้กับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของประเทศ การมีพื้นที่ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกในฐานะที่เป็นประตูในการส่งออกและนำเข้าสินค้า การมีพื้นที่รองรับการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น ด้วยเงื่อนไขและศักยภาพของพื้นที่ซึ่งสามารถรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก เช่นนี้ เป็นเหตุให้รัฐบาลมีมติเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2524 จึงมีมติให้ดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) โดยบรรจุโครงการฯ ดังกล่าวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) (สาวิตรี โพธิวิหค, 2527, หน้า 1-3; เสนาะ อุณากุล, 2531, หน้า 40)

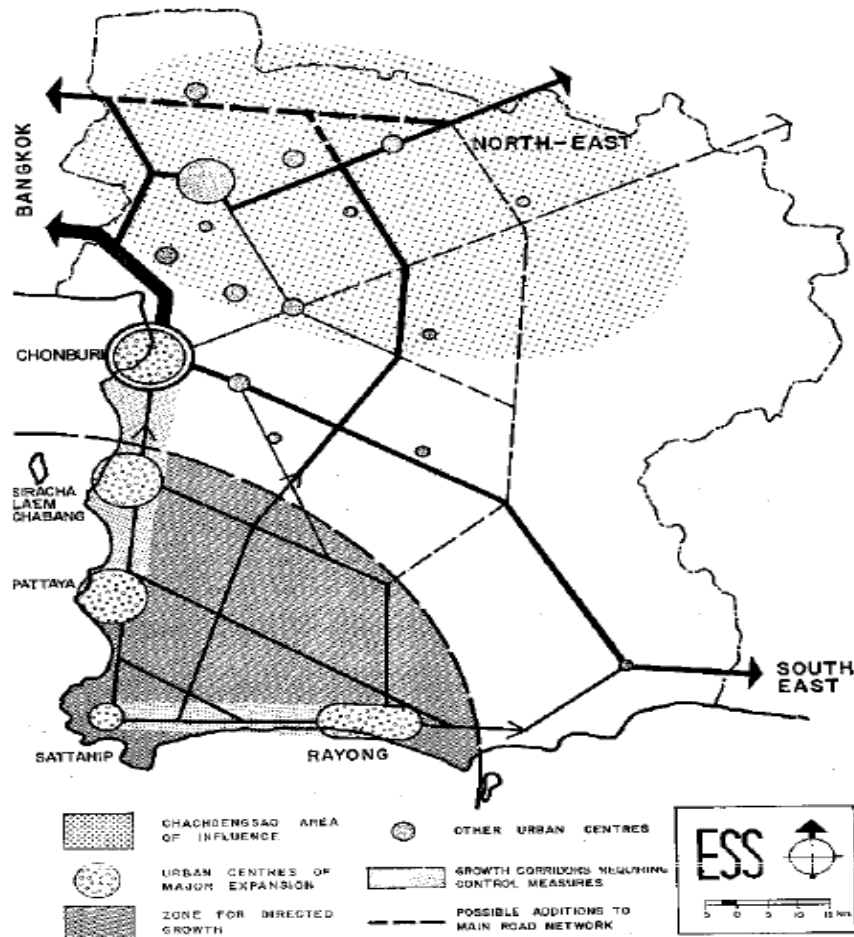
หากวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกแล้ว ก็พบว่า กลุ่มชนชั้นนำข้าราชการ (ภายใต้ข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา)⁵ ได้เลือกให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ (Poly Nucleated Growth)” ในลักษณะการกำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและพื้นที่เชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนี้ (Coopers & Lybrand Associates, 1982 อ้างถึงในเพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร มุขสุวรรณ, 2546, หน้า 7-9)

ก. พื้นที่หลักเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ พื้นที่ศรีราชาและแหลมฉบัง เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกและเป็นที่ตั้งของเขตประกอบการอุตสาหกรรมเบา, พื้นที่มาบตาพุด เป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมหนักที่เกี่ยวข้องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติ

ข. พื้นที่เชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ จังหวัดชลบุรี ภูเก็ตและสงขลาให้เป็นแหล่งที่พักอาศัยของประชากรและเป็นแหล่งการศึกษา, พัทยาเป็นแหล่งท่องเที่ยวนานาชาติและศูนย์การทางการเงิน, ฉะเชิงเทราในพื้นที่ด้านเหนือของตัวจังหวัดเหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการแปรรูปอาหารและสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก รวมถึงศูนย์พันธุ์ไม้, สัตหีบต้องมีการยกระดับให้เป็นที่ท่าเรือน้ำลึก, บ้านเพเป็นแหล่งพักผ่อนและแหล่งท่องเที่ยว

⁵ สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะผู้มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา คือ บริษัท Coopers & Lybrand Associates ร่วมกับบริษัท Sindhu Pulsirivong & Associates และบริษัท Huazar Bramman & Associates เพื่อทำการศึกษาและจัดทำแผนหลักของการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

ภาพที่ 2-1 แสดงการพัฒนาความเติบโตแบบหลายศูนย์ ตามข้อเสนอของบริษัทที่ปรึกษา

ที่มา: เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร मुखสุวรรณ, 2546, หน้า 9

ในแผนพัฒนาฯ มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนโครงสร้างอุตสาหกรรมของประเทศโดยมีอุตสาหกรรมของประเทศ โดยมีอุตสาหกรรมหลักซึ่งใช้กำลังคนชาติ รวมทั้งการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกซึ่งตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือที่มีจุดมุ่งหมายในการกระจายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจออกจากเขตกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ก็เพื่อปรับปรุงตลาดสำหรับสินค้าจากเขตชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศโดยพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกจะเป็นประตูอีกบานหนึ่งสำหรับการส่งออกและการส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตร ซึ่งในระยะแรกรัฐบาลจะลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลักไว้ก่อน เพื่อชักนำการลงทุนภาคอุตสาหกรรมให้เกิดขึ้นตามแผน โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายไว้ 2 บริเวณคือ (ภัทรจิต ชุมพล, 2536)

1. บริเวณแหล่งอุตสาหกรรมหลักมาตาพุด จังหวัดระยอง กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการใช้กำลังคนชาติ รวมถึงอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่นๆ โดยรัฐบาลจะจัดระบบบริการโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อเพื่อความสะดวกแก่อุตสาหกรรมที่จะมีขึ้น ได้แก่

-ท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุด สำหรับอุตสาหกรรมมาบตาพุด สามารถรับเรือขนาด 120,000 ตันเทียบท่าได้

- เคหะชุมชน สำหรับอุตสาหกรรมและบริการต่อเนื่อง
- ระบบถนน
- นิคมอุตสาหกรรมหลักมาบตาพุด
- ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำตอกรายมายังแหล่งอุตสาหกรรม
- ทางรถไฟแยกสายฉะเชิงเทรา-สัตหีบไปยังแหล่งอุตสาหกรรม
- ระบบสื่อสารโทรคมนาคมต่างๆ
- การควบคุมและป้องกันด้านมลภาวะจากสิ่งแวดล้อม

2. บริเวณแหล่งอุตสาหกรรมเขาแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกโดยรัฐจะก่อสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่อุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นดังนี้คือ

- ท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังที่สามารถรับเรือขนาด 120,000 ตันเทียบท่าได้
- นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบังและเขตอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก
- ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อมายังบริเวณแหลมฉบัง
- ทางรถไฟแยกจากสายฉะเชิงเทรา-สัตหีบไปยังแหลมฉบัง
- เคหะชุมชนสำหรับแรงงานอุตสาหกรรมและบริการต่อเนื่องอื่นๆ
- ปรับปรุงระบบถนน
- ระบบสื่อสารโทรคมนาคม

โดยเหตุผลที่เลือกพื้นที่เป้าหมายดังกล่าวก็เนื่องมาจาก ก๊าซธรรมชาติที่จะใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมหลักในขั้นแรกนั้น ได้มีการพัฒนาและวางท่อใต้ทะเลจากหลุมก๊าซธรรมชาติได้ยาวไทยมากขึ้นฝั่งที่มาบตาพุดแล้ว ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศเอื้ออำนวยให้ก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ได้ มีที่ดินติดทะเลขนาดใหญ่เพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ต่อไปได้ในอนาคต มีแหล่งน้ำจืดเพียงพอและ พื้นที่เป้าหมายอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครเท่าใดนัก เมื่อมีการเปิดตัวโครงการพัฒนาดังกล่าวขึ้นก็ดูจะได้รับความสนใจเป็นอย่างดีโดยมีเอกชนหลายรายได้ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการนี้อย่างเต็มที่ ในแผนงานของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกได้บรรจุการพัฒนาท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังเข้าเป็นโครงการที่สำคัญโครงการหนึ่ง เพื่อใช้เป็นประตูสำหรับขนส่งสินค้าเข้า-ออกบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ตามแผนงานดังกล่าวการพัฒนาท่าเรือแหลมฉบังจะใช้สำหรับเป็นท่าเรือสินค้าทั่วไป และสินค้าคอนเทนเนอร์ในอนาคตท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังจะเป็นท่าเรือที่มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เนื่องจากเป็นท่าเรือพาณิชย์และเป็นท่าเรือทะเลเรือสินค้าขนาดใหญ่กินน้ำลึกขนาด 15,000-100,000 เมตรเวทตัน ที่มีความยาวเกินกว่า 172 เมตร กินน้ำลึกมากกว่า 8.2 เมตร ซึ่งไม่สามารถเข้าเทียบท่าที่ท่าเรือคลองเตยจะเข้าเทียบท่าแหลมฉบังได้ นอกจากนี้คาดการณ์ว่าสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพสูงจะช่วยดึงดูดผู้ใช้บริการไปจากท่าเรือกรุงเทพและจากท่าเทียบเรือใช้ภูมิภาคแถบนี้ (ภัทรจิต ชุมพล, 2536)

นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ยังได้วางบทบาทให้ท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังเป็นประตูการค้าใหม่ของประเทศ ดังนั้นคณะรัฐมนตรีสมัย พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ จึงได้มีมติวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2525 ให้เร่งรัดในการดำเนินการก่อสร้างท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบัง ที่เริ่มมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2516 เพื่อให้เป็นโครงการสนับสนุนการพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (การทำเรือแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวต้องหยุดชะงักลงชั่วคราว เนื่องจากประเทศไทยประสบกับปัญหาวิกฤตการณ์ทางการคลังในปี พ.ศ.2526 อันเป็นผลให้รัฐบาลต้องควบคุมงบประมาณรายจ่ายภาครัฐอย่างเข้มงวด ดังนั้นนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงเวลานั้น จึงต้องหันไปเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ มากกว่าการกระตุ้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ประกอบกับปริมาณก๊าซธรรมชาติที่พบในอ่าวไทยมีปริมาณไม่มากอย่างที่คาดการณ์ไว้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวนล, 2555)

แต่ด้วยแรงกดดันของนักการเมือง นายทุนชาติ นายทุนท้องถิ่นและเทคโนโลยีแครตจากสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวคือ อำนาจรับผิดชอบในการจัดทำได้นโยบายอย่างเป็นทางการ ทั้งในลักษณะของที่ปรึกษาและเป็นผู้ปฏิบัติ ในกลุ่มข้าราชการ นักวิชาการนี้จะมีองค์กรซึ่งเป็นจุดรวมของอำนาจการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจคือ กระทรวงการคลัง สำนักงานงบประมาณ ธนาคารแห่งประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งสามองค์กรประกอบแรกจะพิจารณานโยบายด้านการเงินการคลังของประเทศเป็นสำคัญส่วน สศช.นั้นจะเป็นผู้กำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ เป็นผู้ชี้แนะกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ บุคคลในกลุ่มนี้เกือบทั้งหมดเป็นคนระดับมัธยมศึกษาซึ่งได้รับการศึกษาในระดับสูงมาจากมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ ดังนั้น การกำหนดนโยบายใดๆ ก็ตามมักจะออกมาในลักษณะที่มีการคิดคำนวณต้นทุนและผลประโยชน์ที่จะได้รับตามหลักวิชาการ กล่าวได้ว่าความขัดแย้งในการกำหนดนโยบายท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังซึ่งมีกลุ่มที่มีบทบาทอยู่ด้วยกันหลายกลุ่ม และหนึ่งในนั้นก็คือกลุ่มของข้าราชการ นักวิชาการ (เทคโนโลยีแครท) อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มข้าราชการนักวิชาการมีบทบาทโดยตรงในการกำหนดนโยบายท่าเรือแหลมฉบัง เพราะเป็นผู้วางแผนโครงการตั้งแต่แรกเริ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาโครงการท่าเรือแหลมฉบังเข้าไปในส่วนหนึ่งของแผนงานรวมของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งเป็นส่วนช่วยเสริมให้โครงการท่าเรือแหลมฉบังเดือนหน้าต่อไป ซึ่งในส่วนของการวางแผนโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของ สศช. ทำเรื่องเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ และเพื่อให้การดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น คณะรัฐมนตรีจึงมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (กพอ.) ขึ้นเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2524 มีพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีหน้าที่ในการพิจารณา กำหนดนโยบายและมาตรการในการพัฒนาพื้นที่ รวมทั้งพิจารณาความเหมาะสมของโครงการอุตสาหกรรม ท่าเรือน้ำลึก โครงสร้างพื้นฐาน และส่วนสนับสนุนอื่นๆ ให้สอดคล้องกัน รวมทั้งเพื่อความรวดเร็วในการพิจารณาในเรื่องต่างๆ จึงให้ กพอ. นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีโดยตรง ไม่ต้องผ่านที่ประชุมของฝ่ายบริหารของ สศช. ส่งผลให้เรื่องรายละเอียดในการกำหนดแผนแม่บทมีผู้รู้ผู้น้อยมาก ข้อมูลข่าวสารสำหรับสาธารณะชนนั้นไม่ได้รับอย่างเพียงพอ ดังนั้น ประชาชนโดยทั่วไปจึงไม่มี

บทบาทมีส่วนในการกำหนดนโยบายท่าเรือแหลมฉบังแต่อย่างใด กลุ่มที่มีบทบาทจริงๆ นั้นจะเป็นกลุ่มที่อยู่ในระดับโครงสร้างอำนาจ หรือผู้มีอำนาจตัดสินใจกำหนดนโยบายเท่านั้น ในระยะแรกของการจัดวางโครงการ บทบาทของกลุ่มข้าราชการนักวิชาการมีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นกลุ่มผู้รู้ในด้านเทคนิควิชาการเฉพาะด้าน รวมทั้งการที่กลุ่มนี้สามารถเสนอเรื่องเข้าสู่คณะรัฐมนตรีโดยตรงทำให้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจของรัฐบาล เพราะจะได้ชี้แจงตอบข้อซักถามอย่างเต็มที่และตรงประเด็น นอกจากนี้ การได้รับความเห็นชอบในการจัดทำโครงการจากนายกรัฐมนตรีนับได้ว่าเป็นประธาน กพอ. ด้วยตนเองนั้น แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่กลุ่มนี้อย่างมากเพราะสามารถเสนอเรื่องเข้าสู่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มข้าราชการนักวิชาการนี้ไม่มีอำนาจการตกลงตัดสินใจกำหนดนโยบายเป็นเพียงผู้เสนอโครงการพัฒนาต่างๆ เท่านั้น ดังนั้นเมื่อเรื่องผ่านเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี โครงการต่างๆ หรือข้อเสนอแนะต่างๆ อาจถูกระงับหรือตัดทิ้งไปก็เป็นได้ นอกจากนี้ ในส่วนการปฏิบัติงานของ สพอ. นั้น ปรากฏว่ามีข้อบกพร่องเนื่องมาจาก สพอ. เป็นเพียงหน่วยงานประสานไม่มีอำนาจในการสั่งการต่อหน่วยงานอื่น ดังนั้นบทบาทของกลุ่มข้าราชการนักวิชาการในด้านการตัดสินใจกำหนดนโยบายโดยตรงจึงแทบจะไม่มีเลย อีกทั้งการสั่งการเพื่อการปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผนนั้นไม่มีด้วยเช่นกัน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และชัยณรงค์เครือนวน, 2555)

กลุ่มข้าราชการนักวิชาการจัดได้ว่ามีบทบาทที่สำคัญอย่างมากในระยะแรกของการกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะของไทย เพราะเป็นกลุ่มที่รวบรวมข้อมูลและเสนอทางเลือกเพื่อให้คณะรัฐมนตรีตัดสินใจ ฉะนั้น ในการเสนอทางเลือกดังกล่าวข้อมูลที่คณะรัฐมนตรีได้รับนั้น เป็นมุมมองจากความคิดเห็นของกลุ่มข้าราชการนักวิชาการ ซึ่งถ้าหากเป็นเรื่องทางเทคนิควิชาการด้วยแล้ว คณะรัฐมนตรีที่มาจากกลุ่มพรรคการเมืองย่อมจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจในส่วนนี้ค่อนข้างมากการพึ่งพาในเรื่องความคิดเห็นในการกำหนดนโยบาย จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มข้าราชการนักวิชาการ และกลุ่มพรรคการเมือง และนักการเมืองแต่เมื่อใดที่คณะรัฐมนตรีมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นด้านเทคนิควิชาการอย่างเพียงพอ อาจจะไม่จำเป็นต้องอาศัยคำแนะนำปรึกษาจากกลุ่มข้าราชการนักวิชาการก็ได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์และชัยณรงค์เครือนวน, 2555)

ในการกำหนดนโยบายท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบัง กลุ่มข้าราชการนัก วิชาการมีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบายของคณะรัฐมนตรี เพราะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนตั้งแต่ระยะแรกๆ รวมทั้งเป็นผู้รู้จริง (know-how) ในประเด็นต่างๆ ดังนั้น คณะรัฐมนตรีจึงต้องอาศัยข้อมูลจากกลุ่มนี้เพื่อประกอบการพิจารณาในการตัดสินใจ ซึ่งความคิดเห็นของกลุ่มข้าราชการนักวิชาการดังกล่าว อาจจะไม่เกิดประโยชน์โดยรวมต่อประเทศหรือสามารถตอบสนองกับความต้องการของประชาชนทั่วไปก็ได้ อย่างไรก็ตาม ในการกำหนดนโยบายท่าเรือแหลมฉบังจัดได้ว่ามีลักษณะเศรษฐกิจนำในการพัฒนาแต่ในเมื่อกลุ่มข้าราชการนักวิชาการไม่มีอำนาจในการตัดสินใจใดๆ ในการกำหนดนโยบาย ดังนั้น เมื่อมีความขัดแย้งปรากฏขึ้นจนถึงมีการระงับการลงนามในสัญญาไว้ก่อน บทบาทของกลุ่มข้าราชการนักวิชาการนี้จะเข้าหากกลุ่มที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพื่อผลักดันนโยบาย กล่าวคือ ดร. สวัสดิ์ โพธิวิหก ในฐานะผู้อำนวยการ สพอ. (โครงการท่าเรือแหลมฉบังเป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบของ สพอ. ด้วยเช่นกัน) ดำเนินการประสานงานเพื่อให้มีการลงนามโดยเข้าปรึกษากับพันโทสนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง

คมนาคมกำกับดูแลการทำเรือแห่งประเทศไทย ถึงปัญหาและความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งต่อมาได้นำเรื่องเสนอให้นายพิชัย รัตตกุล (รักษาการแทนนายกรัฐมนตรี) และพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ รองนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาลโดย ดร.สาวิตรี โพธิวิหคให้เหตุผลในการวิ่งเต้น (Lobby) ประสานงานดังกล่าวว่า เนื่องจากเห็นว่า กทท. ได้ปฏิบัติตามขั้นตอนในการคัดเลือกทุกประการ และโครงการเงินกู้ก็ผ่านความเห็นชอบจาก OECF ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2530 นอกจากนี้ก็ยังเป็นห่วงเรื่องสภาพของรัฐบาลในเรื่องความลังเลในการตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดการเสียบรรยากาศในการลงทุนอีกด้วย ซึ่งบทบาทของดร. สาวิตรี ครั้งนี้สร้างแรงกดดันในการตัดสินใจของรัฐบาลทางอ้อมด้วยการให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวถึงความถูกต้องในกระบวนการประมูลงานของท่าเรือแห่งประเทศไทยว่าไม่มีการทุจริต

ด้วยแรงกดดันดังกล่าวเป็นผลให้ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีตัดสินใจให้ดำเนินโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดต่อไป โดยให้ปรับลดเงินลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานลงร้อยละ 30 และปรับแผนในการลงทุนเป็น 2 ช่วง คือ ดำเนินโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมที่จำเป็นก่อนและให้ดำเนินโครงการพื้นฐานอื่น ๆ ในระยะเวลาต่อมา ในที่สุดโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดทะยานขึ้น (Take-Off) ในช่วงทศวรรษ 2530 เนื่องจากจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ที่พยายามแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้าของสหรัฐอเมริกา อันมีผลต่อค่าเงินเยน ของญี่ปุ่นที่แข็งตัวขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเงินดอลลาร์และเงินสกุลอื่น ๆ พร้อมกับผลกระทบต่อการแข่งขันของเงินในประเทศอุตสาหกรรมรุ่นแรกของเอเชียไม่ว่าจะเป็นฮ่องกง ไต้หวัน เกาหลีใต้ ทำให้สินค้าที่ผลิตได้มีราคาสูงมากในตลาดอเมริกาและตลาดส่งออกอื่น ๆ ดังนั้นประเทศเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องย้ายฐานการผลิตไปสู่ต่างประเทศ (Relocation of Product) เพื่อลดต้นทุนในการผลิต กล่าวได้ว่าประเทศไทยถือว่าเป็นฐานการผลิตแห่งใหม่ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากในขณะนั้นประเทศไทยมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ดังนั้นจึงเกิดการย้ายฐานการผลิตจากประเทศอุตสาหกรรมเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมากซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ผลจากการลงทุนเป็นผลให้เศรษฐกิจไทยกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่งและส่งผลต่อการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมที่ดำเนินการโดยทุนต่างชาติ (วอลเดน เบนโล, 2545, หน้า 28-29; สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2543, หน้า 12-13; ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2549, หน้า 15)

- นายทุนข้ามชาติ

นอกจากนี้ยังมีองค์ระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลก ที่เข้ามาสนับสนุนเงินกู้เพื่อจัดซื้อที่ดินสำหรับนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ผ่านเงินกู้เพื่อใช้ในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเศรษฐกิจ (Structure Adjustment Loan) หรือประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ให้เงินช่วยเหลือเพื่อจ้างผู้เชี่ยวชาญในการดำเนินโครงการทำเนียบทรัพยากร และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (กลุข เพิ่มทันจิตต์และสุธี ประศาสนเศรษฐกิจ, 2530, หน้า 95-96)

เช่นเดียวกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในประเทศ ที่หลายกลุ่มกลุ่มถูกดึงให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เช่น กลุ่มปูนซีเมนต์ไทย กลุ่มทีพีโอ และซีพี เป็นต้น ซึ่งกลุ่มทุนเหล่านี้ต้องการลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีปลายน้ำ⁶ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541, หน้า 286)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงการเป็นประเทศอาเซียน

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (ระดับชาติ)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 มีวิสัยทัศน์ คือ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ในขณะที่การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดในด้านต่าง ๆ ของแผนพัฒนาฯ ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี พ.ศ. 2579 ที่เป็นเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปี โดยที่เป้าหมายและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559ก)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาเฉพาะเจาะจงถึงจังหวัดปราจีนบุรีไว้ 4 ประเด็นที่สำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559ก, หน้า 157-158, 175-176)

1.1) การยกระดับการพัฒนาในกลุ่มอุตสาหกรรม ที่ประกอบด้วยจังหวัดปราจีนบุรี ร่วมกับพื้นที่จังหวัดพทุมธานี พระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยองให้เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมสำหรับกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต อาทิ กลุ่มอุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน กลุ่มอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์และอุปกรณ์โทรคมนาคม และกลุ่มอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยปรับปรุงมาตรการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การให้สิทธิประโยชน์ การพัฒนาคนและเทคโนโลยี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การแก้ไขกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรค และการสนับสนุนเงินทุนเพื่อผลักดันให้เกิดการลงทุนในพื้นที่เป้าหมาย

นอกจากนี้ แผนยุทธศาสตร์แห่งชาติฉบับนี้ยังได้ระบุถึงแนวทางในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับการพัฒนาในกลุ่มอุตสาหกรรมของจังหวัดปราจีนบุรี โดยกำหนดให้มีโครงการก่อสร้างขยายถนนจาก 2 ช่องจราจรเป็น 4 ช่องจราจร เพื่อรองรับปริมาณการเดินทางและขนส่งสินค้าในพื้นที่ อาทิ ทล.33 แยกปราจีนบุรี-อำเภอภินทรบุรี

1.2) พัฒนารัฐกิจการค้าชายผลไม้ ซึ่งกำหนดให้มีพื้นที่สำหรับการพัฒนาในประเด็นดังกล่าว ประกอบด้วย จังหวัดระยองด้านตะวันออก จันทบุรี ตราด นครนายก ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี ให้เป็นฐานการผลิตและจำหน่ายผลไม้เพื่อการส่งออก โดยปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต

⁶ การลงทุนในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีระยะแรก เป็นไปในรูปแบบของรัฐเป็นผู้มีบทบาทนำในอุตสาหกรรมต้นน้ำ ขณะที่อุตสาหกรรมปลายน้ำเป็นการลงทุนโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในประเทศ แต่ในระยะเวลาดำเนินการต่อมากลุ่มทุนขนาดใหญ่ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทนำในอุตสาหกรรมประเภทนี้แทนรัฐ

ควบคู่ไปกับการรักษาคุณภาพสินค้า ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต การบรรจุหีบห่อ การแปรรูป และการจัดจำหน่าย

1.3) **ฟื้นฟูและปรับปรุงการพัฒนาการท่องเที่ยว** ในจังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด รวมถึงจังหวัดปราจีนบุรี ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เชิงเกษตรเชิงสุขภาพ และ การท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวพร้อมทั้งปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรม การท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานสากล

1.4) **ฟื้นฟูและอนุรักษ์การท่องเที่ยว** โดยกำหนดให้พื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีและสระแก้ว เป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมขอม โดยให้มีการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถานและเส้นทาง วัฒนธรรม รวมทั้งปรับปรุงและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิด การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

รูปภาพที่ 2.2 แนวทางการพัฒนาภาคกลางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559 ข, หน้า 5.

2. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ

ภายหลังรัฐประหารในนามคณะรักษาความสงบแห่งชาติได้มีการจัดตั้งรัฐบาลโดยมีพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐยังคงมีความต้องการให้มีการเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยภาคตะวันออกยังคงเป็นจักรกลสำคัญในการพัฒนาตั่งเช่นอดีตเมื่อ 30 ปีที่แล้วในโครงการพัฒนา ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (จิรายุทธ์ สีม่วง, 2560, หน้า 224-230) โดยรัฐยังคงต้องการให้มีการ พัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมภายใต้ความต้องการดังกล่าวนำมาสู่นโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจ

พิเศษ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการค้า การลงทุน การจ้างงาน และการใช้วัตถุดิบจากประเทศเพื่อนบ้าน นำมาสู่วันเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) ตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 72/2557 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ลงวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2557 (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2557, 19 มิถุนายน) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลักดันแนวคิดเขตเศรษฐกิจพิเศษ และคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษได้มีมติที่เห็นชอบพื้นที่ที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่จัดตั้งเป็นเขตพัฒนาพิเศษชายแดน (Special Economic Zones : SEZs) ในระยะแรกประกอบไปด้วย 5 พื้นที่ชายแดน ประกอบไปด้วย ตาก มุกดาหาร ตราด สงขลาและ สระแก้ว ตามคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษได้มีมติที่ประชุมครั้งที่ 1/2557 วันที่ 15 กรกฎาคม 2557

รัฐไทยเลือกพัฒนาสระแก้วเป็นพื้นที่ระยะแรกเพื่อรองรับการเกิดขึ้นของเขตเศรษฐกิจพิเศษ รัฐจึงเริ่มพัฒนาโครงสร้างเชื่อมต่อพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้วเข้ากับพื้นที่ส่วนกลาง โดยรัฐบาลไทยผลักดันการเชื่อมต่อรถไฟสายอรัญฯ-ปอยเปต เส้นทางค้าระเบียงตะวันออก ซึ่งเป็นแนวเส้นทางรถไฟที่สำคัญเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของแนวเส้นทางรถไฟระเบียงตะวันออก เส้นทางดังกล่าวเริ่มจากท่าเรือน้ำลึกทวายในประเทศเมียนมา ผ่านกาญจนบุรี-กรุงเทพฯ-ฉะเชิงเทราไปจนถึงอรัญประเทศ และเส้นทางฉะเชิงเทรา-แหลมฉบัง โดยรัฐบาลกัมพูชานั้นก็เริ่มปรับปรุงเส้นทางรถไฟในประเทศไทยมาตั้งแต่ปี 2549 เพื่อให้สามารถเดินทางมาบรรจบกันได้โดยได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ส่วนจุดเชื่อมโยงกับเส้นทางรถไฟของไทยที่อรัญประเทศนั้นได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี 2558 แล้ว (ไทยรัฐออนไลน์, 2560)

เพื่อรองรับการเป็นประตูสู่อินโดจีนของภาคตะวันออก รัฐบาลจึงได้มีการประกาศปรับเปลี่ยนเวลาปิด เปิดด่านจากเดิมด่านจากเดิมระหว่างช่วง 7.00 น. – 20.00 น. ไปเป็น 6.00 น. – 22.00 น. ของทุกวัน ในจุดผ่านแดนถาวร 5 แห่งโดยอยู่ในจังหวัดในภาคตะวันออก 4 แห่ง ได้แก่ (ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดเวลาเปิดปิดจุดผ่านแดนถาวรไทย – กัมพูชา ด้านจังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดสุรินทร์, 2557, 7 มกราคม).

1. จุดผ่านแดนถาวรบ้านแหลม อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ตรงข้าม บ้านตวง อำเภอศรีอมเรียง จังหวัดพระตะบอง
2. จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาด อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ตรงข้าม บ้านปรม อำเภอศารากราว จังหวัดไพลิน
3. จุดผ่านแดนถาวรบ้านหาดเล็ก อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด ตรงข้าม บ้านจามเยียม อำเภอมณฑลสีมา จังหวัดเกาะกง
4. จุดผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึก อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ตรงข้าม ปอยเปต อำเภอโอโจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย

ซึ่งภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาโครงการดังกล่าว รัฐไทยได้ประกาศนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2558 ตามประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) ฉบับที่ 1/2558 ให้มีการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษรวมทั้งสิ้น 10 พื้นที่ โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ 1 ในปี 2558 จำนวน 5 พื้นที่

ได้แก่ (คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2558, 19 มกราคม)

1. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตาก
2. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร
3. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสระแก้ว
4. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตราด
5. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสงขลา

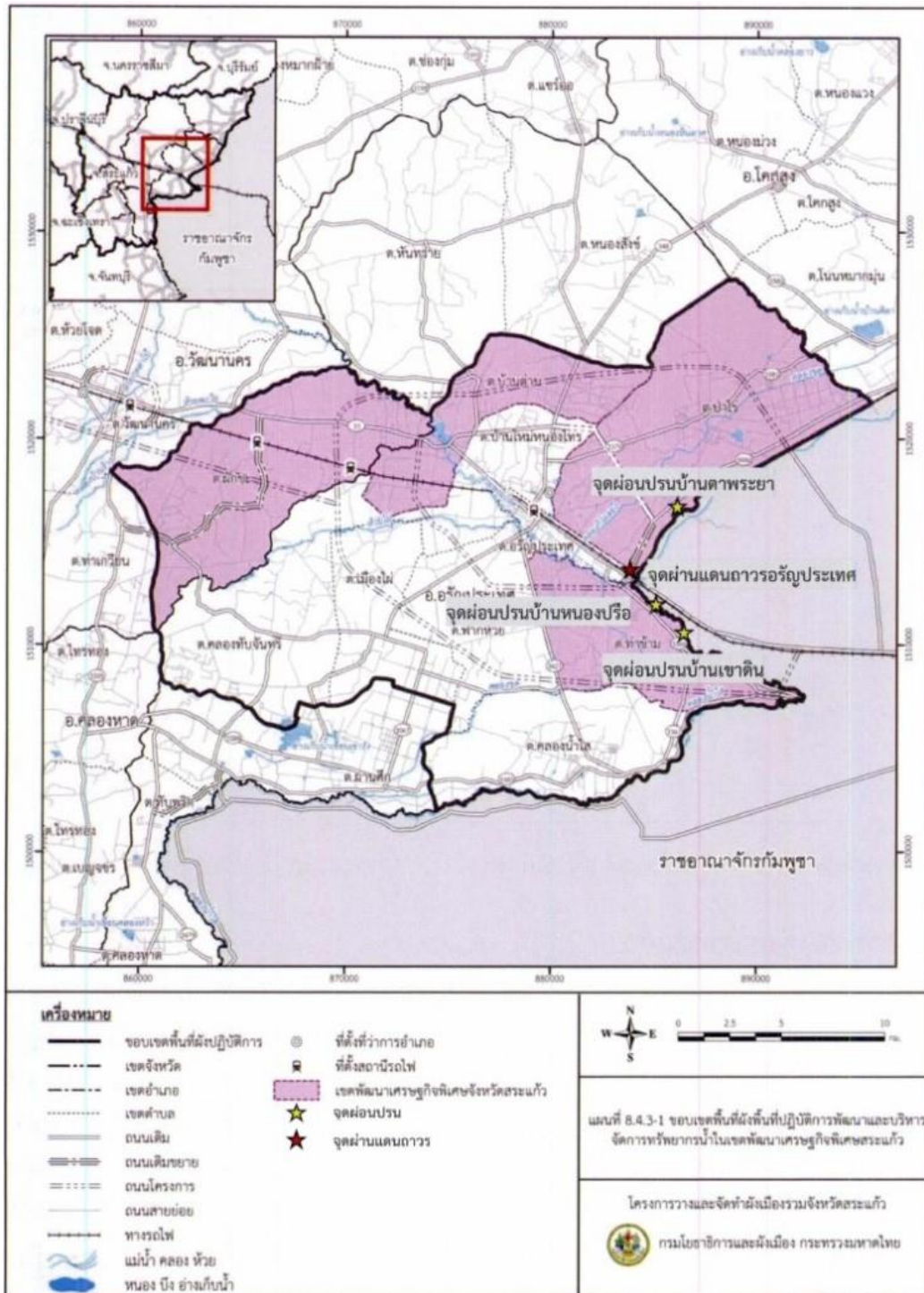
และระยะที่สองดำเนินการในปี 2559 จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ (คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2558)

1. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย
2. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดหนองคาย
3. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดนครพนม
4. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดกาญจนบุรี
5. เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดนครราชสีมา

โดยเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดสระแก้ว ประกอบไปด้วย 4 ตำบล 2 อำเภอ ได้แก่

1) อำเภออรัญประเทศ 3 ตำบล คือ ตำบลบ้านด่าน ตำบลป่าไร่และตำบลท่าข้าม 2) อำเภอวัฒนานคร คือ ตำบลผักชะ รวมทั้งสิ้น 332 ตารางกิโลเมตร (207,500 ไร่)

ภาพที่ 2-3 พื้นที่ตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จ.สระแก้ว

ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมืองกระทรวงมหาดไทย โครงการวางแผนและจัดทำผังเมืองรวมจังหวัดสระแก้ว, 2559

โดยรัฐกำหนดกิจการเป้าหมายของพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของจังหวัดสระแก้วไว้ทั้งสิ้น 9 ประเภท ดังนี้ (คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, 2558)

- 1) อุตสาหกรรมการเกษตร ประมงและกิจการที่เกี่ยวข้อง
- 2) อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง
- 3) อุตสาหกรรมผลิตเครื่องเรือน
- 4) อุตสาหกรรมอัญมณี และเครื่องประดับ
- 5) อุตสาหกรรมยานยนต์ เครื่องจักรและชิ้นส่วน
- 6) อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์
- 7) กิจการโลจิสติกส์
- 8) นิคมหรือเขตอุตสาหกรรม
- 9) กิจการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว

การดำเนินการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเริ่มขึ้นในวันที่ 25 มิถุนายน 2558 เมื่อคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) กำหนดพื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมในจังหวัดสระแก้ว ปัจจุบันคณะกรรมการชุดดังกล่าวดำเนินการไปแล้วพื้นที่ 3 ตำบล รวม 332 ตร.กม. (207,500 ไร่) ซึ่งได้มีเริ่มมีการดำเนินการไปแล้ว นั่นคือ

1. การศึกษาและจัดทำแผนแม่บทการพัฒนา (Master Plan) และการจัดทำแนวคิดการออกแบบ (Conceptual Design) ขั้นตอนนี้ดำเนินการโดยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์ต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ผ่านพิจารณาและในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ได้มีการทำสัญญาเช่าที่ดินราชพัสดุ 660 ไร่ จากกรมธนารักษ์ และดำเนินการจดทะเบียนการเช่ากับสำนักงานที่ดินจังหวัดสระแก้วในวันที่ 31 พฤษภาคม 2559 ภายหลังจากนั้นจึงได้มีการดำเนินการศึกษาและจัดทำรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA)

2. การพิจารณาการลงทุน และ ดำเนินการศึกษาออกแบบรายละเอียด (Detailed Design) จัดทำแบบก่อสร้าง โครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษนี้ผ่านขั้นตอนการพิจารณาการลงทุน และดำเนินการศึกษาออกแบบรายละเอียด (Detailed Design) จัดทำแบบก่อสร้างโครงการนิคมฯ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้ว และได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งเขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้วจะเริ่มก่อสร้างได้ในต้นปี 2560 และเปิดดำเนินการเขตเศรษฐกิจพิเศษได้ในปี 2561 (การนิคมอุตสาหกรรม, 2558) ซึ่งการออกแบบโครงการนิคมอุตสาหกรรม จ.สระแก้ว ได้ดำเนินการตามแนวคิดอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco Industrial Estate) โดยเน้นกลุ่มอุตสาหกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะและปัญหาสิ่งแวดล้อมแก่ท้องถิ่น และชุมชนในลักษณะอุตสาหกรรมสีเขียว (Green Industry)

นิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้มีพื้นที่ทั้งหมด 660-2-23 ไร่ จัดสรรการใช้ประโยชน์สำหรับระบบสาธารณูปโภค 163 ไร่ เป็นพื้นที่สีเขียว 64 ไร่ พื้นที่ประกอบธุรกิจ/อุตสาหกรรม 433 ไร่ เขตประกอบการทั่วไป (Zone B,C,D,E) 242 ไร่ เขตประกอบการโลจิสติกส์ (Zone G) 89 ไร่ เขตประกอบการเสรี (Zone F) 60 ไร่ และ เขตพาณิชย์ (Zone A) 37 ไร่

ภาพที่ 2-4 แสดงพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโครงการนิคมอุตสาหกรรม จ.สระแก้ว

ที่มา: การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, 2558

โดยที่รัฐได้วางแผนระบบสาธารณูปโภคที่จัดเตรียมไว้รองรับภายในนิคมอุตสาหกรรม จ.สระแก้ว ได้แก่

- 1) ระบบไฟฟ้า ใช้จากสถานีไฟฟ้าขนาด 50 MW โดยการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) จ.สระแก้ว
- 2) ระบบน้ำ ใช้น้ำประปาจากการประปาส่วนภูมิภาค (กปภ.) สาขาอรัญประเทศ กำลังการผลิตไม่น้อยกว่า 5,000 ลูกบาศก์เมตร/วัน โดยมีท่อน้ำประปาเข้าสู่ที่ดินทุกแปลง
- 3) ระบบน้ำเสียส่วนกลาง: ระบบบำบัดน้ำเสียแบบชีวภาพ (Biological Treatment) ขนาด 4,000 ลูกบาศก์เมตร/วัน
- 4) ระบบรวมน้ำเสีย เป็นท่อแยกน้ำเสียเฉพาะเข้าสู่ระบบบำบัดน้ำเสียส่วนกลางของนิคมอุตสาหกรรม
- 5) ระบบระบายน้ำ และระบบป้องกันน้ำท่วม
- 6) ระบบถนนภายในโครงการ ถนนสายประธานเขตทางกว้าง 40 เมตร ถนนสายรองเขตทางกว้าง 22 เมตร

- 7) ระบบโครงข่ายคมนาคมที่มีประสิทธิภาพสูง
- 8) ระบบรักษาความปลอดภัย CCTV
- 9) เต็มเปี่ยมของโครงการ
- 10) สิ่งอำนวยความสะดวก อาคารสำนักงานบุคลากรในเขตประกอบการเสรี, ธนาคาร, คอมมูนิตีมอลล์ เป็นต้น

ในด้านการบริหารจัดการ มีการบริการอนุมัติ-อนุญาต และสิทธิประโยชน์แบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service: OSS) (ศูนย์ข้อมูล & ข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง (TCIJ), 2560)

รัฐไทยได้มีความพยายามในการผลักดันและพัฒนาโครงการดังกล่าวเพื่อรองรับการเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และคณะรัฐมนตรีได้มีมติในวันที่ 28 มิถุนายน 2559 ให้เห็นชอบโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor Development) โดยรัฐต้องการวางเป้าหมายเพื่อส่งเสริม 10 อุตสาหกรรมเป้าหมายให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่ออนาคต (New Engine of Growth) โดยมีพื้นที่ดำเนินการหลักใน 3 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งจะมีการพัฒนาเขตพัฒนาออกเป็น แบ่งเป็นเขตอุตสาหกรรม เขตพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และเขตพัฒนาเมือง โดยประกาศเป็นมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor Development) ลงวันที่ 28 มิถุนายน 2559 (คณะรัฐมนตรี, 2559, มิถุนายน 28) และเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกสู่การส่งออกต่างประเทศ จังหวัดสระแก้วจึงถูกวางยุทธศาสตร์ให้เป็นช่องทางสำคัญในการขนส่งสินค้าไปยังพม่าและเวียดนามใต้ นอกจากนี้ยังเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษที่สารพัดเชื่อมโยงกับเขตเศรษฐกิจพิเศษของกัมพูชา 3 ทั้ง 3 เขตเศรษฐกิจ อันได้แก่

1. เขตเศรษฐกิจพิเศษปอยเปต-โอเนียง อยู่ห่างจากชายแดนไทยประมาณ 17 กม. มีพื้นที่ 3,000 ไร่ ซึ่งจะพัฒนาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมการค้า ที่อยู่อาศัย และมีอุตสาหกรรมเป้าหมายคือ การแปรรูปสินค้าเกษตร สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม

2. เขตเศรษฐกิจพิเศษ Sanco-Poipet (แซนโก้-ปอยเปต) ซึ่งอยู่ระหว่างการก่อสร้าง โดยเป็นการร่วมทุนระหว่างกัมพูชากับญี่ปุ่น ในระยะแรกจะมีพื้นที่ประมาณ 519 ไร่ผู้ลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษกัมพูชาจะได้รับสิทธิพิเศษ ได้แก่ การยกเว้นภาษีกำไรเป็นระยะเวลาไม่เกิน 9 ปีและการไม่จำกัดการส่งกำไรกลับประเทศและสามารถเช่าที่ดินได้นานไม่ต่ำกว่า 90 ปี เป็นต้น

3. เขตเศรษฐกิจพิเศษ Sisophon Industrial Park Co., Ltd. ซึ่งมีระยะห่างจากชายแดน 50 กิโลเมตร ซึ่งทั้งสองประเทศสามารถใช้วัตถุประสงค์ร่วมกันได้⁷ (NOW 26, 2559; มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2559, หน้า ส - 8 - ส- 9)

นอกจากนี้ รัฐยังได้มีแผนในการลดความแออัดด้านผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึก โดยทั้งสองประเทศได้หารือที่จะเปิดจุดผ่านแดนถาวรเพิ่มอีกหนึ่งแห่งคู่ขนานกับจุดผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึก-ปอยเปต และเห็นพ้องกันที่จะสร้างจุดผ่านแดนถาวรเพิ่มอีกหนึ่งแห่งที่บริเวณบ้านหนองเอี่ยน ต.ท่าข้าม อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว อยู่ตรงข้ามกับสตึงบท อำเภอบันเตียเมียนเจย ห่างจาก

⁷ รายละเอียดที่มาของเขตเศรษฐกิจพิเศษของทั้ง 3 เขตของประเทศกัมพูชา ดังที่กล่าวมาแล้วในหน้า 25-26

พื้นที่ตลาดโรงเกลือไปทางทิศใต้ประมาณ 10 กิโลเมตร ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่สำหรับก่อสร้างด่านศุลกากรแห่งใหม่ประมาณ 1500 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกสินค้าออกจากคนและเพื่อแก้ปัญหาความแออัดในตลาดโรงเกลือและด่านอรัญประเทศ คาดว่าจะเริ่มก่อสร้างในปี 2560 และคาดว่าจะใช้ระยะเวลาในการก่อสร้างประมาณ 5 ปี (มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2559, หน้า 5-2)

พร้อมเพิ่มศักยภาพด้านโลจิสติกส์ด้วยการเชื่อมโยงการขนส่งระบบต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยเฉพาะทางทะเลและทางอากาศ ท่าเรือแหลมฉบัง-ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ ทำให้แหลมฉบังนั้นอยู่พื้นที่ยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก(Eastern Economic Corridor :EEC) ซึ่งมีพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ 3 จังหวัดคือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยมีลำดับเหตุการณ์ของการกำหนดแนวทางดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

1) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 กันยายน 2558 ได้เห็นชอบนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ โดย Super Cluster เป็นคลัสเตอร์สำหรับกิจการที่ใช้ เทคโนโลยีขั้นสูงและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต

2) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 17 พฤศจิกายน 2558เห็นชอบข้อเสนอ 10 อุตสาหกรรมเป้าหมาย : กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจ (New Engine of Growth) แบ่งเป็น (1) การต่อยอด 5 อุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพ (First S-curve) และ (2) การเติม 5 อุตสาหกรรมอนาคต (New S-curve)

3) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 มิถุนายน 2559 เห็นชอบหลักการโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) และมอบหมายรองนายกรัฐมนตรี (นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์) ร่วมกับ ก.คมนาคมกองทัพเรือ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดทำแผนการดำเนินโครงการและงบประมาณในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560-2561

3. แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560-2564) (ระดับชาติ)

ในช่วงที่คณะกรรมการกฤษฎีกายกร่างพระราชบัญญัติการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ได้มีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติที่ 2/2560 ลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2560 เรื่องการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ทั้งนี้เพื่อกำหนดมาตรการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก ในระหว่างการจัดทำกฎหมายที่เกี่ยวข้องอันจะทำให้การดำเนินการเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม (ราชกิจจานุเบกษา, 2560, หน้า 30) การออกคำสั่งแบบเร่งด่วนเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลค่อนข้างให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่แห่งนี้ สาเหตุส่วนหนึ่งอาจเกิดขึ้นจากพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกตั้งอยู่จุดยุทธศาสตร์ของภูมิภาคอาเซียน โดยเฉพาะสามารถเชื่อมโยงกับท่าเรือสีหนุวิลล์ของราชอาณาจักรกัมพูชา ท่าเรือวังเตาของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และท่าเรือน้ำลึกทวายของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ขณะเดียวกันก็มีพื้นที่เพียงพอสำหรับรองรับการขยายตัวจากภาคอุตสาหกรรม ประกอบกับมีฐานเศรษฐกิจที่แข็งแกร่ง (ดังรายละเอียดในตารางที่ 13) และโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมเพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาของรัฐเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ซึ่งมีศักยภาพในการเป็น “จักรกลใหม่ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ” (New Engine of Growth) ให้กับประเทศในอนาคต เช่น ท่า

อากาศยานนานาชาติอุตะเถา ที่มีพื้นที่กว่า 16,700 ไร่ในปัจจุบันมีนโยบายพัฒนาท่าอากาศยานนานาชาติอุตะเถาเป็นสนามบินเชิงพาณิชย์แห่งที่ 3 ท่าเรือพาณิชย์สัทธิบ ที่เป็นท่าจอดเรือรบและฐานส่งกำลังบำรุงและใช้ประโยชน์ในภาคอุตสาหกรรมต่อเรือ แทนจุดเจาะน้ำมันและขนส่งผู้โดยสารท่าเรือแหลมฉบัง ซึ่งเป็นท่าเรือหลักในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศที่มีอัตราการเติบโตของการให้บริการขนถ่ายสินค้าสูงสามารถรองรับเรือบรรทุกตู้สินค้าขนาด 80,000 DWT ท่าเรือมาตาพุด เป็นท่าเรืออุตสาหกรรมขนาดใหญ่และทันสมัย สามารถรองรับเรือบรรทุกขนาด 264,000 DWT เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ก), 2559)

ตารางที่ 2-2 เปรียบเทียบจำนวนเงินลงทุน จำนวนโรงงาน จำนวนแรงงานของประเทศไทย และภาคตะวันออก ปี พ.ศ.2558

พื้นที่/จังหวัด	จำนวนเงินลงทุน	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ	จำนวนโรงงาน	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ	จำนวนแรงงาน (คน)	สัดส่วน (%) ต่อประเทศ
ประเทศ	6,005,494	32.17	139,821	8.99	3,936,189	17.65
ภาคตะวันออก	1,932,371		12,578		695,118	
ระยอง	889,521	14.81	2,832	2.02	141,432	3.59
ชลบุรี	512,515	8.53	4,847	3.46	269,723	6.85
ฉะเชิงเทรา	223,440	3.72	1,997	1.42	139,239	3.53
ปราจีนบุรี	270,448	4.50	912	0.65	82,070	2.08
จันทบุรี	10,504	0.17	645	0.46	10,895	0.27
สระแก้ว	15,744	0.26	621	0.44	10,814	0.27
ตราด	3,648	0.06	413	0.29	4,437	0.11
นครนายก	7,605	0.12	311	0.22	7,280	0.18

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม ข้อมูล ณ เดือนมีนาคม 2559 อ้างถึงในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกนั้น ก็จะพบว่ารัฐบาลใช้วิธีการต่อยอดโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกระยะที่ 1 เดิมเป็นฐาน คือ พื้นที่บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรีและระยอง (ทั้งนี้อาจกำหนดเขตจังหวัดอื่นที่ติดต่อกหรือเกี่ยวข้องตามที่คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกกำหนดเพิ่มเติมโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี) (ราชกิจจานุเบกษา, 2560, หน้า 30) เพื่อให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำรองรับอุตสาหกรรมเป้าหมายของประเทศและยกระดับการแข่งขันของประเทศ

สำหรับแผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกของรัฐบาล (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2560-2564) ประกอบด้วย 4 แผนงาน คือ แผนงานพัฒนาอุตสาหกรรมศักยภาพ, แผนงานพัฒนาคมนาคมและโลจิสติกส์, แผนงานพัฒนาเมืองระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งแวดล้อมเมือง ท่องเที่ยว และ

สาธารณสุข และการบริหารจัดการ จำนวนทั้งสิ้น 173 โครงการ กรอบวงเงินลงทุนรวมประมาณ 712,645.23 ล้านบาท ดังรายละเอียดในตารางที่ 2-3

ตารางที่ 2-3 แสดงจำนวนโครงการและเงินลงทุนภายใต้แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

แผนงาน	จำนวนโครงการ	วงเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)
แผนงานพัฒนาอุตสาหกรรมศักยภาพ	11	24,042.48	3.37
แผนงานพัฒนาคมนาคมและโลจิสติกส์	100	594,807.15	83.47
แผนงานพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขภาค สาธารณสุขการ สิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยวและ สาธารณสุข	60	93,663.90	13.14
การบริหารจัดการ	2	131.70	0.02
รวม	173	712,645.23	100

****หมายเหตุ**** นอกจากนี้ยังมีแผนงานของภาคเอกชนอีกจำนวน 9 โครงการวงเงินในการลงทุนประมาณ 209,032.13 ล้านบาท

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

แนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรม และโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งจะเกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดระยองระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา ภายใต้แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกที่รัฐบาลกำหนดไว้ 5 แนวทาง คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 16-17)

หนึ่ง การพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ พร้อมทั้งเร่งรัดการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ผ่านการส่งเสริมอุตสาหกรรมใช้เทคโนโลยีระดับสูงร่วมกับการวิจัยและพัฒนาเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนด้วยมาตรการต่าง ๆ เช่น ลดการปล่อยมลพิษจากแหล่งกำเนิด บริหารจัดการกากอุตสาหกรรม กำกับดูแลโรงงานอุตสาหกรรมให้ดำเนินการตามระเบียบ กฎหมายและมาตรฐานสิ่งแวดล้อมอย่างเข้มงวดและต่อเนื่อง การส่งเสริมให้ภาคประชาชน สถาบันการศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในติดตาม เฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อม การจัดตั้งกองทุนจากภาคอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน เป็นต้น

สอง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งเชื่อมโยงพื้นที่เศรษฐกิจที่มีศักยภาพ รองรับกลุ่มอุตสาหกรรมเป้าหมายและเชื่อมโยงสู่ตลาดโลก ผ่านการขยายขีดความสามารถของโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งทั้งทางท่าอากาศยาน การขนส่งทางบก การขนส่งโดยอากาศยาน

สาม การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โครงสร้างพื้นฐาน บริการสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน สร้างสมดุลของการพัฒนาและกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชน

สี่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองสำคัญของจังหวัด ทั้งการพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นเมืองที่อยู่อาศัย พัทธยาเป็นเมืองท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ สุขภาพและนันทนาการ อุตะเภาเป็นศูนย์ธุรกิจการบินและโลจิสติกส์อาเซียน ระยองเป็นเมืองแห่งการศึกษาและวิทยาศาสตร์ เมืองนานาชาติที่มีธุรกิจทันสมัย โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่สีเขียว การจัดทำผังเมืองและการบังคับใช้ การพัฒนาประสิทธิภาพเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

ห้า การให้สิทธิประโยชน์และการอำนวยความสะดวกเพื่อดึงดูดอุตสาหกรรมเป้าหมาย เช่น การยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลสูงสุด 8 ปี การลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคลร้อยละ 50 เป็นระยะเวลา 5 ปี การยกเว้นอากรขาเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบ การอนุญาตให้ถือครองสิทธิ์ที่ดินหรือเช่าระยะยาว การอำนวยความสะดวกด้านวิชาและใบอนุญาตเข้าทำงาน เป็นต้น

ต่อมาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกก็ถูกเร่งรัดให้รวดเร็วยิ่งขึ้น ผ่านคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 28/2560 เรื่องมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเร่งรัดการดำเนินโครงการ ที่ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ โดยการแก้ไขกติกาที่สำคัญ 3 ข้อ คือ (ราชกิจจานุเบกษา (ก), 2560, หน้า 18-19)

หนึ่ง การศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน โดยการกำหนดให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณา รายงานการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือกิจการ (ที่สำคัญหรือเร่งด่วนในกรณีการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก: ผู้วิจัย) เป็นการเฉพาะ ขณะเดียวกันให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจกำหนดหลักเกณฑ์การเรียกเก็บค่าธรรมเนียมพิเศษเพิ่มเติม จากผู้ขอ อนุญาตได้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายพิเศษแก่คณะกรรมการผู้ชำนาญการ และการพิจารณาการวิเคราะห์ ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งปี นับตั้งแต่วันที่ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมได้รับรายงานที่ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ทั้งนี้ในกรณีที่ไม่มี ผู้ชำนาญการการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือมีน้อยกว่าสามราย คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สามารถอนุญาตให้ผู้ไม่มีสัญชาติไทยที่มีประสบการณ์และผลงานด้านการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่ลักษณะเดียวกันกับโครงการหรือกิจกรรมนั้นในต่างประเทศ เป็นผู้ชำนาญการการศึกษาผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมได้

สอง ให้อำนาจคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ เงื่อนไขและกระบวนการในการร่วมทุนกับเอกชนหรือเอกชนเป็นผู้ลงทุน ตั้งแต่กระบวนการเสนอโครงการ การดำเนินโครงการ การกำกับดูแลและติดตามผลการดำเนินการ การแก้ไขหรือยกเลิกสัญญา การทำสัญญาใหม่ การกำหนดหน่วยงานผู้รับผิดชอบโครงการ การ สนับสนุนเอกชน การใช้ประโยชน์ในราชพัสดุ รวมทั้งที่ดินที่อยู่ในความครอบครองดูแลของ หน่วยงานของรัฐในเขตส่งเสริม และอื่น ๆ ที่จำเป็นเกี่ยวกับการร่วมลงทุนกับเอกชนหรือให้เอกชน เป็นผู้ลงทุน

สาม มิให้นำมาตราบางมาตราในพระราชบัญญัติการเดินอากาศ 2497 (แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการเดินอากาศ (ฉบับที่ 11) พ.ศ.2551) เช่น การกำหนดให้ผู้ได้รับใบอนุญาตซ่อมอากาศยานต้องมีสัญชาติไทยหรือมีคนไทยถือหุ้นเกินกว่าร้อยละ 50 เป็นต้น มาบังคับใช้กับผู้ขอรับใบอนุญาตผลิตอากาศยาน ผู้ขอใบอนุญาตผลิตส่วนประกอบสำคัญของอากาศยานและผู้ขอรับใบรับรองหน่วยซ่อมในเขตพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก แต่การผู้ขอรับใบอนุญาตดังกล่าวต้องมีคุณสมบัติเลขอาธิการคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกกำหนด โดยความเห็นชอบของผู้อำนวยการสำนักงานการบินพลเรือนแห่งประเทศไทย ตามกฎหมายว่าด้วยการบินพลเรือนแห่งประเทศไทย

ทั้งนี้หากการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกสามารถขับเคลื่อนได้ กลไกรัฐประเมินว่าการพัฒนาฯ ดังกล่าวจะเกิดประโยชน์ทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ การพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขปโภค สาธารณูปการ การจัดการสิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยวและสาธารณสุข ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ เช่น ผลของการพัฒนาฯ จะทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ขยายตัวอย่างน้อยร้อยละ 5 ต่อปี และเกิดการลงทุนในพื้นที่ ประมาณ 1.5 ล้านล้านบาท เกิดการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการไม่น้อยกว่า 100,000 อัตราต่อปี เป็นต้น

ด้านโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ เช่น การลดต้นทุนโลจิสติกส์ 400,000 ล้านบาทต่อปี และโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งทุกรูปแบบมีการบูรณาการและเชื่อมโยงกันทั้งทางบก ทางราง ทางเรือ ทางอากาศ รวมทั้งเกิดการเพิ่มขีดความสามารถระบบคมนาคมทั้งในเรื่องความสะดวกปลอดภัย รวดเร็ว มีมาตรฐาน เป็นต้น

ด้านการพัฒนาเมือง ระบบสาธารณสุขปโภค สาธารณูปการ การจัดการสิ่งแวดล้อม ท่องเที่ยวและสาธารณสุข เช่น มีแผนการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจ ผังการใช้ประโยชน์ที่ดินและโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง มีระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้รับการยกระดับ สภาพแวดล้อมเมืองที่มีคุณภาพและทั่วถึง และมีศักยภาพการให้บริการสาธารณสุข เป็นต้น

ซึ่งจะพบว่า การพัฒนาพื้นที่ยุทธศาสตร์ 3 จังหวัดนั้นมีลักษณะพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจคือ ด้านเศรษฐกิจ ภาคอุตสาหกรรมและบริการมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของ พื้นที่ EEC โดยในปี 2557 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมสาขาอุตสาหกรรมร้อยละ 65 (มูลค่า 1.2 ล้านล้านบาท คิดเป็นเกือบ 1 ใน 3 ของประเทศ) สาขาบริการร้อยละ 32 และสาขา เกษตรกรรมร้อยละ 3 การลงทุนสะสมภาคอุตสาหกรรมมูลค่า 1.6 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 27.89 ของประเทศ รายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 624,185 บาทต่อปี สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ นอกจากนี้ เมืองพัทยายังมีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวทั้งแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ สวยงาม และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง รวมทั้งมีสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับการท่องเที่ยวครบครัน มีโรงแรมและร้านอาหารที่ได้มาตรฐานจำนวนมาก มีจำนวน นักท่องเที่ยวเฉลี่ย 10 ล้านคนต่อปี (ปี 2554-2558)

ด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีความพร้อมของระบบโครงสร้างพื้นฐานในระดับสูงสุดของประเทศ ทั้งด้านการคมนาคมขนส่ง (ถนน รถไฟ ท่าเรือ และสนามบิน) สาธารณูปโภค สาธารณูปการ

และนิคมอุตสาหกรรม โดยมีพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมพร้อมรองรับการพัฒนา อุตสาหกรรมอีกประมาณ 30,000 ไร่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

ด้านสิ่งแวดล้อม ยังมีปัญหาการลักลอบทิ้งขยะตามที่สาธารณะ น้ำเสีย และมลพิษทางอากาศ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง จำเป็นต้องมีการกำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎหมาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การพัฒนาแหลมฉบังให้เป็นท่าเรือน้ำลึกทางการค้าไปทวายนั้นเนื่องจากประเทศเมียนมาร์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ กระแสการปฏิรูปการปกครองตามมาด้วยการส่งมอบอำนาจจากรัฐบาลทหารที่ผ่านมารัฐบาลกึ่งพลเรือน ได้สร้างความประหลาดใจเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ประเทศเมียนมาร์ได้เผชิญกับความท้าทายที่หลากหลาย หลังจากที่ได้เปิดประเทศสู่โลกภายนอก ประเทศเมียนมาร์ได้เปิดประเทศและการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมมีการพัฒนาท่าเรือทวาย ถือเป็นโครงการเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจ ในกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-region: GMS) ซึ่งเชื่อมโยงกับระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก- ตะวันตก (เมืองดาดัง เวียดนาม ถึงเมืองเกาะละแหม่ง พม่า) และระเบียงเศรษฐกิจแนวใต้ (นครโฮจิมินห์ เวียดนาม ถึงเมืองทวายพม่า) รวมทั้งเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวเหนือ-ใต้ (นครคุนหมิง จีนตอนใต้ และกรุงเทพฯ ประเทศไทย) (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

จากการศึกษาพบว่าท่าเรือน้ำลึกทวาย (Dawei) สามารถรองรับ เรือน้ำหนัก 3 แสนตัน และสามารถเชื่อมโยงตลาดยุโรป แอฟริกา ตะวันออกกลาง และเอเชียใต้มาทางมหาสมุทรอินเดียและทะเลอันดามัน คาดว่าจะเสร็จในปี พ.ศ. 2556 ตั้งอยู่ที่ตะวันตกเฉียงใต้ของพม่า ซึ่งห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีเพียง 130 กม.ทวาย เป็นอำเภอหนึ่งในมณฑลตะนาวศรี ทางใต้สุดของพม่า มี 3 อำเภอ คือ ทวาย มะริด และเกาะสองด้านตะวันตกของพม่าติดกับไทยจากจังหวัดกาญจนบุรีไปจนถึงจังหวัดระนอง (คอคอดกระ) เมืองทวายเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล ชายหาดสวยงาม ขนานไปกับเทือกเขาตะนาวศรี อีกทั้งเป็นแหล่งก๊าซธรรมชาติ แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำทางทะเล แหล่งเพาะปลูกผลไม้สำคัญของพม่า (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

ท่าเรือทวายจะเป็นที่ส่งเสริมศักยภาพการเป็นโลจิสติกส์ฮับ (Logistic Hub) ของประเทศไทย ถือเป็น new landbridge ของอาเซียน โดยจะเชื่อมโยงท่าเรือน้ำลึกทวาย (พม่า) กับท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง (ชลบุรี) เพราะสินค้าที่มาจากยุโรป ตะวันออกกลาง แอฟริกา เอเชียใต้ จะผ่านที่ท่าเรือน้ำลึกทวาย ออกสู่ท่าเรือแหลมฉบังภายในวันเดียว และสามารถส่งไปสู่ประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น หรือประเทศในแถบแปซิฟิก ทิศทางการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกทวายของประเทศเมียนมาร์ที่ส่งผลเชื่อมโยงกับประเทศไทย โดยการรถไฟแห่งประเทศไทยได้มีการวางแผนการพัฒนาเชื่อมโยงเส้นทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงเส้นทางทางการค้าการลงทุนในกลุ่มประเทศอาเซียนปัจจุบันทั้ง 6 ประเทศลุ่มแม่น้ำโขง คือ ไทย พม่า ลาว จีน (ยูนนานและกวางสี) เวียดนาม และกัมพูชา ได้กำหนดแนวพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจ 3 แนวพื้นที่ ได้แก่ (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

1.แนวตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) เชื่อมโยงพม่า-ไทย-ลาว-เวียดนามระยะทาง 1,500 กิโลเมตร ได้แก่ เกาะละแหม่ง-เมียวดี-แม่สอด-พิษณุโลก-ขอนแก่น-กาฬสินธุ์-มุกดาหาร/สะพานนะเขต-ดองฮา-ดานัง

2. แนวเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) 2 เส้นทางหลัก ได้แก่ เชื่อมโยงจีน-พม่า/ลาว-ไทย (คุนหมิง-เชียงรุ่ง-ต้าหลัว-เชียงตุง-ท่าขี้เหล็ก/แม่สาย-กรุงเทพฯ และ คุนหมิง-เชียงรุ่ง-บ่อเต็น-หลวงน้ำทา-ห้วยทราย/เชียงใหม่-กรุงเทพฯ) ระยะทางประมาณ 1,280 กิโลเมตร และ จีน-เวียดนาม(คุนหมิง-ฮานอย-ไฮฟอง)

3. แนวตอนใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) เชื่อมโยงไทย-กัมพูชา-เวียดนาม 3 เส้นทาง ได้แก่ กรุงเทพฯ-อรัญประเทศ/ปอยเปต-พนมเปญ-โฮจิมินห์ซิตี้-วังเตา ระยะทาง 1,005 กิโลเมตร กรุงเทพฯ-ตราด/เกาะกง-สเรมเป็ล-กัมปอต-ฮาเตียน-กามู-นำเซา ระยะทาง 907 กิโลเมตร กรุงเทพฯ-เสียมราฐ-สตริงเตร็ง-รัตนคีรี-OYadav-Play Ku-Quy Nhon ระยะทาง 1,150 กิโลเมตร ความเป็นไปได้ที่จะเชื่อมทางรถไฟ ระหว่างท่าเรือน้ำลึกทวายกับท่าเรือแหลมฉบังมีความชัดเจนที่การรถไฟแห่งประเทศไทย จะส่งเรื่องต่อถึงกระทรวงคมนาคม เพื่อให้รัฐบาลพิจารณา ความเป็นไปได้ที่จะเชื่อมทางรถไฟ ระหว่างท่าเรือแหลมฉบัง (ชลบุรี) ในฝั่งไทย เข้ากับท่าเรือน้ำลึกทวาย ทางฝั่งพม่า ซึ่งการศึกษาเสร็จสิ้นลง และพบว่าโครงการนี้มีความเป็นไปได้ ทั้งนี้กระทรวงคมนาคม มอบหมายให้การรถไฟแห่งประเทศไทย ไปดำเนินการศึกษาความเป็นไปได้ในการเชื่อมต่อทางรถไฟ ระหว่าง ท่าเรือแหลมฉบัง กับท่าเรือน้ำลึกทวาย เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา ที่จะช่วยยกระดับการขนส่งทางราง ที่สำคัญคือ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้ไทย สู่การเป็น ศูนย์กลางการคมนาคมในภูมิภาค ผลการศึกษา ที่ดำเนินการโดยบริษัทที่ปรึกษา ให้ข้อสรุปว่าการ เชื่อมระบบขนส่งทางรางระหว่างประเทศเข้าด้วยกัน คือ การย่นระยะทางในการขนส่งสินค้าข้าม คาบสมุทร ซึ่งเดิมการขนส่งทางเรือจะต้องไปอ้อมที่ช่องแคบมะละกา แต่เมื่อมาใช้เส้นทางนี้ได้ เท่ากับว่าทำให้เกิดการลดต้นทุนและควบคุมระยะเวลาการขนส่ง เพราะเป็นการเส้นทางทางขนส่งเป็นแนว ตรง ที่สำคัญการเชื่อมต่อโครงการโลจิสติกส์ในแนวเศรษฐกิจด้านใต้ จากท่าเรือแหลมฉบัง-ท่าเรือน้ำ ลึกทวาย จะนำไปสู่ความแข็งแกร่งทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคร่วมกัน (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

- มีแนวความคิดที่จะสร้างรถไฟเชื่อมทวาย-แหลมฉบัง ฮับด้านโลจิสติกส์ในภูมิภาค อาเซียน ซึ่งรถไฟเส้นทางนี้อยู่ระหว่างการเตรียมนำเสนอผู้บริหารการรถไฟแห่งประเทศไทย(ร.ฟ.ท.) ตัดสินใจนำเสนอบรรจุไว้ในแผนการลงทุนอีกหนึ่งโครงการที่จะไปเชื่อมกับท่าเรือน้ำลึกทวายใน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาที่อยู่ระหว่างการเร่งผลักดันของรัฐบาลทั้ง 2 ประเทศเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการเดินทางและขนส่งสินค้าเชื่อมระหว่างท่าเรือน้ำลึกทวายของเมียนมาและท่าเรือน้ำลึก แหลมฉบังของไทย แนวเส้นทางในประเทศไทยจะเริ่มจากสถานีชายแดนบ้านพุน้ำร้อน ไปยังสถานีชุม ทางหนองปลาตุ๊ก สถานีพานทอง สิ้นสุดที่ท่าเรือแหลมฉบัง ผ่าน 8 จังหวัด ใน 15 อำเภอ ได้แก่ อ. เมืองกาญจนบุรี อ. ไทรโยค อ.ท่าม่วง อ.บ้านโป่ง จ.ราชบุรี อ.นครชัยศรี อ.สามพราน จ.นครปฐม อ. กระทุ่มแบน อ.เมืองสมุทรสาคร จ.สมุทรสาคร เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร อ.พระสมุทรเจดีย์ อ.เมืองสมุทรปราการ อ.บางพลี อ.บางบ่อ จ.สมุทรปราการ อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา และอ.พานทอง จ.ชลบุรี รวมระยะทางประมาณ 322 กิโลเมตร คาดว่าจะใช้งบลงทุน ไม่น้อยกว่า 3 หมื่นล้านบาท (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559)

รถไฟเส้นทางนี้ในด้านโลจิสติกส์ถือว่ามีความเหมาะสมสำหรับขนส่งสินค้าจากฝั่งภาค ตะวันตกที่จะเชื่อมไปยังท่าเรือน้ำลึกทวายในเมียนมา กับท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังในประเทศไทย โดยไม่

ต้องผ่านใจกลางกรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังเชื่อมต่อกับโครงข่ายรถไฟสายใต้ตามแนวเส้นทางสถานีปากท่อ สถานีวงเวียนใหญ่ได้อีกด้วย ส่วนผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจนั้นจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในการช่วยลดต้นทุนทางด้านโลจิสติกส์ อีกทั้งยังมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการเวนคืนที่ดินของประชาชนน้อยมาก เนื่องจากแนวเส้นทางไม่ได้ผ่านในบริเวณย่านชุมชนที่อยู่อาศัยหนาแน่น หากเปิดให้บริการจะช่วยลดระยะทาง ลดต้นทุนระยะเวลาในการขนส่งสินค้าข้ามคาบสมุทรที่เดิมการขนส่งจะต้องอ้อมไปที่ช่องแคบมะละกา ประเทศมาเลเซีย (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559)

โดยจากการคาดการณ์ตามผลการศึกษาในปี 2594 คิดเป็นจำนวนสูงสุดประมาณ 5.08 ล้านตู้คอนเทนเนอร์ต่อปี จึงเป็นการเพิ่มศักยภาพการขนส่งของไทย และพัฒนาการเชื่อมต่อโครงข่ายโลจิสติกส์จากท่าเรือแหลมฉบังไปยังท่าเรือน้ำลึกทวาย นำไปสู่ความแข็งแกร่งด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคอาเซียนเนื่องจากจะเชื่อมแหล่งการลงทุนอุตสาหกรรมและยังเป็นศูนย์กลางด้านการคมนาคมขนส่งที่สำคัญแห่งใหม่ในระดับภูมิภาคอาเซียน ทำหน้าที่เป็นประตูการค้าในเส้นทางทะเลแห่งใหม่เนื่องจากจะเข้าถึงทะเลอันดามันและมหาสมุทรอินเดีย เป็นทางเลือกในการขนส่งสินค้าให้กับอินเดีย จีน ตะวันออกกลาง ยุโรปและแอฟริกาได้อย่างกว้างไกลมากขึ้น (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559)

ปัจจุบันร.ฟ.ท.อยู่ระหว่างการศึกษารูปแบบพร้อมแบ่งแนวเส้นทางออกเป็น 7 ช่วงตามสภาพภูมิประเทศ ข้อจำกัดของแต่ละพื้นที่ แนวเส้นทางรถไฟที่มีอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงโครงการรถไฟที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อีกทั้งโครงการนี้ยังมีส่วนหนึ่งจัดเป็นแนวเส้นทางที่รัฐบาลไทยและรัฐบาลญี่ปุ่นอยู่ระหว่างการศึกษความเป็นไปได้ในการขนส่งสินค้าด้วยตู้คอนเทนเนอร์ขนาดเล็กอีกด้วย (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559) โดย (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559)

ช่วงที่ 1 เริ่มจากสถานีชายแดนบ้านพุน้ำร้อน-บริเวณสถานีท่ากิเลน 36 กิโลเมตร

ช่วงที่ 2 สถานีท่ากิเลน-สถานีวังเย็น 23 กิโลเมตร

ช่วงที่ 3 สถานีวังเย็น-สถานีท่าเรือน้อย 29 กิโลเมตร

ช่วงที่ 4 สถานีท่าเรือน้อย-สถานีชุมทางหนองปลาตุก 30 กิโลเมตร

ช่วงที่ 5 สถานีชุมทางหนองปลาตุก-สถานีท่าแฉลบ 27 กิโลเมตร

ช่วงที่ 6 สถานีท่าแฉลบ-บริเวณก่อนถึงสถานีพานทอง 118.5 กิโลเมตร

ช่วงที่ 7 สถานีพานทอง-ท่าเรือแหลมฉบัง 58.5 กิโลเมตร

โดยร.ฟ.ท.ได้เปิดรับฟังความเห็นประชาชนตั้งแต่ปี 2557 ที่ผ่านมา ท้ายที่สุดแล้วยังมีลัษณ์ว่า ร.ฟ.ท.จะเร่งเสนอรัฐบาลอนุมัติให้ดำเนินการได้ (หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ ปีที่ 36 ฉบับที่ 3,217 วันที่ 11 - 14 ธันวาคม 2559)

ในปี พ.ศ. 2560 คณะกรรมการบริหารการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (กร.ศ.) ซึ่งมีนายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานในการประชุม ได้ติดตามความคืบหน้าระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) ในโครงการหลักที่จำเป็นจะต้องเร่งดำเนินการเป็นลำดับแรก 5 โครงการด้วยกัน ได้แก่ ดังภาพ (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, วันที่ 15 มีนาคม 2560)

โครงการพัฒนารถไฟความเร็วสูง,

- โครงการพัฒนาท่าเรือแหลมฉบังระยะที่ 3
- โครงการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภาและการซ่อมบำรุงอากาศยาน
- โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมยานยนต์/ชิ้นส่วน-อิเล็กทรอนิกส์-หุ่นยนต์
- โครงการขยายเมืองปัจจุบันและสร้างเมืองใหม่

โดยที่ประชุมมีมติจะเร่งจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกให้เสร็จภายใน 3 เดือนก่อนที่จะเสนอต่อคณะกรรมการนโยบายการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกโดยจะนำ โครงการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภากับโครงการพัฒนารถไฟความเร็วสูง ขึ้นมาผลักดันก่อนเป็นลำดับแรก โดยตั้งสนามบินอู่ตะเภาเป็นเมืองการบินภาคตะวันออก กล่าวได้ว่าในปัจจุบัน ตัวสนามบินอู่ตะเภาปัจจุบันสามารถรับผู้โดยสารได้ประมาณ 700,000 คน/ปีหรือคิดเป็นร้อยละ 4 ของนักท่องเที่ยว 17 ล้านคนที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่เมืองพัทยาและจังหวัดระยอง ตัวสนามบินประกอบไปด้วยทางวิ่ง 1 ทางวิ่งขนาดมาตรฐานรองรับเครื่องบินขนาดใหญ่ที่สุดในโลกได้ มีอาคารผู้โดยสาร 2 หลังรับผู้โดยสารรวมกันได้ 3.7 ล้านคน/ปี ประกอบไปด้วย อาคารหลังที่ 1 รองรับ 700,000 คน/ปี กับอาคารหลังที่ 2 (เปิดใช้งานเดือนสิงหาคม 2560) รองรับได้ 3 ล้านคน/ปี และยังมีศูนย์ซ่อมบำรุงอากาศยานของ บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) ที่มีโรงซ่อมเครื่องบินขนาด 24,000 ตารางเมตร สามารถซ่อมเครื่องบินได้พร้อมกัน 3 ลำ (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, วันที่ 15 มีนาคม 2560)

เพื่อให้สนามบินอู่ตะเภาทำหน้าที่สนับสนุนการเป็นศูนย์กลางทางการบินของภูมิภาค (Aviation Hub) รองรับการพัฒนาของสนามบินสุวรรณภูมิ จึงเห็นควรประกาศให้พื้นที่บริเวณสนามบินอู่ตะเภาเป็นเขตส่งเสริมระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก เมืองการบินภาคตะวันออก (Special EEC Zone : Eastern Airport City) พื้นที่ที่จะพัฒนา 3,835 ไร่ มีกิจกรรมหลักที่จะต้องดำเนินการพัฒนา 6 กลุ่ม (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, วันที่ 15 มีนาคม 2560)

โดยรัฐบาลจะต้องจัดสรรงบประมาณปี 2560-2561 ในการศึกษาทางวิ่งที่ 2 และงบประมาณก่อนสร้างทางวิ่งที่ 2 การจัดทำรายงาน EIA ให้แล้วเสร็จภายในเวลา 1 ปี และเร่งรัด การทำบันทึกความเข้าใจ (MOU) ธุรกิจซ่อมเครื่องบินระหว่างบริษัทการบินไทยกับ Airbus ให้สำเร็จโดยเร็ว "ใน 3

เดือนหลังจาก กนศ.อนุมัติข้อเสนอ Eastern Airport City แล้วจะต้องมีการประกาศ TOR ให้เอกชน รับทราบถึงเกณฑ์และเงื่อนไขการลงทุนภายใต้รูปแบบรัฐและเอกชนร่วมลงทุน (PPP) เพื่อเข้าสู่ กระบวนการเปิดประมูลในการพัฒนา 6 กิจกรรมในสนามบินเพื่อเร่งรัดให้เกิดการลงทุนโดยเร็วที่สุด" นายอุตตม สาวนายน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมกล่าว (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, วันที่ 15 มีนาคม 2560)

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการบริหารระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (กรศ.) ได้กำหนด สิทธิประโยชน์เพื่อจูงใจนักลงทุนใน 6 กิจกรรมหลักในการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภาประกอบไปด้วย

- 1) การได้รับสิทธิประโยชน์ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมการลงทุนฉบับใหม่ (2559) กับ พ.ร.บ.กองทุน เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งทั้ง 2 พ.ร.บ.นี้ดูแลโดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI)
- 2) การอนุมัติการเข้าเมืองและเข้าทำงานของผู้ลงทุนผู้บริหาร/ผู้เชี่ยวชาญครั้งละ 5 ปี
- 3) ลดหย่อนภาษีรายได้บุคคลธรรมดาสำหรับผู้เชี่ยวชาญในอัตราไม่เกินร้อยละ 17
- 4) ได้รับสิทธิในการเช่าที่ราชพัสดุ 50+49 ปี (รวม 99 ปี)
- 5) ได้รับสิทธิเขตปลอดอากรหรือเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ที่เหมาะสมทั้งภายในและ ภายนอกเขตส่งเสริม หากเชื่อมโยงกันแล้วเป็นประโยชน์กับประเทศไทย และ

6) ให้สิทธิประโยชน์ด้านอื่น ๆ ที่เห็นว่า "จำเป็น" กับนักลงทุนเพื่อที่จะก่อให้เกิดการลงทุนทั้ง 6 กิจกรรมตามเป้าหมายที่ประชุม กรศ.เชื่อว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมาย การพัฒนาเมือง และการพัฒนาสนามบินอู่ตะเภา Eastern Airport จะมุ่งไปสู่การเป็นมหานครการบินภาคตะวันออกได้ใน อนาคต

สำหรับกรอบการศึกษา ต่อการจัดทำเส้นทางเริ่มตั้งแต่ ตัวท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง จ.ชลบุรี ไปจนถึงท่าเรือน้ำลึกทวาย ผ่านทาง จ.กาญจนบุรี รวมระยะทาง 440 กิโลเมตร แบ่งเป็น ช่วงสถานี รถไฟบางซื่อถึงสถานีรถไฟแหลมฉบัง ระยะทาง 140 กิโลเมตร, จากสถานีรถไฟบางซื่อ ถึงสถานีรถไฟ บ้านเก่า ระยะทาง 160 กิโลเมตร , จากสถานีรถไฟบ้านเก่าถึงสถานีรถไฟบ้านน้ำพุร้อน ระยะทาง 30 กิโลเมตร และจากสถานีรถไฟบ้านน้ำพุร้อนถึงสถานีรถไฟทวาย ระยะทาง 110 กิโลเมตร และบริษัท ที่ปรึกษาโครงการได้วางเป็นเส้นทาง ที่สามารถทำทางรถไฟเชื่อมต่อกันรวม 5 เส้นทาง ประกอบด้วย (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

เส้นทางที่ 1 สถานีแดนบ้านพุร้อน - สถานีชุมทางหนองปลาดุก - สถานีบางซื่อ - สถานี ชุมทางฉะเชิงเทรา - ท่าเรือแหลมฉบังระยะทาง 342 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ 6 จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม กรุงเทพมหานคร ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ลักษณะเด่น คือเป็นเส้นทางที่เชื่อมระบบ โครงข่ายเส้นทางรถไฟ จากฝั่งตะวันตกสู่ฝั่งตะวันออกโดยต้องตัดผ่านใจกลางกรุงเทพฯ ส่วนข้อจำกัด คือ มีการเวนคืนพื้นที่เพิ่มเติมจากแนวเส้นทางเดิม และมีมูลค่าทางการลงทุนที่สูง การก่อสร้างมีความ ยุ่งยากมาก

เส้นทางที่ 2 สถานีแดนบ้านพุร้อน - สถานีชุมทางหนองปลาดุก - สถานีหนองผัก - สถานีองครักษ์ - สถานีชุมทางฉะเชิงเทรา - ท่าเรือแหลมฉบังระยะทาง 401 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ 9 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นครนายก ฉะเชิงเทรา และชลบุรีลักษณะเด่น คือการเป็นเส้นทางที่เชื่อมระบบโครงข่ายเส้นทางรถไฟ จากฝั่งตะวันตกสู่ฝั่ง

ตะวันออกโดยไม่ต้องตัดผ่านกรุงเทพฯ ถือเป็นเปิดแนวเส้นทางใหม่ ส่วนการเวนคืน จะเกิดขึ้นในพื้นที่นครปฐม นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี และนครนายก

เส้นทางที่ 3 สถานีแดนบ้านพุร้อน - สถานีชุมทางหนองปลาดุก - สถานีหนองผักชี - สถานีมาบพระจันทร์ - สถานีชุมทางแก่งคอย - สถานีชุมทางฉะเชิงเทรา - ท่าเรือแหลมฉบัง ระยะทาง 447 กิโลเมตรผ่านพื้นที่ 9 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นครนายก ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ความโดดเด่นของเส้นทางนี้ คือ เชื่อมโครงข่ายเส้นทางรถไฟจากฝั่งตะวันตกสู่ฝั่งตะวันออกโดยไม่ต้องตัดผ่าน กรุงเทพฯ มีการเวนคืนพื้นที่ก่อสร้างแนวเส้นทางน้อย กว่าแนวเส้นทางที่ 2 แต่ปัจจัยด้านลบ คือมีระยะทางที่อ้อมมากที่สุด

เส้นทางที่ 4 สถานีแดนบ้านพุร้อน - สถานีชุมทางหนองปลาดุก - สถานีหนองผัก - สถานีองครักษ์ - สถานีชุมทางฉะเชิงเทรา - ท่าเรือแหลมฉบังระยะทาง 322 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ 8 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม สมุทรสาคร กรุงเทพฯ สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา และชลบุรี จุดเด่นก็คือ เป็นแนวเส้นทางที่สั้นที่สุดสำหรับการเดินทางจากฝั่ง ตะวันตกสู่ท่าเรือแหลมฉบังโดยไม่ต้องตัดผ่านกรุงเทพฯ และสามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายทางรถไฟ สายใต้ตามแนวเส้นทางสถานีปากท่อ-สถานีวงเวียนใต้

เส้นทางที่ 5 สถานีแดนบ้านพุร้อน - สถานีชุมทางหนองปลาดุก - สถานีนครชัยศรี - สถานีองครักษ์ - สถานีชุมทางฉะเชิงเทรา - ท่าเรือแหลมฉบังระยะทาง 404 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ 9 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นครนายก ฉะเชิงเทรา และชลบุรี (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

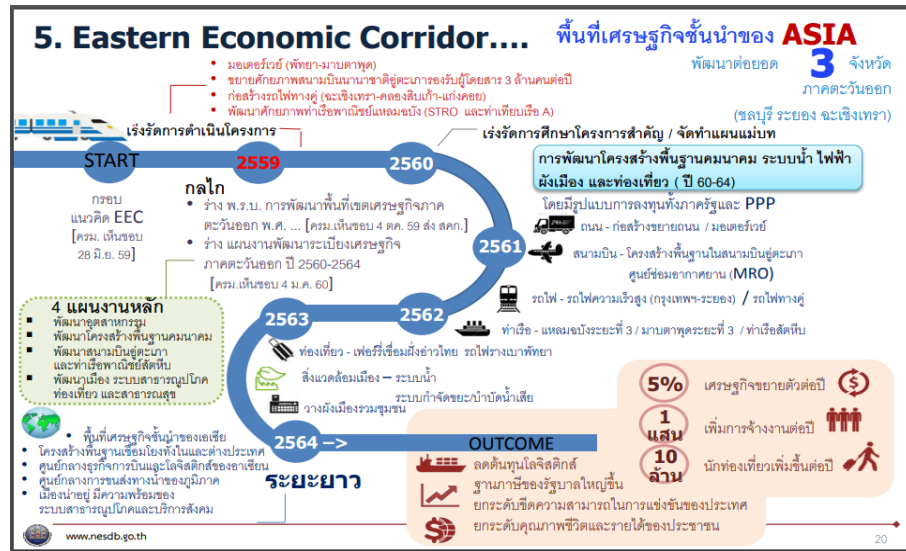
ถือเป็นแนวเส้นทางที่สั้นที่สุดสำหรับการเดินทางจากฝั่ง ตะวันตกสู่ฝั่งตะวันออก ไม่ผ่านกรุงเทพฯ ถือเป็นเปิดแนวเส้นทางใหม่ จะมีการเวนคืนพื้นที่ในเขต นครปฐม นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี และนครนายก(กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

ทางเลือกที่ศึกษามาทั้ง 5 เส้นทางพบว่า เส้นทางที่ 4 ระยะทาง 322 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ 8 จังหวัด ถือว่ามีความคุ้มค่าต่อการลงทุนมากที่สุด เพราะหากประเมินผลการศึกษาถึงความเหมาะสมทางด้านเศรษฐกิจ วิศวกรรม สิ่งแวดล้อม และแนวทางการลงทุนที่เหมาะสม เส้นทางที่ 4 มีน้ำหนักทางการลงทุนที่สอดคล้องมากที่สุด โดยมูลค่าการลงทุนในโครงการนี้ คาดว่าต้องใช้เงินลงทุนในโครงการนี้ไม่ต่ำกว่า 90,000 ล้านบาท ขณะที่การลงทุนในเขตของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียร์มาร์ ด้วยการพัฒนาเส้นทางรถไฟไปจนถึงท่าเทียบเรือน้ำลึกทวาย คาดว่าต้องใช้เงินลงทุนไม่ต่ำกว่า 70,000 บาท (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์วันที่ : 11 พฤษภาคม 2558)

จากที่กล่าวจึงพบว่าท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบังได้ถูกบรรจุอยู่ในโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (อีอีซี) เป็นแผนยุทธศาสตร์ภายใต้ ไทยแลนด์ 4.0 ด้วยการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ต่อยอดความสำเร็จมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจภาคตะวันออกหรือ Eastern Seaboard ซึ่งดำเนินมาตลอดกว่า 30 ปีที่ผ่านมา โดยในครั้งนี้นำสำนักงานเพื่อการพัฒนา ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (สกรศ) มีเป้าหมายหลักในการเติมเต็มภาพรวมในการส่งเสริม การลงทุนซึ่งจะเป็นการยกระดับอุตสาหกรรมของประเทศเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและทำให้ เศรษฐกิจของไทยเติบโตได้ในระยะยาว โดยในระยะแรกจะเป็นการยกระดับพื้นที่ในเขต 3 จังหวัดคือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา ให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพื่อรองรับการขับเคลื่อน เศรษฐกิจอย่าง

เป็นระบบและมีประสิทธิภาพผ่านกลไกการบริหารจัดการภายใต้การกำกับดูแลของ คณะกรรมการนโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2561) ตามแผนการพัฒนาดังนี้

ภาพที่ 2-5 แสดงแผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก พ.ศ. 2560-2564

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กุมภาพันธ์ 2560

ปัจจัยเชิงโลกาภิวัตน์

โดยปัจจัยภายนอกประเทศที่สำคัญ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวโน้มการพัฒนาอุตสาหกรรม ประกอบด้วย

การเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ของประเทศไทย ซึ่งภายหลังจากการเข้าสู่การเป็นสมาชิกอาเซียนของไทย กฎระเบียบและข้อตกลงที่จะเกิดขึ้นจะส่งผลให้การเคลื่อนย้ายของทุนและแรงงานภายในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้ามาลงทุนของบริษัทจากต่างประเทศที่จะเข้ามายังจังหวัดปราจีนบุรี รวมถึงแรงงานต่างชาติในแถบอาเซียนที่จะเข้ามามากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามแนวโน้มของโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยยังไม่มีเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนมากนัก เนื่องจาก ประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่ยังดำเนินนโยบายและรักษาลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจของตนเองแบบทวิลักษณ์อยู่ (dual economy structures) กล่าว ประเทศส่วนใหญ่ในอาเซียนยังคงดำเนินนโยบายปกป้องเศรษฐกิจของประเทศโดยรัฐบาลอยู่ (protection) แต่มีการเปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนย้ายของทุนและแรงงานอย่างเสรี (liberalization) ในบางประเด็น (Nesadurai, 2014) จึงไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมากนักหลังการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของไทย

การย้ายฐานการผลิตและเคลื่อนย้ายทุนของบริษัทต่างชาติ แนวโน้มของการพัฒนาที่เข้ามาในภาคตะวันออกทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (infrastructure) และการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมใหม่ขึ้น รวมถึงการสร้างนโยบายส่งเสริมและเอื้อประโยชน์ให้นักลงทุนของรัฐบาล เป็นสิ่งที่จะสามารถดึงดูดนักลงทุนภาคอุตสาหกรรมเข้ามายังภาคตะวันออกได้ โดยเฉพาะ ในปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจจากต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมในกลุ่มภูมิภาคเอเชียตะวันออก (East Asia)

บทที่ 3

ผลจากการพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และ ข้อเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็น ประเทศอาเซียน

ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

1. ด้านเศรษฐกิจ

1.1 รายได้ต่อหัวของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นแต่ไม่กระจาย เกิดความเหลื่อมล้ำและ ช่องว่างของรายได้

ผลจากการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในมิติทางเศรษฐกิจ ที่เห็นได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่สุด คือ ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งภาคอุตสาหกรรมกลายเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจทั้งผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคตะวันออก ที่มีการเติบโตในอัตราก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง หากวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจมหภาค ผลจากการพัฒนาที่เกิดขึ้น ได้สร้างประโยชน์และคุณูปการอย่างมหาศาลให้กับระบบเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศ โดยเมื่อนำตัวเลขทางเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคตะวันออก (จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง ตราด จันทบุรี นครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว) ทั้งมิติผลิตภัณฑ์มวลรวม ร้อยละของอัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจ รายได้เฉลี่ยต่อหัว มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม ก็จะพบว่าเมื่ออัตราเติบโตอย่างต่อเนื่อง ดังรายละเอียดในตารางที่

ตารางที่ 3-1 เปรียบเทียบตัวเลขเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ภูมิภาคและพื้นที่เป้าหมายโครงการ
พัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ปี พ.ศ.2557

ประเภท	ประเทศ	ภาค ตะวันออก	สัดส่วนต่อ ประเทศ (ร้อยละ)	พื้นที่ ESB	สัดส่วนต่อ ประเทศ (ร้อยละ)
ผลิตภัณฑ์มวลรวม ปี 2557 (ล้านบาท) ณ ราคาตลาด	13,132,241	2,333,201	17.76	1,914,126	14.57
อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ (ร้อยละ)	0.8	0.1	12.5	-0.08	-10.0
รายได้เฉลี่ยต่อหัว/ปี ปี 2557 (บาท)	195,995	425,527	217.00	624,185	318.46
เกษตรกรรม	1,343,504	166,179	-	60,707	-
อุตสาหกรรม	4,114,888	1,415,979	-	1,235,247	-
มูลค่าผลิตภัณฑ์ มวลรวม ปี 2557 ณ ราคาตลาด (ล้านบาท)	31.33	60.68	34.41	-	30.01
อุตสาหกรรม (%)	7,673,849	918,222	-	618,172	-
บริการ (%)	58.43	39.35	11.96	-	8.05
จำนวนประชากร ปี 2557 (พันคน)	67,003	5,483	8.18	3,257	4.86

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

ซึ่งกรณีนี้สะท้อนถึงการพัฒนาในภาคตะวันออกแล้วพบถึงอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง แต่ไม่กระจาย ดังตัวอย่างในจังหวัดระยอง กล่าวคือ เมื่อดูจากตัวเลขที่เกี่ยวข้องหรือเป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดระยอง (Gross Provincial Product :GPP) หรือตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) ของจังหวัดระยอง ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังตารางที่ 3-2

ตารางที่ 3-2 แสดงผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดและผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว
ในจังหวัดระยอง ระหว่างปี 2540-2557
(GROSS REGIONAL PRODUCT AT CURRENT MARKET PRICES)

พ.ศ.	Gross Provincial Product :GPP (ล้านบาท)	Per Capita GPP (บาท)	Population (1,000 persons)
2540	191,863	374,673	512
2541	205,066	394,983	519
2542	187,290	355,834	526
2543	236,856	443,910	534
2544	249,871	447,724	558
2545	289,781	496,624	584
2546	321,280	526,850	610
2547	368,349	578,223	637
2548	454,203	682,820	665
2549	539,225	776,680	694
2550	613,674	847,269	724
2551	639,115	846,207	755
2552	592,699	752,923	787
2553	716,063	873,165	820
2554	764,480	918,651	832
2555	841,860	997,255	844
2556	884,244	1,033,263	856
2557	892,886	1,008,615	867

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ก), 2560

ความเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจภายในจังหวัดระยองนี้ ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศไทย ซึ่งนัยยะของประเด็นดังกล่าว ก็คือ การชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรม ในฐานะจักรกลที่ดีที่สุดในการขับเคลื่อนความมั่งคั่ง ตัวอย่างของการเปรียบเทียบในลักษณะดังกล่าว เช่น การแสดงให้เห็นถึงผลิตภัณฑ์มวล

รวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวสูงสุด 10 อันดับแรกของประเทศ ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคอุตสาหกรรม ตรงกันข้ามจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อหัวต่ำที่สุด 10 อันดับสุดท้ายล้วนแล้วแต่เป็นจังหวัดที่มีฐานการผลิตอยู่ในภาคเกษตรกรรม เป็นต้น (ดังรายละเอียดในตารางที่ 3-3) นโยบายความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมเฉลี่ยต่อหัวสูงขึ้นเช่นนี้ ถูกนำไปเชื่อมโยงกับสมมติฐานตามแนวทางการพัฒนากระแสหลักที่ว่า “หากประชาชนมีรายได้สูงขึ้นแล้ว พวกเขาาก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามไปด้วย” ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องทำทุกวิถีทางเพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน

ตารางที่ 3-3 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวเปรียบเทียบ 10 จังหวัดสูงสุดและ 10 จังหวัดต่ำสุด ปี พ.ศ.2558

จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวสูงสุด 10 อันดับ		จังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวต่ำสุด 10 อันดับ	
จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (บาท)	จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (บาท)
1. ระยอง	982,500	1. หนองบัวลำภู	41,963
2. กรุงเทพมหานคร	513,397	2. ยโสธร	47,333
3. ชลบุรี	491,971	3. กาฬสินธุ์	51,147
4. พระนครศรีอยุธยา	475,795	4. อำนาจเจริญ	51,221
5. ฉะเชิงเทรา	399,194	5. นครราชสีมา	54,922
6. สมุทรสาคร	364,354	6. ชัยภูมิ	55,665
7. ปราจีนบุรี	345,795	7. ร้อยเอ็ด	55,982
8. สมุทรปราการ	339,972	8. ศรีสะเกษ	56,137
9. ภูเก็ต	306,779	9. สุรินทร์	56,159
10. นครปฐม	288,820	10. แม่ฮ่องสอน	56,862

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ช), 2560

ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ ถูกนำไปขยายผล เพื่อให้ถึงความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อน และกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา พยายามใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักเพื่อนำพาประเทศให้หลุดพ้นจาก “กับดักของประเทศรายได้ปานกลาง” (Middle Income Trap) ซึ่งความคิดดังกล่าวตกผลึกในเชิง

รูปธรรม กระทั่งเกิดการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือที่รู้จักกันในนามของ “ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก” (Eastern Economic Corridor : EEC)¹

1.2 การเกิดขึ้นของอาชีพใหม่ ๆ ที่สืบเนื่องมาจากการเติบโตของการพัฒนา

อุตสาหกรรม นำมาสู่การประกอบอาชีพ ของผู้คนในท้องถิ่นเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น

การพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออก บนพื้นฐานของการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ที่ได้ นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางเศรษฐกิจ และรูปแบบการประกอบอาชีพ ของผู้คนในท้องถิ่นที่มีความหลากหลายมากขึ้น ดังเช่น

1) ผู้คนที่สามารถรักษาที่ดินทำกิน หรือขายที่ดินทำกินออกไปบางส่วน ขณะที่บางรายประกอบอาชีพที่ไม่สัมพันธ์กับการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่แรก ผู้คนกลุ่มโดยส่วนใหญ่จึงเปรียบเสมือน “ผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม” เช่น วิธีการแบบผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปรากฏให้เห็นในรูปการทำไร่ การทำการประมง เป็นต้น

2) ผู้คนกลุ่มหนึ่งพยายามปรับฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการผันตัวเองเข้าสู่อาชีพในภาคบริการเพื่อให้บริการกับกลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้เปรียบเสมือน “ผู้บริการรายย่อยแก่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม” ผู้คนที่ผันตัวเองสู่อาชีพในภาคบริการนี้ เช่น ในพื้นที่จังหวัดระยอง มีทั้งชาวบ้านมาบตาพุดดั้งเดิมที่เป็นผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่สูญเสียที่ดินทำกินทั้งหมดหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับชาวบ้านมาบตาพุดที่เคยเป็น “เศรษฐีใหม่” เพราะขายที่ดินทำกินให้แก่โรงงานอุตสาหกรรม แต่ต่อมาเผชิญกับความล้มเหลวในการดำเนินชีวิต หรือเป็นผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง แต่พอที่จะมีเงินลงทุนในธุรกิจหรือกิจการขนาดเล็ก โดยรูปแบบการประกอบอาชีพของชาวบ้านกลุ่มนี้ ค่อนข้างที่จะมีความหลากหลาย ผันแปรไปตามตามประสบการณ์และทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น การประกอบกิจการหอพัก การประกอบกิจการในภาคบริการขนาดเล็ก การประกอบกิจการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น

¹ โครงการนี้มีใกล้เคียงกับเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษคันไซ (Kansai National Strategic Special Zone) โดยมีความคล้ายคลึงกันในด้านการออกกฎหมายใหม่เพื่อรองรับเขตพิเศษ กำหนดกิจการเป้าหมายที่เน้นนวัตกรรมและเทคโนโลยี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย และการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา และการมีกลไกการบริหารจัดการระดับชาติและในระดับท้องถิ่น โดยกลไกระดับชาติ ประกอบด้วย สภาเขตพิเศษยุทธศาสตร์แห่งชาติ (The Council on National Strategic Special Zones) มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และคณะทำงานเขตพิเศษยุทธศาสตร์ (Strategic Special Zones Working Group) ประกอบด้วย นักธุรกิจและนักวิชาการซึ่งเป็นอิสระจากหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เจรจากับหน่วยงานของรัฐในการแก้ไขกฎหมาย และกลไกระดับพื้นที่ มีสภาเขตพิเศษ (Zone Council) ประกอบด้วย ผู้แทนจากรัฐบาลกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ทำงานร่วมกันเพื่อจัดเตรียมแผนพัฒนา แผนงาน/โครงการ และขับเคลื่อนการปฏิรูปกฎหมาย

3) ผู้คนกลุ่มหนึ่งผันตัวเองสู่การประกอบการในธุรกิจ ที่เกี่ยวเนื่องกับ ภาคอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มทุนท้องถิ่น ที่มีฐานการผลิตเดิมอยู่ในภาค เกษตรกรรม แต่หลังจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ผู้คนกลุ่มนี้ก็พยายามปรับเปลี่ยนฐานการผลิตให้สอดคล้องกับการผลิต และวิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรม การประกอบการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับ ภาคอุตสาหกรรมสะท้อนให้เห็นหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบธุรกิจในกิจการขนส่ง หรือการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรม บางรายได้รับสัมปทานในรูปแบบการให้บริการแก่แรงงาน ในโรงงานอุตสาหกรรม

4) ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งเลือกที่จะเป็นแรงงาน “ระดับล่าง” ในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้ง ในรูปแบบของ แรงงานไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) และแรงงานจ้างเหมาค่าแรง (Sub-Contract) พนักงานรักษาความปลอดภัย คนสวน แรงงานช่างระดับล่าง

1.3 การล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรม ปัญหาความยั่งยืนมั่นคงทางอาหาร และวิถี การผลิตแบบเกษตรกรรมถูกกัดกร่อนและล่มสลาย

วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมของผู้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนการเข้ามาของโครงการ พัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก มีลักษณะเป็นพื้นที่แบบเกษตรกรรมและเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากร แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญต่อวิถีประชาชนในพื้นที่ โดยพบว่า ฐานเศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชนคือการ ทำการเกษตรกรรม ทั้งการทำนา ทำสวน (ยางพารา, ผลไม้) ทำไร่ (มันสำปะหลัง, อ้อย) รวมทั้ง ประมงพื้นบ้าน โดยหนึ่งครอบครัวมักทำการเกษตรกรรมที่ค่อนข้างหลากหลาย เช่น การสวนควบคู่ กับประมง การทำนาทำไร่ควบคู่กับการทำสวน เป็นต้น ลักษณะการผลิตในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่เปรียบเสมือนผู้ผลิตอิสระรายย่อย (Petty Commodity Production) ที่มีปัจจัยการผลิตทั้ง ที่ดินและเครื่องมือสำคัญในการประกอบอาชีพเป็นของตนเอง ใช้แรงงานครอบครัว เครือญาติ หรือ แรงงานรับจ้างในชุมชน ซึ่งเงื่อนไขการผลิตเช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนเกิดแรงยึดเหนี่ยวภายในสูง เนื่องจาก ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนเป้าหมายการผลิตแสดงออกทั้งในรูปการผลิตเพื่อยังชีพและ การผลิตเพื่อขาย

จากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกที่เน้นในด้านการขยายตัวของ แต่ด้วยการ พัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่สอง พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ได้ทำให้สภาพสังคมและสภาพวิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป ภาคอุตสาหกรรม ผล ของนโยบายดังกล่าวทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นหลายเท่าตัว ประชาชนในชุมชนเหล่านี้ขายที่ดินให้กับ นายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน ในบริเวณของนิคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพ ดั้งเดิมของประชาชน ได้ลดน้อยลง และสูญหายไปเป็นหลายพื้นที่ ดังตัวอย่างเช่น

ชาวบ้านในชุมชนแหลมฉบังที่ เป็นกลุ่มที่ต้องยกเลิกการทำอาชีพเกษตรกรรมโดยสิ้นเชิง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่การสร้างท่าเรือและนิคมอุตสาหกรรมซึ่งจากการศึกษาพบว่าก่อนการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ นั้น ชาวบ้านในเขตพื้นที่เวนคืนบ้านแหลมฉบังประกอบอาชีพ ดังตารางที่ 3-4 (อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี, อ้างถึงใน พิโรสสร แดงสะอาด, 2530, หน้า 48)

ตารางที่ 3.4 แสดง อาชีพของชาวบ้านในชุมชนแหลมฉบัง ก่อนการประกาศเวนคืนที่ดิน

อาชีพ	ชาย	หญิง	รวม
ทำนา-ทำไร่	470	449	919
รับจ้าง	395	391	786
ประมง	298	311	609
บริษัท	31	8	39
โรงสีข้าว	2	1	3
ไม่มีอาชีพ	25	15	40
รวม	1,256	1,212	2,468

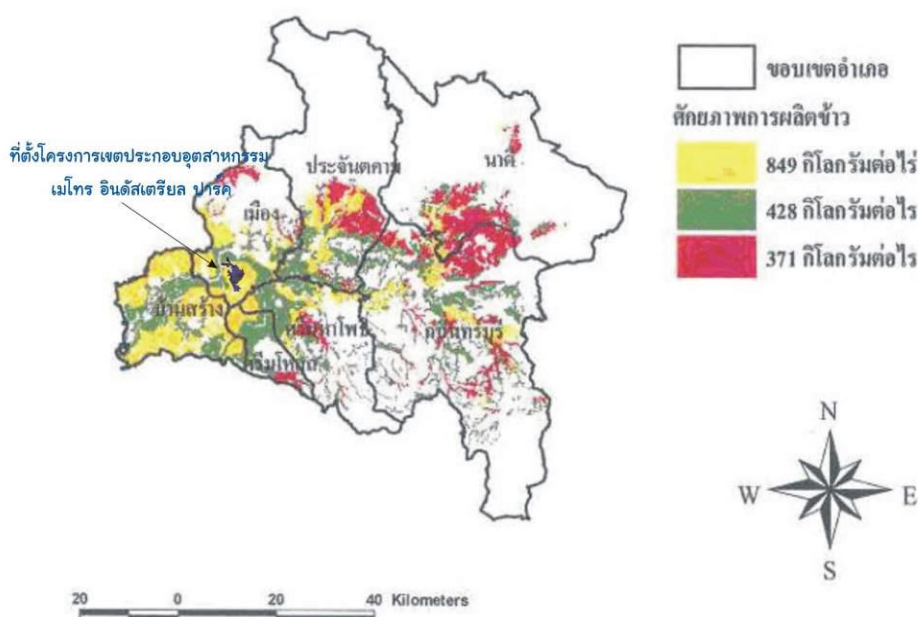
ที่มา: พิโรสสร แดงสะอาด, 2530, หน้า 48

นอกจากนี้ จากนโยบายเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างท่าเรือแหลมฉบัง จากการประกาศเวนคืน พื้นที่กว่า 6,500 ไร่ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านแหลมฉบังสูญเสียพื้นที่ทำนา ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านที่ใช้ในการทำมาหากิน เนื่องจากบ้านแหลมฉบังเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักเพื่อใช้กินตลอดทั้งปี การประกาศเวนคืนทำให้ชาวบ้านสูญเสียพื้นที่กิน และทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพการทำมาหากินแบบดั้งเดิม และชาวบ้านบางส่วน ต้องอพยพออกจากพื้นที่ เพื่อไปอยู่ในพื้นที่ซึ่งรัฐบาลได้จัดสรรให้ ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดจนทำให้ชาวบ้านที่ย้ายเข้าไปอยู่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างเดิม

ในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรี จากการขยายตัวของนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ก็ได้ส่งผลเช่นเดียวกัน กล่าวคือ พื้นที่หรือที่ดิน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและเป็นที่ต้องการของทั้งภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ จำเป็นต้องมีการต่อสู้เพื่อรักษาพื้นที่ของตนเอง โดยเฉพาะภาคประชาชนและเกษตรกรในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากแนวโน้มของการขยายตัวของพื้นที่อุตสาหกรรมที่มีแนวโน้มเพิ่มมากยิ่งขึ้น กรณีของพื้นที่ทุ่งบางเตชะที่มีอาณาบริเวณกว่า 24,000 ไร่ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ชาวบ้านในจังหวัดปราจีนบุรีได้พึ่งพาอาศัยจับปลา

และเก็บบัวขายเป็นอาชีพเสริม ถือเป็นอีกกรณีหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรม (ปิยะภรณ์ วงศ์เรือง, 2557) รวมถึงการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมที่ขาดการมีส่วนร่วม หรือศึกษา ลักษณะพื้นที่อย่างชัดเจน ได้ส่งผลคือ การขยายตัวและการเติบโตของอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัด ปราจีนบุรีที่รวดเร็ว ไร่ขีดจำกัดทำให้ มีโรงงานอุตสาหกรรมได้เข้าไปก่อสร้างและตั้งอยู่ในบริเวณ พื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่สีเขียวของจังหวัดปราจีนบุรี ในพื้นที่ตำบลบางเดชะ บนเนื้อที่กว่า 5000 ไร่ โดยพื้นที่ในรัศมี 5 กิโลเมตรของโครงการดังกล่าว ใกล้โรงพยาบาลศูนย์เจ้าพระยาอภัยภูเบศร เพียง 4 กิโลเมตรและสถานที่ชุมชนอื่น ๆ ที่สำคัญ นอกจากนี้เขตนิคมอุตสาหกรรมที่ตั้งขึ้น ยังได้ ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของจังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะพื้นที่ “ชลประทานบางพลวง” เขตชลประทานที่ใหญ่ที่สุดของปราจีนบุรี และยังตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ flood way ของ จังหวัดปราจีนบุรีที่เขตอุตสาหกรรมจะไปตั้ง (สุภาภรณ์ ปิติพร, 2554, หน้า 7-9) ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ ดังภาพที่ 3-1

รูปภาพที่ 3-1 ขอบเขตที่ตั้งของอุตสาหกรรมและพื้นที่ที่มีศักยภาพการผลิตในจังหวัดปราจีนบุรี

ที่มา: สุภาภรณ์ ปิติพร, 2554

จากรูปภาพ จะพบว่า มีพื้นที่บริเวณที่สำคัญของจังหวัดปราจีนบุรีที่มีศักยภาพการผลิตใน จังหวัดปราจีนบุรีและได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมรุกพื้นที่สีเขียวและพื้นที่ทางการเกษตรกรรม (สุภาภรณ์ ปิติพร, 2554, หน้า 7-9)

- พื้นที่บริเวณราบลุ่มแม่น้ำปราจีนบุรี ได้แก่ พื้นที่ของตำบลดงพระรามส่วนใต้ ตำบลบางบริบูรณ์ ตำบลท่างาม ตำบลรอบเมือง ตำบลบางเดชะ² ตำบลวัดโบสถ์ ตำบลไม้เค็ดส่วนใต้ และตำบลโคกไม้ลายส่วนตะวันตก พื้นที่บริเวณนี้เป็นลักษณะที่ราบลุ่มแม่น้ำ เหมาะสมกับการเพาะปลูกทำนา และการประมง

- พื้นที่บริเวณที่ราบค่อนข้างสูงตอนกลางอำเภอ ได้แก่ พื้นที่ของตำบลดงพระรามส่วนเหนือ ตำบลบ้านพระ ตำบลไม้เค็ดส่วนเหนือ และตำบลโคกไม้ลายส่วนตะวันออก จะมีคลองระบายน้ำ

- พื้นที่บริเวณที่ราบสูงเชิงเขาส่วนเหนือของอำเภอ ได้แก่ พื้นที่ของตำบลเนินหอม ตำบลดงขี้เหล็ก ตำบลบ้านพระส่วนเหนือ และตำบลโนนหอม พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ราบสูงเชิงเขารองรับน้ำจากภูเขา เหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืช ทำสวน และการทำนาบางส่วน

2. ด้านสังคมและวัฒนธรรม

2.1 การแตกตัวทางสังคม การเกิดขึ้นของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมือง และการผูกขาดของระบบการเลือกตั้งประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ปรากฏการณ์การแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) โดยช่องว่างหรือความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลจากขาดโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม และเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความไม่เท่าเทียมทางสังคม (Social Inequality) ดังตัวอย่างเช่น ภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด สำหรับกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) ที่เป็นผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุดนั้น กล่าวได้ว่ามีความหลากหลาย (Diversity) อย่างยิ่ง เนื่องจากผู้คนแต่ละกลุ่มอยู่ในบริบทและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่แตกต่างกัน ด้วยความหลากหลายของช่วงชั้นทางสังคมเช่นนี้เป็นผลให้ “จุดยืน (Stance)” ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แตกต่างกันตามไปด้วย เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มหรือช่วงชั้นทางสังคมหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ประกอบไปด้วยช่วงชั้นที่สำคัญ คือ

1) *กลุ่มนายทุนท้องถิ่น* ผู้คนกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มคนซึ่งมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจทั้งในรูปของความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม และความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด กลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนได้ก่อนการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้า (Merchant) หรือกลุ่มเจ้าที่ดิน (Landlord) ส่วนกลุ่มทุนท้องถิ่นที่สามารถสะสมทุนภายหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนซึ่งได้รับผลประโยชน์จากรัฐกิจที่ต่อเนื่อง (Linkage Effect) จากภาคอุตสาหกรรม นายทุนท้องถิ่นบางราย

² ตำบลบางเดชะ เกิดเหตุการณ์น้ำท่วม เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554

เมื่อสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ก็เริ่มเข้าสู่สนามการเมืองในระดับท้องถิ่น ดังกรณีนายทุนท้องถิ่นที่เข้าไปมีบทบาทในสถาบันทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น ขณะที่นายทุนท้องถิ่นบางกลุ่มกลับไม่มีเจตจำนงทางการเมือง หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่น ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่แล้ว ก็พบว่า นายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่พื้นที่การเมือง มีจุดยืนในสองมิติ คือ ในมิติหนึ่งก็ต้องการให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปในพื้นที่ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ ขณะเดียวกันกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองเข้าสู่สนามการเมืองเหล่านี้ ต่างดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งในรูปของ ธุรกิจที่เกี่ยวข้องการให้บริการแก่โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนมิติที่สอง ผู้คนในช่วงชั้นนี้ ก็พยายามรักษาฐานเสียงทางการเมืองกับชาวบ้านในท้องถิ่นเอาไว้ ทำให้พวกเขาต้องสร้างภาพลักษณ์เพื่อทำให้เกิดจินตภาพในลักษณะ “การอยู่ตรงกลาง” ระหว่างกลุ่มทุนและชาวบ้านในท้องถิ่น

2) *กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น* ความแตกต่างของผู้คนในช่วงชั้นนี้กับกลุ่มนายทุนท้องถิ่น คือ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ หากเปรียบเทียบกับกลุ่มนายทุนท้องถิ่น แต่กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มคนที่มีทุนทางสังคม มีอำนาจและบารมีในท้องถิ่น ทำให้กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้ มีบทบาทนำในทางการเมือง โดยเฉพาะการเมืองนอกสถาบันทางการเมืองของรัฐในระดับท้องถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสร้างข้อตกลงใหม่ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม สาเหตุที่กลุ่มคนในช่วงชั้นนี้มีพลังอำนาจในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมนั้น เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นสามารถ “จัดตั้ง” มวลชนในพื้นที่ได้ กลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นที่มีบทบาทอย่างยิ่งภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด ปัจจุบัน ก็คือ กลุ่มประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นต้น หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่น ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ เห็นได้ว่าผู้คนในช่วงชั้นนี้ไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมในรูปของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) หรือโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด เนื่องจากกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเหล่านี้เห็นว่าชาวบ้าน กลุ่มทุน และประเทศต่างได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน แม้ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการของความยุติธรรมก็ตาม

3) *กลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม* ผู้คนในช่วงชั้นนี้เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม แต่เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม ผลกระทบเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นทั้งในมิติเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้เช่นเดียวกับการแบกรับความเสี่ยงทางสังคมหรือการเผชิญกับ

สถานการณ์มลพิษทางสิ่งแวดล้อม ที่เป็นต้นเหตุของความเสียหายทางสุขภาพ ตัวอย่างของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน ที่ได้รับผลกระทบจากการขยายพื้นที่นคมอุตสาหกรรม โดยการถมทะเลทำให้พื้นที่ในการประมงถูกจำกัดให้แคบลง และถูกปิดล้อม (Enclosure) ด้วยโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ ของกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม ที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเป็นในลักษณะที่ว่ากระบวนการการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุดจึงเป็นการพัฒนาแบบไม่สมดุล เนื่องจากมีการให้น้ำหนักไปที่ภาคอุตสาหกรรม มุ่งเน้นที่จะใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งของประเทศเป็นหลัก ละเลยและไม่ให้ความสำคัญกับการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสร้างกระจุกตัวอยู่ที่คนส่วนน้อยของสังคม เป็นเหตุให้เกิดความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างภาคส่วนต่างๆ ความเหลื่อมล้ำในเชิงโครงสร้างอำนาจ ความเหลื่อมล้ำทางความรู้และอุดมการณ์ ความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาส เป็นต้น

4) *กลุ่มผู้บริการรายย่อย* กลุ่มหรือช่วงช่วงชั้นทางสังคมนี้ ถือเป็นกลุ่มคนที่ปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตแบบใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ จากผู้ผลิตอิสระรายย่อยในสังคมเกษตรกรรมสู่ผู้บริการรายย่อยในสังคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้กลุ่มผู้บริการรายย่อยถือเป็นกลุ่มที่มีฐานเศรษฐกิจสัมพันธ์กับโรงงานและแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นภายใต้กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่มาบตาพุด กลุ่มผู้บริการรายย่อยจึงเปรียบเสมือนกลุ่มคนที่ “ได้และเสีย” ไปพร้อมกัน กล่าวคือ มิติแรกผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม แต่อีกมิติหนึ่งผู้คนกลุ่มนี้ก็ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของแรงงานภาคอุตสาหกรรม ในรูปการให้บริการแก่แรงงานลักษณะต่าง ๆ หากวิเคราะห์จุดยืนทางอุดมการณ์ของกลุ่มผู้บริการรายย่อย ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาบตาพุด ในมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้ก็มีจุดยืนที่ไม่แตกต่างจากกลุ่มผู้ผลิตอิสระรายย่อยในภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ เห็นว่ากระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้นำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาทางสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้คนในท้องถิ่น แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้คนในช่วงชั้นนี้ ก็เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นปัจจุบันไม่สามารถที่จะปฏิเสธโรงงานอุตสาหกรรมได้ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงเชื่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่นสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้

สำหรับในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ก็เห็นได้จากการศึกษาของ บุญเชิด หนูอิมและคณะ (2558) นั้นพบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในสังคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการแตกตัวของผู้คนในสังคมบริเวณที่รายล้อมอุตสาหกรรม ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ คือ

1) กลุ่มนายทุนระดับสูง เป็นกลุ่มคนที่มีฐานทางเศรษฐกิจมั่นคง กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่มีฐานเศรษฐกิจมั่นคงมาตั้งแต่ในอดีต เมื่อมีอุตสาหกรรมต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม โดยการกว้านซื้อที่ดิน เพื่อเก็งกำไร เนื่องจากในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2530 เป็นช่วงเวลาที่ที่ดินบริเวณรอบๆ นิคมแหลมฉบังทะยานตัวสูงขึ้นกว่า 10 เท่า ซึ่งทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน โดยกลุ่มชนชั้นนำที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับนักการเมืองระดับชาติ ทำให้ทราบข่าวคราวของการสร้างนิคมแหลมฉบัง จึงทำให้มีการกว้านซื้อที่ดิน เพื่อบริหารรับนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนการสร้างที่อยู่อาศัยของบริษัท ต่าง ๆ กลุ่มคนเหล่านี้ในปัจจุบันได้เข้าสู่เส้นทางการเมือง โดยเข้าไปเป็นกลุ่มผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนายทุนระดับสูงกลุ่มนี้ได้ แก่ เครือข่ายของนายยกบุญเลิศ น้อมศิลป์ ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจในชุมชน และผูกขาดการเลือกตั้งนายกเทศมนตรี

2) กลุ่มนายทุนใหม่ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนชั้นกลางในอดีต ที่ครอบครัวมีฐานะพอกินพอใช้จากการทำเกษตรกรรม เป็นกลุ่มคนที่ไม่ต้องขายที่ดินให้กับนายหน้าค้าที่ดินและมีที่ดินในบริเวณที่ราบสูง ซึ่งไม่อยู่ในเขตของการเวนคืนเพื่อสร้างเป็นท่าเรือ และกลุ่มคณะกรรมการชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากโรงงานและเทศบาล กลุ่มคนเหล่านี้ได้แก่ (บุญเชิด หนูอิมและคณะ, 2558)

- กลุ่มคนที่ขายที่ดินให้กับบริษัทหรือโรงงานที่เข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำกิจการโดยตรง โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะนำเงินที่ได้จากการขายที่ดินซึ่งได้ราคาสูงมากินดอกผลจากธนาคาร บางคนนำเงินที่ได้ไปซื้อที่ดินในบริเวณบ่อวิน ซึ่งเป็นที่รกร้างในอดีต และเมื่ออุตสาหกรรมเข้าไปถึงกลุ่มคนเหล่านี้ก็ขายที่ดินให้กับโรงงาน ซึ่งราคาสูงขึ้นจากที่ซื้อไว้ในตอนแรกเกือบ 10 เท่าตัว

- กลุ่มคนที่ไม่ได้ขายที่ดินให้กับโรงงาน เป็นกลุ่มที่ยังคงรักษาที่ดินของตนเองไว้บางส่วนเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย และลงทุนสร้างหอพักเพื่อเปิดให้คนงานในโรงงาน หรือพนักงานบริษัทเช่าพักหรือประกอบกิจการร้านอาหาร บางครอบครัวได้ใช้ที่ดินของตนเองให้บริษัทเช่าทำกิจการ

- กลุ่มชาวบ้านที่รับเงินเวนคืนจากการท่าเรือและนำเงินเวนคืนที่ได้ไปซื้อที่ดินผืนใหม่ที่มีราคาที่ดินต่ำกว่า เพื่อเกร็งราคา เมื่อราคาที่ดินสูงขึ้น จากการขยายตัวของเมือง จึงทำให้กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ผืนตัวเองมาเป็นนายทุนค้าที่ดินรายใหม่ในชุมชนได้

- กลุ่มผู้นำชุมชนคณะกรรมการชุมชน เป็นกลุ่มผู้นำในชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจาก โรงงาน และรับนโยบายจากเทศบาลมาปฏิบัติซึ่งคณะกรรมการชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนบ้านแหลมฉบัง ซึ่งได้แก่ กลุ่มนายเสน่ห์ ภูทอง ซึ่งเป็นประธานชุมชนบ้านแหลมฉบัง ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน โดยการเลือกตั้ง หลังการเลือกตั้งเหล่านี้มักพบว่ากลุ่มคณะกรรมการชุมชนได้มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเมือง ในการรับนโยบายจากเทศบาลมาปฏิบัติ และนำเรื่องจากชาวบ้านเข้าไปในเทศบาลเพื่อแก้ไขปัญหา

3) กลุ่มชนชั้นกลาง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ไร้ที่ดินทำกินจากการสูญเสียที่ดินโดยการเวนคืน และการขายที่ให้กับบริษัท แต่ไม่ได้นำเงินที่ได้มาไปต่อยอดการลงทุนซึ่งได้กำไรเพิ่มขึ้นเท่ากับกลุ่มนายทุนใหม่ ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นคนกลุ่มใหญ่ในชุมชนที่ในปัจจุบัน มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง และทำงานซึ่งได้รับผลตอบแทนในระดับกลางกลุ่มคนเหล่านี้ได้แก่ (บุญเชิด หนูอิมและคณะ, 2558)

- กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพค้าขายรายย่อย เป็นกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำร้านอาหาร ขายของฝาก ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีทุนในการประกอบกิจการ เป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชนปัจจุบัน ที่ไม่มีที่ดินทำกิน เมื่อกลุ่มคนเหล่านี้ขายที่ให้กับบริษัท หรือได้รับเงินเวนคืนมาแล้ว หันมาประกอบกิจการขนาดย่อมในชุมชน

- กลุ่มคนหนุ่มสาวที่เข้าไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรม กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ que เข้าไปทำงานในโรงงานหรือบริษัท ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ que เริ่มปรับตัวเข้าสู่ศตวรรษใหม่ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงมากนัก

- กลุ่มคนที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับกิจการของการท่าเรือ กลุ่มคนเหล่านี้จะประกอบกิจการของทางบริษัทในด้านของการบริการ โดยจะยกตัวอย่างจากชาวบ้านในบ้านอ่าวอุดมที่ได้เปิดบริการเรือเร็วเพื่อรับส่งกัปตันเรือ ลูกเรือ และผู้โดยสาร รวมทั้งยังรับจัดและส่งอาหารให้ลูกเรือและผู้โดยสารอีกด้วย ตัวอย่างของผู้ประกอบกิจการเหล่านี้คือ

4) กลุ่มคนที่เผชิญกับความล้มเหลวในสังคมเมืองอุตสาหกรรม กลุ่มชาวบ้านเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ต้องเผชิญกับความล้มเหลวจากการเข้ามาของอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะพบว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียที่ดินทำกินจากการขายที่ดินให้กับโรงงาน นายหน้าค้าที่ดิน และกลุ่มของชาวประมงที่ประสบปัญหาในเรื่องของการประกอบอาชีพ โดยแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบแตกต่างกันไปดังนี้ (บุญเชิด หนูอิมและคณะ, 2558)

- กลุ่มคนที่สูญเสียที่ดินให้กับบริษัท นายทุน กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ได้รับเงินมาแล้วไม่ได้นำเงินไปต่อยอดเพื่อทำกิจการ แต่นำไปใช้จ่ายจนกระทั่งเงินหมด ปัจจุบันกลายเป็นแรงงานรับจ้างของคนในชุมชน

- กลุ่มชาวประมงริมชายฝั่งทะเล ที่ประสบปัญหาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม จนกระทั่งไม่สามารถประกอบอาชีพประมงชายฝั่งได้ เนื่องจากต้องเผชิญกับปัญหาน้ำเสีย สารปนเปื้อนในทะเลทำให้ปลาที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ในกระชังตาย หรือในบริเวณบ้านอ่าวอุดมพบว่า การเข้ามาก่อสร้างท่าเรือเอกชนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถวางโป๊ะในบริเวณชายฝั่งได้เนื่องจากขวางเส้นทางการเดินเรือ ไม่สามารถวางอวนยาวได้ เนื่องจากต้องระวังว่าเรือสินค้าจะเข้ามาเกี่ยวกับอวน นอกจากนี้การขยายตัวของอุตสาหกรรมในบริเวณท่าเรือแหลมฉบังยังทำให้ชาวบ้านในชุมชนที่ทำประมงประสบปัญหาในเรื่องของการออกไปจับสัตว์ ประกอบกับปัญหาน้ำมันแพง ทำให้รายจ่ายของ

ชาวบ้านไม่เพียงพอต่อผลผลิตที่ได้รับมาจึงทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ทำประมงในบริเวณดังกล่าวที่เป็นประมงเรือใหญ่ต้องหยุดการทำประมง ซึ่งในปัจจุบันนี้เหลือเรือประมงประมาณ 50 กว่าลำที่อยู่ในชุมชน (บุญเชิด หนูอิมและคณะ, 2558)

- กลุ่มชาวบ้านที่สูญเสียที่ดินจากการเวนคืนและยอมรับเงินเวนคืนโดยย้ายไปอยู่ในบริเวณบ้านห้างขโมยและปากคลองบางละมุง กลุ่มคนเหล่านี้กลุ่มคนเหล่านี้ต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถประกอบอาชีพดั้งเดิมได้เนื่องจากบริเวณห้างขโมยเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่าและไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องมาจากพื้นที่นั้นแต่เดิมเป็นป่า และนำมาสร้างที่อยู่อาศัยให้กับคนในชุมชนซึ่งป่าดังกล่าวนี้เป็นแหล่งมั่วสุมของกลุ่มคนเร่ร่อนไม่มีที่อยู่อาศัยที่เข้ามาอาศัยสร้างที่พักให้กับตนเอง เมื่อทางการทำเรือได้สร้างบ้านเรือนให้กับคนในหมู่บ้านแหลมฉับ กลุ่มคนเร่ร่อนจึงได้ย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่ละแวกใกล้เคียงกับชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่ กลุ่มคนเร่ร่อนเมื่อเห็นมีชุมชนใหม่เกิดขึ้น กลุ่มคนเร่ร่อนซึ่งไม่มีอาชีพ ก็เข้าไปในหมู่บ้านเพื่อลักเล็กขโมยน้อยข้าวของของคนในชุมชน บริเวณบ้านห้างขโมยจะอยู่ในเขตบริเวณตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี กับบริเวณชุมชนหนองคล้า บริเวณบ้านห้างขโมยนั้นจะเป็นพื้นที่เนินและมีขโมยชุกชุม เมื่อทางการทำเรือได้โดยย้ายคนในชุมชนแหลมฉับไปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว จึงได้มีการตั้งชุมชนใหม่จึงเรียกว่าชุมชนหนองคล้าใหม่ และอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลแหลมฉับ ส่วนในเขตของปากคลองบางละมุงก็เต็มไปด้วยโชดหินจึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถออกเรือหาปลาได้ อีกทั้งบริเวณปากคลองบางละมุงนั้นเมื่อเวลาเกิดพายุขึ้นก็สร้างความเสียหายให้กับเรือประมงที่จอดอยู่ในทะเลเนื่องจากไม่มีภูเขามาบังไว้เหมือนที่แหลมฉับ (ปริสา สมภมิตร, 2546)

- กลุ่มของชาวบ้านที่สูญเสียที่ดินจากการเวนคืน แต่ไม่ยอมไม่ออกจากพื้นที่ของการทำเรือ กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ต้องเผชิญปัญหาความขัดแย้งกับทางทำเรือผ่านการสร้างวาทกรรมต่างๆ ที่กินระยะเวลาของความขัดแย้งเป็นระยะเวลานาน ถึงแม้ว่าทางการทำเรือจะจัดพื้นที่ใหม่ให้กับชาวบ้าน ที่ได้รับการเวนคืนที่ดินแล้วก็ตามแต่เนื่องจากบริเวณพื้นที่ทั้งสองทั้งสองนั้นมีสภาพภูมิเวศที่ไม่เหมาะกับการทำมาหากินของผู้คนในแถบนี้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ออกจากพื้นที่แหลมฉับ (ปริสา สมภมิตร, 2546)

กล่าวได้ว่าการแตกตัวทางชนชั้นนั้นทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างกลุ่มคนที่สามารถปรับตัวได้ในสังคมอุตสาหกรรม และกลุ่มคนที่ประสบความล้มเหลวในสังคมอุตสาหกรรมซึ่งกลุ่มนายทุนระดับสูงและกลุ่มทุนใหม่สามารถสะสมความมั่งคั่งและผลประโยชน์จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมได้จากการเข้าไปยึดครองพื้นที่ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนรวมถึงการกลายเป็นผู้ประกอบการใหม่ในสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมของกลุ่มนายทุนใหม่ที่ได้รับผลประโยชน์จากการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม รวมถึงการขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร ในขณะที่เดียวกัน

กลุ่มผู้ประสบความล้มเหลวในสังคมอุตสาหกรรม ทั้งผู้คนที่ถูกเวนคืนที่ดิน และกลุ่มประกอบอาชีพ ประมงและอาชีพเกษตรกรรม กลุ่มชาวบ้านในชุมชนบางกลุ่มไม่มีทักษะ ความสามารถที่จะทำใน โรงงานอุตสาหกรรมแล้ว ชีวิตทางเศรษฐกิจที่เคยทำอยู่ เช่นการทำประมง ไร่มันสำปะหลัง ก็ไม่สามารถที่จะทำได้อย่างเต็มที่เนื่องเขตพื้นที่การทำประมงลดลง ทรัพยากรทางทะเลเริ่มหมดไป ด้วยเหตุ ดังกล่าวการแตกตัวทางชนชั้น จึงกลายเป็นปัจจัยเสี่ยงทางด้านสังคมที่ส่งผลกระทบต่อ การสร้าง ความ มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และการดำรงชีพของผู้คนในสังคมเมืองอุตสาหกรรม

2.2 ผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น เกิดการล่มสลายของชุมชนดั้งเดิมและการสูญหายของมรดกทางวัฒนธรรม

กล่าวได้ว่าการเข้ามาของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีภาคอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดการคลายตัวของแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชน กระทั่งผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ประเด็นดังกล่าวกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ชุมชนนิยม (Communitarianism) ซึ่งเปรียบเสมือนอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ภายใต้วิธีการผลิตแบบเกษตรกรรมถูกกัดกร่อนและล่มสลายลง ซึ่งจุดเริ่มต้นของการทำให้ชุมชนเข้าสู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรม นั่นเอง

2.3 การสูญเสียที่ดินทำกิน

นโยบายการพัฒนาในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ได้ส่งผลต่อการสูญเสียที่ดินของประชาชนอย่างต่อเนื่องและเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างเช่น

ในจังหวัดชลบุรี เมื่อมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่ เกิดการกว้านซื้อที่ดินของชาวบ้านในชุมชน เพื่อสร้างเป็นบริษัทที่ดินมีราคาสูงขึ้นหลายเท่าตัว ผลจากการราคาที่ดินที่สูงขึ้น จึงทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินของกลุ่มนายทุนเพื่อเก็งกำไร และการสูญเสียที่ดินของชาวบ้านให้กับนายทุน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2555) และในกรณีของ บ้านอ่าวอุดมพบว่าหลังจากที่โรงงานต่าง ๆ เข้ามาซื้อที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่แล้ว ชาวบ้านในพื้นที่เมื่อไม่สามารถประกอบอาชีพ ทำนาทำประมงได้จึงได้ผันตัวเองเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากพื้นที่ทำนาและไร่มันสำปะหลังของชุมชนได้ขายให้กับทางโรงงาน ซึ่งชาวบ้านในกลุ่มนี้ประกอบอาชีพค้าขายรายย่อย ซึ่งมาในยุครุ่นลูกหลานก็เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม บางครอบครัวได้ประกอบอาชีพรับเหมารถสิบล้อ เพื่อขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือในบริเวณชุมชนไปยังที่อื่น

2.4 ปัญหาด้านการเพิ่มขึ้นของประชากรแฝง และการเคลื่อนย้ายแรงงาน (ต่างถิ่น/ต่างดาว)

ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานและการเพิ่มจำนวนประชากรในพื้นที่ภาคตะวันออก โดยเฉพาะพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม อันเนื่องมาจากเป็นแหล่งสร้างงาน และอาชีพใหม่ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นงานในภาคอุตสาหกรรมที่เข้ามาตั้งและลงทุนในพื้นที่แล้ว งานอื่นๆที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งงานทางด้านพาณิชยกรรมและบริการก็ต้องเพิ่มขึ้นด้วย จึงทำให้แรงงานจาก

ส่วนต่างๆ ของประเทศอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่ ทั้งเข้ามาอยู่เป็นการชั่วคราวและการถาวร ซึ่งแรงงานเหล่านี้อาจเข้ามาสร้างปัญหาให้แก่พื้นที่หลายประการ เช่น การเข้ามาแย่งงานของประชากรในท้องถิ่น อันเนื่องมาจากคุณภาพของแรงงานที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่มีคุณภาพที่ดีกว่าแรงงานในท้องถิ่น และเมื่อแรงงานเคลื่อนย้ายเข้ามาเป็นจำนวนมาก ย่อมทำให้แหล่งงานมีโอกาสเลือกแรงงานที่มีคุณภาพที่ดีกว่าเข้าทำงาน ซึ่งจะมีผลทำให้แรงงานส่วนหนึ่งกลายเป็นแรงงานที่ว่างงานได้ด้วยในอนาคต นอกจากนี้การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามาเป็นจำนวนมาก อาจก่อให้เกิดชุมชนแออัดอันเนื่องมาจากการที่จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ชุมชนไม่สอดคล้องกับสภาพที่อยู่อาศัย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องอื่นๆตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสาธารณสุข ปัญหาด้านวัฒนธรรม ปัญหาด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการพนัน การทำร้ายร่างกาย ปัญหา ยาเสพติด เป็นต้น (ไพโรสสร แดงสะอาด, 2530)

3. ด้านสิ่งแวดล้อม

3.1 การเกิดปัญหามลพิษ ทั้งทางน้ำ ดิน อากาศ และทางทะเล

สำหรับปัจจัยเสี่ยงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มาจากการกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมนั้น จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่อุตสาหกรรม มีปัจจัยเสี่ยงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงดังต่อไปนี้

1) การเกิดปัญหามลพิษ ทั้งทางอากาศและทางทะเล เช่น ปัญหาการฟุ้งกระจายของฝุ่นละอองจากการขนส่งถ่านหิน และสินค้าต่าง ๆ ในบริเวณท่าเรือ เป็นต้น

ในส่วนของมลพิษทางทะเลนั้นเกิดจากการที่มนุษย์นำเอาสิ่งต่างๆ ลงสู่สิ่งแวดล้อมในทะเล เช่นน้ำเสีย ขยะ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้นอกจากจะเป็นผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นผลเสียต่อตัวมนุษย์เอง มลพิษทางทะเลมักจะเกิดจากการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของอุตสาหกรรมและชุมชนเมืองต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากการเกษตร ไปเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นผลให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ปัญหาคาน้ำมันจากการลักลอบปล่อย ซึ่งทำให้ทะเลมีการปนเปื้อนของน้ำมันที่มีการรั่วไหล ได้ส่งผลกระทบต่อต้นไม้ในป่าชายเลน สัตว์หน้าดิน แหล่งอาหาร และทำลายสุนทรียภาพในบริเวณชายฝั่งทะเล (กิตติคุณ วรรณปิยะรัตน์, 2549, หน้า 11-12: ภาคผนวก)

2) การเกิดสารเคมีรั่วไหลในพื้นที่อุตสาหกรรม เช่น

- พบปริมาณของโลหะหนัก (ทองแดง โครเมียม แคดเมียม ตะกั่ว และสารหนู) ในเนื้อปลาลิ้นหมาที่เก็บตัวอย่างจากบริเวณสะพานปลาแหลมฉบัง ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2546 นั้นจากการลงพื้นที่ของคณะทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศรีราชา และ สถาบันวิจัยทรัพยากรทางน้ำ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สมนึก จงมีวสิน, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

- ในวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 สารเคมีโซเดียม เปอร์ซัลเฟต (Sodium persulfate) หรือสารฟอกขาว เกิดรั่วไหลจากตู้คอนเทนเนอร์ 1 ตู้ น้ำหนัก 22 ตัน ท่าเรือ B3 ท่าเรือแหลมฉบัง ซึ่งท่าเรือแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ขณะบริษัท อีสเทิร์น แหลมฉบัง เทอร์มินัล จำกัด เตรียมขนส่งให้บริษัท ยามาฮ่าซี ประเทศไทย (จำกัด) นำไปเป็นวัตถุดิบเพื่อผลิตยาย้อมผม เมื่อค่ำวันที่ 25 พฤศจิกายน ที่ผ่านมาจากนั้นฟุ้งกระจายไปทั่วบริเวณโดยรอบ ทำให้ประชาชนใกล้เคียงเกิดอาการระคายเคืองหายใจไม่ออกและเข้ารักษาที่โรงพยาบาลหลายราย (ตำรวจสืบประมาท สารพิษแหลมฉบังรั่ว ย้ำอันตรายติดอันดับโลก, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2552)

- ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2557 ได้เกิดสารเคมีรั่วไหลนั้นเกิดขึ้นที่ ท่าเรือ ESCO B3 โดยสารเคมีที่รั่วไหลนั้นเป็นสารบิวทิล อะครีเลท (butyl acrylate) ทั้งนี้สารบิวทิล อะครีเลทเป็นสารที่ใช้เป็นสารตัวกลางในปฏิกิริยาเคมี เป็นสารเคลือบผิว สารผสมในสี สัมผัสทางหายใจ หากสูดดมเข้าไปจะก่อให้เกิดการระคายเคืองทางเดินหายใจและเนื้อเยื่อรุนแรงทำให้ปวดศีรษะ ไอ คลื่นไส้ อาเจียน และหายใจติดขัด เมื่อสัมผัสทางผิวหนัง สัมผัสถูกผิวหนังก่อให้เกิดการระคายเคือง ทำให้ผิวหนังแสบไหม้ เกิดผื่นแดง และปวดแสบปวดร้อนได้ ถ้ากลืนหรือกินเข้าไป มีผลต่อสุขภาพ ทำให้คลื่นไส้ อาเจียน เจ็บคอ และปวดท้อง สัมผัสถูกตา ทำให้เกิดการระคายเคือง น้ำตาไหล ตาแดง ปวดตา และทำให้ตาพร่ามัวได้ ถ้าได้รับสารในปริมาณมากทำให้เป็นโรคปอดอักเสบ มีผลต่ออวัยวะสืบพันธุ์ โดยสาเหตุของการรั่วไหลคาดว่าเกิดจากสารเคมีหล่นระหว่างการขนย้าย ทำให้เกิดการรั่วออกจากตู้คอนเทนเนอร์ หลังเกิดเหตุ เจ้าหน้าที่ท่าเรือแหลมฉบังได้กั้นไม่ให้บุคคลที่ไม่เกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจและผู้สื่อข่าวเข้าใกล้พื้นที่ในรัศมี 2 กม. โดยสาเหตุของการรั่วไหลคาดว่าเกิดจากสารเคมีหล่นระหว่างการขนย้าย ทำให้เกิดการรั่วออกจากตู้คอนเทนเนอร์ หลังเกิดเหตุ เจ้าหน้าที่ท่าเรือแหลมฉบังได้กั้นไม่ให้บุคคลที่ไม่เกี่ยวข้อง ทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจและผู้สื่อข่าวเข้าใกล้พื้นที่ในรัศมี 2 กิโลเมตร (สำนักข่าวอิสรฯ, 2557)

- กรณีเหตุการณ์เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ที่ประชาชนบริเวณบ้านบุยายใบ หมู่ 4 ตำบลท่าตูม อำเภอศรีมหาโพธิ์ ได้รับผลกระทบจากการมีสารเคมีรั่วไหลออกมาจากโรงงาน ในเขตอุตสาหกรรม 304 ส่งผลทำให้มีประชาชนสูดดมสารเคมีเข้าไป เกิดอาการหายใจไม่ออก และอาเจียนออกมาเป็นเลือด จากการตรวจสอบพบเป็นโรงงานของบริษัทชินชาย ไซโอเทค อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด เป็นโรงงานผลิตกรดมะนาว ซึ่งมีชาวจีนเป็นเจ้าของ ก่อนหน้านั้นได้มีกรดกำมะถันรั่วไหลออกมาจากโรงงาน และได้ฟุ้งกระจายไปทั่วทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งโรงงานที่อยู่ข้างเคียงได้รับผลกระทบเป็นจำนวนมาก (ข่าวสด, 2559ก; ไทยรัฐออนไลน์, 2559)

- ปัญหาน้ำเน่าเสียและการลักลอบทิ้งขยะจากโรงงานอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 แม่น้ำปราจีนบุรีเกิดน้ำเน่าเสีย ส่งผลให้มีฝูงกิ้งและปลานานาชนิด วายหนีน้ำเน่าเข้าไปล่าคลองเกะลอย หมู่ 7 ตำบลบางแตน อำเภอบ้านสร้าง แต่

กลับไปเจอน้ำในคลองเน่าเสียอีก ทำให้กุ้งและปลา โดยเฉพาะฝูงปลากระเบน ประมาณ 7-8 ตัว ได้ลอยขึ้นสู่วิวน้ำตลอดเวลา หรือเหตุการณ์ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 มีการลักลอบปล่อยน้ำเน่าเสียจำนวนมากศาลลงในนาข้าวพื้นที่รวมมากกว่า 10,000 ไร่ และในแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ผลิตประปาในอำเภอกบินทร์บุรี โดยน้ำมีลักษณะเป็นน้ำเสีย มีสีดำคล้ำ รวมถึงเหตุการณ์ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559 ได้มีการร้องทุกข์จากชาวบ้านต่อนายกองค้การบริหารส่วนตำบลวังดาล อำเภอกบินทร์ เนื่องจากชาวบ้านได้พบมีการลักลอบปล่อยน้ำเน่าเสียลงคลองยาง ซึ่งเป็นคลองธรรมชาติที่มีต้นกำเนิดไหลมาจากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่มรดกโลก โดยพบน้ำมีสภาพมีสีดำ กลิ่นเหม็นฉุนรุนแรง มีลักษณะคล้ายคราบน้ำมันแขวนลอยเป็นฝ้าจับบนผิวหน้า และยังพบน้ำเน่าเสียกระจายเข้าพื้นที่ทุ่งนาข้าวนาปีของชาวนาที่กำลังออกรวงให้ผลผลิตรอการเก็บเกี่ยว บนเนื้อที่รวมมากกว่า 10,000 ไร่ (ไทยรัฐออนไลน์, 2554; ข่าวสดออนไลน์, 2559ข; มติชนออนไลน์, 2559ข)

โดยปัญหาน้ำเน่าเสียนั้นหลายเหตุการณ์เกิดขึ้นจากการลักลอบการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานลงแหล่งน้ำธรรมชาติโดยตรง หรือในบางกรณีก็มีการลักลอบไปปล่อยยังสถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่น กรณีของบริษัทสหพัฒนาอินเตอร์โฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) ตามหนังสือที่ ปจ 00377/2143 ลงวันที่ 23 ธันวาคม 2559 เรื่อง แจ้งการกระทำผิดตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 เรื่อง กรรมการผู้จัดการบริษัทสหพัฒนาอินเตอร์โฮลดิ้ง จำกัด (มหาชน) โดยมีรายละเอียดว่า...ตามที่ท่านประกอบกิจการโรงงาน โรงงานบำบัดน้ำเสียรวมได้ 8,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 111/1 หมู่ 3 ถนนสุวรรณศร ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี ทะเบียนโรงงานเลขที่ 3-101-1/44 ปจ. นั้น พนักงานเจ้าหน้าที่ได้ตรวจสอบ เก็บตัวอย่างน้ำที่ออกจากระบบระบาย ออกนอกโรงงาน เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ปรากฏว่าผลวิเคราะห์คุณสมบัติน้ำทิ้ง ไม่เป็นไปตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2539) อันมีบทกำหนดโทษตามมาตรา 45 แห่ง พ.ร.บ.โรงงาน พ.ศ. 2535 ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 200,000 บาท (มติชนออนไลน์, 2559 ข)

ส่วนปัญหาของการลักลอบทิ้งขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีนั้น ได้เกิดขึ้นในหลายกรณี ซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่ โดยกรณีตัวอย่างปัญหาการลักลอบทิ้งขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดปราจีนบุรีที่สำคัญ คือ กรณีที่กรมสอบสวนคดีพิเศษร่วมตรวจสอบการทิ้งขยะอันตรายจากอุตสาหกรรม กับกรมโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีรายงานว่ามิใช่ไม่ผ่านการบำบัดมากถึง 31 ล้านตันต่อปี และได้พบการลักลอบนำสารเคมีมาทิ้งในบ่อลูกรังร้าง ในตำบลบ้านพระ อำเภอเมือง ซึ่งเมื่อได้มีการตรวจสอบความเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ครั้งนี้กับ บริษัท โพรเฟสชั่นแนล เวสต์เทคโนโลยี ซึ่งประกอบกิจการปรับคุณภาพของเสียรวม คัดแยก และฝังกลบสิ่งปฏิกูลหรือวัสดุไม่ใช้แล้ว ซึ่งบริษัท โพรเฟสชั่นแนล เวสต์เทคโนโลยีประกอบกิจการที่ตำบลโนนหมากเต็ง อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว (ThaiPBS News, 2556ก)

ตารางที่ 3-5 ตัวอย่างเหตุการณ์และผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่มาบตาพุด ระหว่าง
พ.ศ.2530 - 2543

พ.ศ.	เหตุการณ์และผลกระทบ
2530	เกิดกลิ่นเหม็นของก๊าซและเสียงดังจากโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ รีไฟน์นิง จำกัด
2532	เกิดเหตุการณ์สารปรอทรั่วไหลจากท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซของ ปตท.ปนเปื้อนน้ำทะเลและน้ำบริโภค ทำให้พนักงานและเจ้าหน้าที่ของ ปตท. และบริษัทยูนิยอนอยล์ 62 ล้มป่วย ด้วยอาการคลื่นไส้เวียนเป็นผื่นคัน ต่อมาพบว่าผู้ป่วยมีสารปรอทในเลือดระดับสูง
2536	โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ได้ร้องเรียนต่อนายกเทศมนตรีถึงความเดือดร้อนจากการก่อสร้างโรงกลั่นน้ำมันสตาร์ปิโตรเลียมรีไฟน์นิง จำกัด เช่นเดียวกับการถมทะเลของโครงการท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดส่วนขยายที่ 1 เริ่มส่งผลกระทบเพราะทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางการไหลส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศน์ชายฝั่งและมีการกัดเซาะชายฝั่งรุนแรงทำให้หาดทรายบางแห่งของระยะงที่เริ่มพังทลาย ขณะเดียวกันชาวประมงก็ได้รับผลกระทบ เนื่องจากร่องน้ำตื้นเขิน
2537	เกิดอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันชนโดยเรือบรรทุกสินค้า เป็นเหตุให้น้ำมันดีเซลไหลลงสู่ทะเล
2539	ข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเดือนมกราคม-กันยายน ในพื้นที่มาบตาพุดมีก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เกิน 3 ครั้ง (ในเดือนมิถุนายน) โดยมีค่าสูงสุด 0.489 ppm (ค่ามาตรฐาน 0.3 ppm) ครูนักเรียนพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านบริเวณชุมชนมาบตาพุดร้องเรียนว่าได้กลิ่นเหม็นจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยองเข้าไปตรวจสอบคุณภาพนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร จำนวน 18 คน พบว่า จำนวน 2 คน มีอาการระคายเคืองระบบทางเดินหายใจ ขณะที่อีก 16 คนมีอาการวิตกังวล เช่น เหนื่อยเพลียไม่มีแรง ต่อมากองอนามัยสิ่งแวดล้อมได้เข้าตรวจวัดมลพิษบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบสารทูลอีน 0.009-0.22 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตร (มาตรฐานบรรยากาศในการทำงานโดยกระทรวงมหาดไทยเท่ากับ 754 มิลลิกรัม/ลูกบาศก์เมตรระยะเวลาสัมผัส 8 ชั่วโมง)
2540	สาธารณสุขจังหวัดตรวจคุณภาพอากาศที่โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคารพบปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76-1.04 ppm ซึ่งเกินมาตรฐาน
มีนาคม	โรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดกลิ่นเหม็นและนักเรียนมีอาการเวียนศีรษะคลื่นไส้แสบคอคอแห้ง
มีนาคม	ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม 3 ชลบุรีได้ตรวจสอบคุณภาพอากาศบริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร พบ ปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์อยู่ระหว่าง 0.76 - 1.04 ppm
มิถุนายน	ครูและนักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ได้รับกลิ่นเหม็นคล้ายฝรั่งสุก กำมะถัน กลิ่นเหม็นเปรี้ยว และกลิ่นหอมเอียน ต่อมาหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ได้ส่งไปยังพื้นที่เกิดเหตุ และพบว่าบริเวณดังกล่าวมีปริมาณออกซิเจนต่ำ จำเป็นต้องรีบอพยพออกจากพื้นที่
มิถุนายน	การตรวจสอบของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมควบคุมมลพิษ พบว่า บริเวณโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร มีสารเบนซีน (Benzene) สารโทลูอิน (Toluene) สารไซลีน (Xylene) สารอะครีโลไนไตรล (Acrylonitrile) โดยเฉพาะอะครีโลไนไตรลที่มีพบในบรรยากาศถึง 5

	ppm. และสารโทลูอิน ประมาณ 3.5 ppm. ซึ่งสารดังกล่าวนี้อาจทำให้เกิดการระคายเคือง เวียนศีรษะ อาเจียน และการตรวจปัสสาวะของครูและนักเรียน พบว่า มีสารฟีนอลซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง
กรกฎาคม	คณะครูโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร ประชุมร่วมกันและมีข้อสรุปว่าจะทำเรื่องขอย้ายการเรียนการสอนออกไปพื้นที่อื่นเป็นการชั่วคราว
กรกฎาคม	ชาวบ้านมาบตาพุด รวมตัวประท้วงและยื่นหนังสือเรียกร้องถึงผู้ว่าการการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) เพื่อให้แก้ไขปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมอย่างเร่งด่วน
กรกฎาคม-ตุลาคม	กรมโรงงาน การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย กรมควบคุมมลพิษ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ลงพื้นที่ตรวจคุณภาพอากาศในบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด พบสารอินทรีย์ระเหยถึง 16 ชนิด
ธันวาคม	สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกรมควบคุมมลพิษการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมโรงงานอุตสาหกรรมและประชาชนได้เข้าตรวจสอบผลการดำเนินการแก้ไขของโรงงานที่สร้างปัญหาพบว่ากลิ่นเหม็นลดน้อยลงแต่ยังคงมีอยู่จาก 3 แหล่งและโรงงานต่างๆได้ทำการปรับปรุงโรงงานแต่ยังไม่แล้วเสร็จ
2541 มิถุนายน	ผลจากการสูดดมอากาศพิษ ทำให้นักเรียนโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดอาการเจ็บคอ แน่นหน้าอก แสบผิวหนัง เวียนศีรษะ ผู้อำนวยการโรงเรียนในขณะนั้นให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนว่าปัญหามลพิษที่รุนแรงทำให้นักเรียนไม่อยากมาโรงเรียน และเมื่อได้รับกลิ่นจะต้องหยุดการเรียนการสอนเป็นเวลากว่า 2 ชั่วโมงโดยเกิดขึ้นหลายครั้งต่อวัน
2542 มิถุนายน	หัวหน้าผู้ตรวจราชการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เผยว่าครูโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร เกิดการเจ็บป่วยอย่างรุนแรงพร้อมกัน 6 คน ซึ่งสาเหตุน่าจะมาจากการได้รับสารพิษอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2539 นอกจากนี้นักเรียนในโรงเรียนยังมีการเวียนศีรษะ เจ็บคอ รวมทั้งเจ็บป่วยเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง
สิงหาคม	คณะกรรมการชุมชนในพื้นที่มาบตาพุดจำนวน 9 ชุมชน ประชุมเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนจากมลพิษในเรื่องของกลิ่น และร่วมกันลงชื่อในหนังสือเพื่อร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง
2543 มกราคม	ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากกลิ่นเหม็นของบริษัทเจนโก้ ได้เดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหา
มีนาคม	ก๊าศคาร์บอนิลคลอไรด์ (ฟอสจีน) ของบริษัทไทยโพลีคาร์บอนेट รั่วไหลสู่บรรยากาศทำให้ประชาชนในชุมชนมาบชะลูุด ชากลูกหญ้า ชากกลาง และชุมชนที่ห่างจากโรงงานอุตสาหกรรมไม่เกิน 3 กิโลเมตร จำนวน 743 คนได้รับสารพิษต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล กระทั่งมีคนเสียชีวิต 1 ราย
	ประชาชนในชุมชนมาบชะลูุดเข้าซื้อกันประมาณ 1,500 คนเพื่อร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเรื่องผลกระทบจากกลิ่นเหม็นจากบริษัทเจนโก้
สิงหาคม	ตัวแทนชุมชนจำนวน 11 ชุมชนรอบโรงงานอุตสาหกรรม เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดระยองเพื่อเรียกร้องให้แก้ไขปัญหามลพิษความเดือดร้อนจากกลิ่นประเภทต่าง ๆ ทั้งกลิ่นคล้ายผุ้งสุก กลิ่นหัวไม้ขีด ซึ่งมีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น

ที่มา: สรุปรจากเดซรัตัน สุขกำเนิด, 2544, หน้า 92-105

3.2 การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

จากการพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการขยายตัวของสังคมอุตสาหกรรมจากการเปิดพื้นที่เพื่อทำท่าเรือ และนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นโครงการใหญ่นำพามาซึ่งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก พบว่า มีปัญหาที่สำคัญของการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น คุณภาพของแหล่งน้ำและการปนเปื้อนของสารเคมี การเสื่อมสภาพของที่ดิน การทำลายพื้นที่ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำ ปัญหาการกัดเซาะริมตลิ่งแม่น้ำ

3.3 การแย่งชิงทรัพยากร

การแย่งชิงทรัพยากรที่สำคัญจากกระบวนการในการพัฒนาทางพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สำคัญ คือ ทรัพยากรที่ดิน และทรัพยากรน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านการผลิต ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของภาคเกษตรกรรม ภาคการท่องเที่ยวและบริการ และภาคอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น

ประเด็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำของจังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจาก จังหวัดปราจีนบุรีถือเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรน้ำเป็นทรัพยากรสำคัญของจังหวัด ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งน้ำธรรมชาติของจังหวัดย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตรกรรมในจังหวัด จึงทำให้เครือข่ายภาคประชาชนในจังหวัดปราจีนบุรีมีการส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนบริหารจัดการน้ำในระยะยาว เพื่อควบคุมและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาการปล่อยน้ำเสียและการตั้งพื้นที่ของโรงงานใกล้กับแหล่งน้ำธรรมชาติก็เป็นส่วนหนึ่งของที่มาของปัญหา

3.4 ปัญหาขยะชุมชนและขยะอุตสาหกรรม

ปัญหาขยะและของเสียซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการขยะของครัวเรือนและโรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงการบริหารจัดการของเสียของโรงงานอุตสาหกรรม โดยผลการพัฒนาของพื้นที่อุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบปัญหาด้านขยะที่จะต้องดำเนินการร่วมกันหากมีการขยายตัวของนโยบายพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

1) การจัดการขยะมูลฝอยจากการศึกษาพบว่า พื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในพื้นที่รวม 276 แห่ง มี อปท. ให้บริการเก็บขนขยะชุมชนทั้งแบบเต็มพื้นที่และบางส่วนของพื้นที่ จำนวน 217 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 79.5 โดยจังหวัดชลบุรีมีปริมาณขยะเกิดขึ้นมากที่สุด (9 แสนตัน/ปี) รองลงมาได้แก่ ระยอง และฉะเชิงเทรา นอกจากนี้จังหวัดชลบุรียังมีปริมาณขยะสะสมสูงสุด (3.1แสนตัน) รองลงมาคือจังหวัดฉะเชิงเทรา (2.6แสนตัน) ปัจจุบันจังหวัดระยองมีศูนย์กำจัดขยะมูลฝอยรวมแบบครบวงจร ซึ่งอยู่ระหว่างการพัฒนาเพื่อให้สามารถนำขยะมาผลิตเป็นพลังงานเชื้อเพลิง (RDF) ส่วนจังหวัดชลบุรีและฉะเชิงเทรายังมีการกำจัดขยะมูลฝอยอย่างกระจัดกระจาย สำหรับขยะอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดระยอง ปัจจุบันถูกนำไปกำจัดที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดราชบุรี และที่อื่นๆ

ในการจัดการปัญหาเรื่องขยะนั้น ควรมีการควบคุมและจัดการปัญหาขยะในพื้นที่อุตสาหกรรม ซึ่งสามารถจัดการได้ตั้งแต่ การอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการอย่างง่ายให้กับเยาวชนในพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากขยะอินทรีย์ โดยนำมาแปรรูปเป็นปุ๋ยหมักอินทรีย์และ น้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตรสำหรับ ประชาชนในพื้นที่ และเพื่อเป็นการลดปริมาณ ขยะมูลฝอยที่ต้องกำจัดโดยการเผา (กรมควบคุมมลพิษ, 2552)

ในขณะที่กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวบรวมข้อมูลปริมาณขยะที่เกิดขึ้นในจังหวัดปราจีนบุรี พบว่า จำนวนปริมาณขยะที่เกิดขึ้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 ถึงปี พ.ศ. 2559 โดยในปี พ.ศ. 2557 มีปริมาณขยะเกิดขึ้น 159,665 ตัน ในปี พ.ศ. 2558 ปริมาณขยะเกิดขึ้น 167,698 ตัน มีปริมาณเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2557 จำนวน 8,033 ตัน และปี พ.ศ. 2559 มีปริมาณขยะเกิดขึ้น 188,241 ตัน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2558 จำนวน 20,543 ตัน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2561, หน้า 105)

ตารางที่ 3-6 ปริมาณขยะมูลฝอยของจังหวัดปราจีนบุรีระหว่างปี พ.ศ. 2557-2559

ปี	ปริมาณขยะที่เกิดขึ้น	พื้นที่ที่มีการให้บริการ		ปริมาณขยะที่ ถูกนำไปใช้ ประโยชน์	ปริมาณขยะ ตกค้าง
		ปริมาณขยะที่ เก็บขนไปกำจัด	ปริมาณขยะที่ กำจัดถูกต้อง		
2557	159,665 (ตัน)	113,938 (ตัน)	2,460 (ตัน)	133 (ตัน)	552,679 (ตัน)
2558	167,698 (ตัน)	114,861 (ตัน)	2,460 (ตัน)	7,243 (ตัน)	N/A
2559	188,241 (ตัน)	104,163 (ตัน)	27,769 (ตัน)	35,470 (ตัน)	216,965 (ตัน)

ที่มา: กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อ้างถึงใน กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2561.

ข้อเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน

1. การพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกควรอยู่ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

กระบวนทัศน์ของการพัฒนานั้นควรมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่บนฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนและใส่ใจสิ่งแวดล้อม จากการพัฒนาในอดีตจะพบว่าเราไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า อุตสาหกรรมมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งในเรื่องของมลพิษทางอากาศ มลพิษทางทะเล ปัญหาขยะ

และในปัจจุบันที่ชุมชนทั่วโลกได้รับผลกระทบร่วมกัน คือสภาวะโลกร้อน ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนาคตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความใส่ใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมบนฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่ง ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, (2557) ได้นำเสนอว่า ในการมองปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมเราจะต้องคำนึงถึงเรื่อง “ค่านิยม” และ “โลกทัศน์” เพื่อตอบคำถามดังนี้

การเปลี่ยนแปลงแบบไหนจึงเรียกว่าเป็นการพัฒนา?

การพัฒนาแบบไหนเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา?

ความยั่งยืนของอะไร ของใคร เป็นอุดมคติของเรา?

การอนุรักษ์ธรรมชาติควรจะทำกันแนวไหน-เพื่อมนุษย์หรือเพื่อธรรมชาติ?

หนทางไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนควรจะทำกันแนวไหน-อำนาจนิยมหรือ

ประชาธิปไตย?

2. กำหนดการพัฒนาตามความต้องการและสภาพความพร้อม ความเหมาะสมของพื้นที่โดยการจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ (zone) ในการพัฒนา

3. การจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่และการสร้างความสมดุลในการพัฒนา (อุตสาหกรรม/ท่องเที่ยว/ที่อยู่อาศัย/เกษตร/เศรษฐกิจชายแดน)

4. การยอมรับความหลากหลายของการพัฒนาทางเลือกอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากภาคอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยม

ในการพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออก สิ่งที่ต้องยอมรับประการหนึ่งคือ แนวคิดในการพัฒนาที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะในส่วนของภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ฉะนั้นในการพัฒนาต้องยอมรับในกระบวนการทางความคิดดังกล่าว ฉะนั้น ในภาคตะวันออก อาจจะเป็นการอยู่ร่วมกันของการพัฒนาที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นแนวทางเมืองเกษตรอินทรีย์วิถีเศรษฐกิจพอเพียง แนวทางสังคมเมือง (urbanization) และแนวทางสังคมอุตสาหกรรม (industrialization) เป็นต้น

5. การให้ความสำคัญของการกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ลงสู่ประชาชนฐานรากและการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในท้องถิ่น

6. การใช้มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริม ป้องปราม และการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น การทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเป็นการประเมินเฉพาะระดับโครงการเท่านั้น (Project-level) หรือหรือการทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) เนื่องจากการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในปัจจุบัน ยังมีปัญหาที่ปรึกษาทางวิชาการที่ต้องพึ่งเงินจากบริษัทที่

สร้างโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนยังถูกจำกัดเพราะมีโอกาสดำเนินการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น ทั้งนี้กระบวนการที่ควรถูกนำมาใช้ในการป้องกัน ปัญหามลพิษจากการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ การใช้กระบวนการ “ประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์” (Strategic Environmental Assessment: SEA) ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์ ประเมินศักยภาพ และข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินระดับนโยบาย แผน และโปรแกรม (Policy, Plan and Program: PPP) หรือการแนวคิดเกี่ยวกับ “การประเมินผลกระทบต่อด้านสุขภาพโดยชุมชน”(Community Health Impact Assessment: CHIA)” เข้ามาใช้ควบคู่กับการประเมินผลกระทบต่อสุขภาพที่ถูกรอกแบบโดยส่วนกลาง

สำหรับการใช้เครื่องมือทางด้านเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม อาจมีการดำเนินการเป็นไปใน 2 มิติ คือ หนึ่งการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภคในการลดการก่อมลพิษ สองการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสร้างแรงจูงใจ (Disincentive) ให้ลดการก่อมลพิษ โดยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่ควรถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับสภาพปัญหาในพื้นที่มาตาพุด อาจอยู่ในรูปของค่าธรรมเนียมการใช้ (Use Free หรือ User Charges) ซึ่งเป็นค่าธรรมเนียมที่เรียกเก็บจากผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดการมลพิษ, ค่าภาษีการปล่อยมลพิษ (Pollution Tax หรือ Pollution Fees) ซึ่งเป็นภาษีที่เรียกเก็บจากผู้ประกอบการที่ปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม, การวางประกันความเสี่ยงหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม (Performance Bound) ที่เปรียบเสมือนมาตรการที่กำหนดให้ผู้ประกอบการกิจการที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต้องวางเงินประกัน พันธบัตร หรือสัญญาค้ำ เพื่อเป็นการประกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่ท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม, การซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษ (Marketable or Tradable Permits) ในลักษณะของการออกใบอนุญาต ซึ่งกำหนดปริมาณมลพิษที่ผู้ก่อมลพิษ แต่ละรายสามารถปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมได้ โดยผู้ก่อมลพิษสามารถซื้อขายหรือโอนใบอนุญาตการปล่อยมลพิษได้ โดยผู้ที่มีความจำเป็นต้องปล่อยมลพิษมากกว่าปริมาณที่ได้รับใบอนุญาต สามารถซื้อสิทธิการปล่อยมลพิษจากผู้อื่นที่ยังไม่ได้ใช้สิทธิทั้งหมดตามใบอนุญาต, ค่าปรับ (Fines) เปรียบเสมือนมาตรการป้องปรามมิให้มีการปฏิบัติที่ฝ่าฝืนกฎ กติกาของสังคม โดยจำเป็นต้องจัดเก็บในอัตราที่สูง เพราะหากค่าปรับมีอัตราที่ต่ำจะไม่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เนื่องจากผู้ประกอบการอาจเลือกที่จะใช้วิธีการเสียค่าปรับแทนการลดการก่อมลพิษ เป็นต้น

7. การกระจายอำนาจในการกำหนดนโยบายสาธารณะให้กับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการพัฒนา

ปัญหาของการพัฒนาส่วนหนึ่งที่ผ่านมา คือ ลักษณะหรือรูปแบบการกำหนดแนวทางการพัฒนา เป็นแบบกำหนดจากบนลงล่าง (top-down) ซึ่งเป็นรูปแบบการกระจุกตัวของอำนาจในการ

ตัดสินใจในเรื่องสาธารณะต่าง ๆ ทำให้เกิดการขาดการมีส่วนร่วมในการพิจารณาและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยเฉพาะภาคประชาชนขาดโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดแผนหรือกำหนดพื้นที่ในการพัฒนา จึงทำให้ประชาชนกำหนดแนวทางการรับมือหรือการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่การเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ดังนั้น กระบวนการกำหนดแนวทางการพัฒนา ควรสร้างขั้นตอนหรือกระบวนการส่วนใดส่วนหนึ่งให้ภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนทั้งหมด เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดทิศทางและแนวทางของการพัฒนาที่เกิดขึ้น เพื่อลดผลกระทบต่อภาคส่วนอื่น ๆ อันเป็นกระบวนการในการเชื่อมโยงและการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมกัน

8. พื้นที่สีเขียวเป็นพื้นที่กันชนระหว่างอุตสาหกรรมและชุมชน

9. การจัดการขยะทั้งระบบ (จิตสำนึก / กระบวนการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง ไปสู่ ขยะเป็นศูนย์)

บทที่ 4

บทสรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และผลผลิต

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน” ในบทที่ 4 นี้ จะนำเสนอเนื้อหาที่สำคัญดังนี้

1. ข้อค้นพบจากการวิจัย
2. การอภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป
4. ผลผลิตของโครงการ

ข้อค้นพบจากการวิจัย

1. วิเคราะห์ทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล

ตะวันออก

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ผู้วิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีพัฒนาการมาทั้งหมด 3 ระยะด้วยกันคือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในอดีต บนพื้นฐานอุตสาหกรรมเกษตร และอุตสาหกรรมที่ทดแทนการนำเข้า ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกบนพื้นฐานอุตสาหกรรมเป็นฐานหลักในการพัฒนา จากพื้นที่จังหวัดระยอง ชลบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทรา และกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคตะวันออก ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงการเป็นประเทศอาเซียน ภายใต้การเกิดขึ้นของเขตเศรษฐกิจพิเศษ และโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

2. วิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล

ตะวันออก

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผ่านมาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ผู้วิจัยมีข้อค้นพบ คือ ผลจากการพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีผลทางด้านเศรษฐกิจได้แก่ รายได้ต่อหัวของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ไม่กระจาย เกิดความเหลื่อมล้ำและช่องว่างของรายได้ การเกิดอาชีพใหม่ๆ ที่สืบเนื่องมาจากการเติบโตของการพัฒนาอุตสาหกรรม การล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรม และปัญหาความยั่งยืนมั่นคงทางอาหาร ผลทางด้านสังคมได้แก่ การผูกขาดของระบบการเลือกตั้งประชาธิปไตยแบบตัวแทน การแตกตัวทางสังคม การเกิดขึ้นของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมือง ผู้คนในชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น การสูญเสียที่ดินทำกิน การล่มสลายของชุมชนดั้งเดิมและการสูญหายของมรดกทางวัฒนธรรม และปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ผลทางด้านสิ่งแวดล้อมได้แก่ การเกิด

ปัญหามลพิษ ทั้งทางน้ำ ดิน อากาศ และทางทะเล การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการแย่งชิงทรัพยากร

3. วิเคราะห์ข้อเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 3 เพื่อวิเคราะห์ข้อเสนอทางเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน ผู้วิจัยมีข้อค้นพบ คือ การพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกควรอยู่ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม กำหนดการพัฒนาตามความต้องการและสภาพความพร้อม ความเหมาะสมของพื้นที่โดยการจัดแบ่งกลุ่มพื้นที่ (zone) ในการพัฒนา การยอมรับความหลากหลายของการพัฒนาทางเลือกอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากภาคอุตสาหกรรมและระบบทุนนิยม การให้ความสำคัญของการกระจายรายได้ควบคู่กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ลงสู่ประชาชนฐานรากและการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนในท้องถิ่น ข้อเสนอในการจัดการด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีข้อเสนอ ดังนี้ ควรมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่บนฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนและใส่ใจสิ่งแวดล้อม การกระจายอำนาจในการกำหนดนโยบายสาธารณะให้กับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีพื้นที่สีเขียวเป็นพื้นที่กันชนระหว่างอุตสาหกรรมและชุมชน การเพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชน การสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง และการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

อภิปรายผล

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เปรียบเสมือนภาพสะท้อนอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐและชนชั้นนำไทย ว่าแนวคิดการพัฒนาของไทยอยู่ภายใต้อุดมการณ์แบบ “ทุนนิยม” (Capitalism) การปรับและเคลื่อนตัวเข้าสู่อุดมการณ์การพัฒนา เช่นนี้ เห็นได้จากการที่ชนชั้นนำไทยพยายามปรับรูปแบบการเศรษฐกิจโดยหันไปร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา (ในฐานะผู้นำของประเทศเสรีนิยม) สร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศใหม่ กระทั่งตกผลึกเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504) โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับนี้รับเอาแนวคิดด้านการเจริญเติบโต (Growth Concept) ซึ่งมีอิทธิพลต่อวงการเศรษฐกิจโลกในขณะนั้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงทำให้ความหมายของ “การพัฒนา” ที่เป็นอยู่จึง หมายถึง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” เป็นสำคัญ กล่าวคือ ประเทศใดที่สามารถเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ก็สามารถทะยานขึ้นหรือเข้าสู่ความทันสมัย (Modernization) และเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ความทันสมัยประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาก็จะกระจายและไหลริน (Trickle Down) ไปสู่ผู้คนในสังคมกลุ่มต่างๆ ซึ่งกระบวนการณ์ทั้งหมดนี้เรียกว่า “การพัฒนาด้วยการสร้างความเจริญเติบโต” (Development With Growth) (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2543, หน้า 67) ภายหลังจากการรับเอาอุดมการณ์เช่นนี้เข้ามา ชนชั้นนำไทยและพันธมิตรก็เริ่มปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อขับเคลื่อนอุดมการณ์ดังกล่าวให้เกิดผลในเชิงรูปธรรม หนึ่งในวิธีการสำคัญที่ถูกนำมาใช้ ก็คือ การใช้ภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ (Engine of Growth) ในระยะแรก

กลุ่มชนชั้นนำไทยได้ใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ต่อมาได้หันไปใช้กลยุทธ์การพัฒนาเพื่อการส่งออกเป็นจักรกลหลักในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจแทนจักรกลเดิม

ฐานคิดของอุดมการณ์การพัฒนาดังกล่าว มีสมมุติฐานที่สำคัญที่ว่าความเติบโตทางรายได้ที่นำไปสู่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ (Well-being) ของประเทศ ตลอดจนถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการเมืองต่อไป กล่าวได้ว่าแนวคิดการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นได้รับการสนับสนุนจากทุนข้ามชาติ ทุนเอกชนไทยและทฤษฎีที่ต้องการสะสมทุนสร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ดังนั้นทำให้แนวคิดการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้กลายมาเป็นวิธีการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล (Unbalanced Growth) ภายใต้ความเชื่อที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจ ต้องทุ่มเทพยายามส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก่อน เมื่อพัฒนาภาคการผลิตทั้งสองประสบความสำเร็จ ผลของการพัฒนาจะกระจายสู่ภาคเกษตรกรรม และในระยะต่อต่อมาชนชั้นนำไทยและพันธมิตร ก็ได้ปรับกลยุทธ์ในการพัฒนา (ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาชุดเดิม) โดยหันไปใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เรียกว่าการสร้างเติบโตควบคู่ไปกับการกระจาย (Redistribution on with Growth) ซึ่งกลยุทธ์แบบใหม่นี้ ยังคงให้ความสำคัญกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่มุ่งปรับทิศทางการเติบโตให้เอื้อต่อการกระจายรายได้ให้กับคนจนในชนบทมากขึ้น ผ่านการนำเสนอแนวทางและมาตรการต่าง ๆ เพื่อขจัดปัญหาความยากไร้และขาดแคลนในชนบท

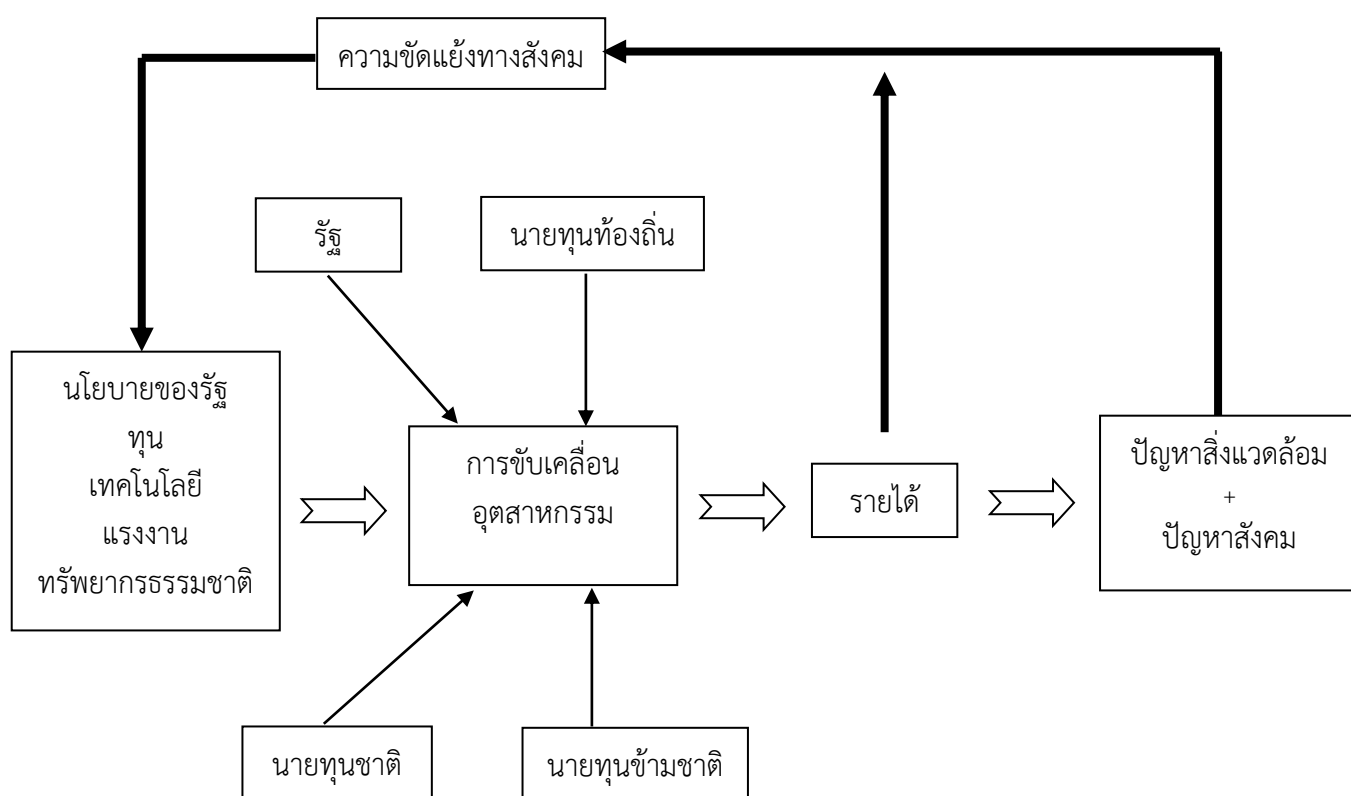
การพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการบังคับให้เกิดจากส่วนกลาง (Forced Industrialization) เช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมที่ส่งผลทั้งทางบวกและลบเกิดขึ้นตามมามากมาย อันเป็นผลให้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น มีทั้งกลุ่มคนที่ได้และเสียประโยชน์ กล่าวคือ หากพิจารณาในเชิงโครงสร้างการเปลี่ยนแปลง อันเป็นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดความเจริญทางด้านวัตถุทั้งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่างๆ อันเป็นให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนสะดวกสบายมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็พบว่า ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจเหล่านี้ กลับส่งผลประโยชน์ในรูปของความมั่งคั่งให้กับกลุ่มคนเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่กลับไม่ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ในทางตรงกันข้ามผู้คนที่อาศัยอยู่พื้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรม กลับต้องกลายเป็นผู้แบกรับและเผชิญกับปัญหา รวมทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมปัญหาและผลกระทบหลากหลายรูปแบบ ที่ผู้คนในท้องถิ่นเผชิญอยู่นำไปสู่ปฏิบัติการทั้งในรูปของการต่อต้าน (Resistance) และการต่อรอง (Bargaining) การสร้างเงื่อนไข (Condition) ของผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่มีอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อที่มีต่อการพัฒนาแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่อสร้างความอยู่รอด (Survivals) ทำให้ตนเองดำรงอยู่ได้ (Existential) หรือทำให้ตนเองได้รับผลประโยชน์มากที่สุดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การพัฒนาจึงยังคงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้า (Progress) ความศิวิไลซ์ (Civilize) และเป็นเรื่องทางเทคนิค (Technical Matter) ซึ่งต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ (Experts) หรือสถาบันการพัฒนา (The Institutionalization of Development Practice)

ขณะเดียวกันการพัฒนายังถูกทำให้เกี่ยวเนื่องกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) และกระบวนการมุ่งสู่อุตสาหกรรม ที่มีตัวชี้วัดความสำเร็จอยู่ที่ความเจริญทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ความเติบโตของตัวเลขเศรษฐกิจ (อรัศรี งาม วิทยาพงศ์, 2557)

กล่าวโดยสรุปเมื่อวิเคราะห์พบว่าผลการศึกษาจากงานวิจัยโครงการวิจัยการทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน ดังกล่าวไว้ในขั้นต้น พบว่า งานวิจัยนี้เป็นการยืนยันโมเดลการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตก ผ่านตัวแบบ “มาบตาพุดโมเดล” ดังรูป

ภาพที่ 4-1 การพัฒนาอุตสาหกรรมตามตัวแบบมาบตาพุด

จากรูปภาพ เราอาจสรุปตัวแบบการพัฒนาอุตสาหกรรมของจังหวัดระยอง โดยใช้การวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมกระแสหลักที่เป็นอยู่นั้นเป็นกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ทฤษฎีการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดผลออกมาเป็นข้อสรุปที่สำคัญ คือ “การพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะของช่วยสร้างรายได้แต่กระจุกตัว สิ่งแวดล้อมมีปัญหา และปัญหาสังคมขยายตัว” กล่าวในรายละเอียดแล้วจะพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดผลดีในรูปของการสร้างรายได้ โดยรายได้จะตกแก่กลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งได้แก่ ทุนต่างชาติ รัฐ และทุนเอกชนในประเทศ ดังนั้น การจัดสรรรายได้จึงไปกระจุกอยู่ที่ชนชั้นนำ

ทั้งสามกลุ่มดังกล่าว ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่าผลเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมขยายตัวมากขึ้นในจังหวัดระยองกลับเป็นสิ่งที่ภาคประชาชนต้องรับภาระ สถานการณ์ทางสังคมในจังหวัดระยองจึงอยู่ในภาวะที่เรียกว่า สถานการณ์ที่มีทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ (ZERO-SUM GAME) ผลที่ตามก็คือปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่างๆ ที่มีแนวโน้มสูงขึ้นไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระดับจังหวัดหรือความขัดแย้งในชุมชน เช่น การจัดสร้างโรงงานกำจัดกากพิษอุตสาหกรรมของเจนโก้ การขโมยชุดทรายในที่สาธารณะ การระเบิดภูเขาเพื่อทำโรงโม่หิน การบุกรุกป่าชายเลน การตั้งโรงงานไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหิน การย้ายโรงเรียนเพื่อหนีโรงงาน ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาการแย่งชิงน้ำของอุตสาหกรรม ปัญหาการถูกข่มขู่และเสียชีวิตของผู้นำชาวบ้าน การแย่งชิงพื้นที่ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับชุมชน เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2550)

นอกจากนี้จากข้อค้นพบยังกล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ผ่านมายังขาดมิติของการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี และการกระจายรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอันเนื่องมาจากยังเน้นในเรื่องของการขยายพื้นที่ในเชิงกายภาพ ซึ่งทำให้ละเลยมิติในด้านสิ่งแวดล้อมและด้านสังคม ดังจะเห็นได้จากผลการศึกษาในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับสุภัทรา ต้นเงิน (2554) สำหรับผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่มีต่อชุมชน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอาชีพของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านในชุมชนที่อยู่มาเป็นระยะเวลาช้านาน ซึ่งได้ยืนยันตรงกันกับงานของ ประสาน วิจิตร (2553)

กล่าวได้ว่าการพัฒนาในอนาคตโดยเฉพาะแผนการพัฒนาโครงการเศรษฐกิจพิเศษระยองตะวันออกนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมึมุมมองในการพัฒนาที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อมและผู้คนในชุมชนรอบๆ ให้เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่จะต้องหาทางออกร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นที่ควรนำไปสู่การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาภาคตะวันออกซึ่งอาจนำไปสู่รูปแบบของการพัฒนาอื่น ๆ ในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิผลของนโยบาย หรือการวิเคราะห์ต้นทุนและผลได้ (Cost-benefit Analysis) ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อใช้ข้อมูลจากงานวิจัยเป็นฐานในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ รวมทั้งปรับปรุง แก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา

2. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสร้างกลไกและเครื่องมือ เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ รวมถึงการศึกษาถึงขบวนการของภาคประชาชนในการขับเคลื่อน เคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

3. การศึกษาวิจัยเพื่อแสวงหามาตรการ ในการจัดสรรระบบงบประมาณรายได้จากภาษีพื้นที่ มาใช้ในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสุขภาพของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งอาจนำไปสู่รูปแบบชุมชนจัดการตนเอง จังหวัดจัดการตนเอง เพื่อสร้างความเป็นธรรมในการกระจายรายได้สู่พื้นที่ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมา

4. การศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาทางเลือก ที่นำไปสู่ความยั่งยืนในภาคตะวันออก ซึ่งอาจนำไปสู่ทางเลือกที่หลากหลาย และแตกต่าง แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากความขัดแย้ง

5. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผังเมือง และการจัดการพื้นที่เมืองอย่างยั่งยืน เช่น ในประเด็นรูปแบบ กระบวนการ การจัดการ ปัญหา อุปสรรค เป็นต้น

6. การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการขยะอย่างยั่งยืน ซึ่งขยะที่เกิดขึ้นมีอยู่ 2 ส่วน คือ ขยะครัวเรือน และขยะอุตสาหกรรม ซึ่งมีทั้งขยะทั่วไป และขยะพิษ เพื่อสนับสนุนแนวทางในการจัดการอย่างยั่งยืนได้

ผลผลิตของโครงการ (Output)

การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน ผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่สำคัญว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาที่ผ่านมาเปรียบเสมือนการผลิตซ้ำอุดมการณ์แบบทุนนิยม ที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนความเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่วนผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่ผลผลิตที่สำคัญ คือ

1. ด้านนโยบาย จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออก สามารถนำผลงานวิจัยมากำหนดเป็นนโยบายส่งเสริมการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้

2. ด้านเศรษฐกิจ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน สามารถนำผลวิจัยมาเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้มีความยั่งยืนได้

3. ด้านสังคมและชุมชน การเกิดเครือข่ายความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของภาคตะวันออกของภาคส่วนต่าง ๆ ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

4. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ โดยการตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการในฐานข้อมูลระดับชาติ (Thai Journal Citation Index: TCI)

รายงานสรุปการเงิน
สัญญาเลขที่ 48/2560
โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2560
มหาวิทยาลัยบูรพา

ชื่อโครงการ การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล
ตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียน
ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน ดร.สกฤติ อีสริยานนท์
รายงานในช่วงตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2559 ถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2560
ระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี (วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2559 ถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2560)

รายรับ

จำนวนเงินที่ได้รับ

งวดที่ 1 (50%)	193,500	บาท	เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2560
งวดที่ 2 (40%)	154,800	บาท	เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2560
งวดที่ 3 (10%)	38,700	บาท	เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2561
รวม	388,200	บาท	

รายจ่าย

รายการ	งบประมาณที่ตั้งไว้	งบประมาณที่ใช้จ่ายจริง	จำนวนเงินคงเหลือ
1. ค่าจ้างผู้ช่วยวิจัย	144,000	144,000	-
2. ค่าตอบแทนนักวิจัย	94,000	94,000	-
3. ค่าใช้สอย	95,380	95,380	-
4. ค่าวัสดุ	16,000	16,000	-
5. ค่าธรรมเนียมอุดหนุนสถาบัน	38,820	38,820	-
รวม	388,200	388,200	-

(ดร.สกฤติ อีสริยานนท์)
หัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน

บรรณานุกรม

- กมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์. (2549). *การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างรัฐ ชุมชน และกลุ่มผลประโยชน์: กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง, คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงอุตสาหกรรม. (2559). *ยุทธศาสตร์การพัฒนากอุตสาหกรรมไทย 4.0 ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงอุตสาหกรรม.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2556). *ทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยชุดภาคกลางและภาคตะวันออก สระแก้ว*. ม.ป.ท.: ฝ่ายส่งเสริมการค้าและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การนิคมอุตสาหกรรม. (2558). *โครงการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ*. วันที่ค้น ข้อมูล 12 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.ieat.go.th/sez>
- กิตติโชค บุรมิ. (2558). *ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบจากนิคมอุตสาหกรรม 304 ที่มีต่อชุมชนโดยรอบในเขตพื้นที่ตำบลท่าตูม อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี*. งานนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- กำพล จำปาพันธ์. (2559). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองปราจีนบุรี ศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและมุขปาฐะในท้องถิ่น*. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 22 (1), หน้า 279 – 330.
- ข่าวสดออนไลน์. (2559ก, 24 พฤศจิกายน). *กรดกำมะถันโรงงานที่ปราจีนบุรีรั่ว ฝุ่นกระจายเข้าหมู่บ้าน ห้ามชาวบ้านกว่า 30 ชีวิตส่งโรงพยาบาล*. วันที่ค้นข้อมูล 14 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้จาก https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_114568.
- _____. (2559ข, 27 พฤศจิกายน). *ชาวบ้านร้องโรงงานปล่อยน้ำเสียลงนาข้าวหมื่นไร่ส่งกลิ่นเหม็นคุ้ง ชาวนาทุก軒หนักใกล้เก็บเกี่ยว*. วันที่ค้นข้อมูล 14 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้จาก https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_117978
- คณะกรรมการความสงบแห่งชาติ. (2557, 19 มิถุนายน) *เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ*. คำสั่งที่ 72/2557.
- คณะรัฐมนตรี. (2559, มิถุนายน 28). *มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor Development)*. วันที่ค้นข้อมูล 12 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก https://cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=99320088
- คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. (2558, 19 มกราคม). *ประกาศ เรื่อง กำหนดพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ*. ฉบับที่ 1/2558
- คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. (2558). *แถลงการประชุม กนพ. ครั้งที่ 2/2558 วันที่ 16 มีนาคม 2558*. วันที่ค้นข้อมูล 12 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.mukoss.go.th/oss/oss5/pdf/15.pdf>
- จิรายุทธ์ สีม่วง. (2560). *ข้อเสนอใหม่ของการพัฒนากอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ในมุมมองของรัฐ: บทวิพากษ์โครงการระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) ในเชิง*

เศรษฐศาสตร์การเมือง. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 6(2), หน้า 224 - 243

- ชัยนต์ วรรณะภูติ. (2537). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. ใน อุทัย ดุลยเกษม บรรณาธิการ *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ชัยณรงค์ เครือนวน, จิรายุทธ์ สีม่วง และกัมปนาท เบ็ญจนาวิ. (2559). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องทางเลือกการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในมุมมองของรัฐ เอกชนและภาคประชาชน. ชลบุรี: ทนุสภาวิจัยแห่งชาติ.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2558). *ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาบตาพุด*. ดุษฎีนิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2559). *วิธีวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม*. จันทบุรี: โครงการผลิตตราและเอกสารประกอบการสอน สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2540). ความขัดแย้งระหว่างรัฐและราษฎรในนโยบายการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาปัญหาที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสงวนแควระบม-สียัด. *วารสารร่มพฤษ์* 15(3). หน้า 35-80.
- ชาย โปธิสิตา.(2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธนาสฤษฎ์ สุตะเวทิน. (2555). *เอเชียอาคเนย์ : พัฒนาการทางการเมืองและการต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นพนนท์ ตาปนานนท์. (2550). *โครงการเสริมสมรรถนะการวิเคราะห์วางแผนพื้นที่และประสานเชื่อมโยงการจัดการเชิงพื้นที่ทุกระดับ: รายงานฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาว 26 (NOW 26). (2559). *เขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้ว ตอกเสาเข็มปลายปีนี้*. วันที่ค้นข้อมูล 10 มกราคม 2560, เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=5Bl0hqN8L1A>
- ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดเวลาเปิดปิดจุดผ่านแดนถาวรไทย – กัมพูชา ด้านจังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดสุรินทร์. (2557, 7 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. หน้า 12.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2555, 31 กรกฎาคม). *โรงงานแห่งชบ"ปราจีนบุรี" แรงงานขาด1.2หมื่นขอ"BOI"ใช้ต่างดาว*. วันที่ค้นข้อมูล 14 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1343690223.
- _____. (2556, 24 ตุลาคม). *สำรวจน้ำท่วม "ปราจีนบุรี-แปดริ้ว" เมืองคู่แฝดเข้าสู่โหมด...ฟื้นฟู*. วันที่ค้นข้อมูล 14 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1382606848.

- _____ . (2558ก, 26 พฤษภาคม). 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เศรษฐกิจพิเศษ. วันที่ค้นข้อมูล 14 กุมภาพันธ์ 2560, เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1432613381.
- _____ . (2558ข, 24 กันยายน). "นวนคร"เมินเขตเศรษฐกิจพิเศษ เล็งที่ปราชจีน-ระยของตั้งนิคมใหม่. วันที่ค้นข้อมูล 22 พฤษภาคม 2561, เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1442995204.
- _____ . (2560ก, 24 กุมภาพันธ์). "ปราชจีนบุรี" ชุดอุตสาหกรรมคู่สมุนไพร ทุ่ม 667 ล้านบาทถน-แหล่งน้ำรับลงทุน. วันที่ค้นข้อมูล 22 กุมภาพันธ์ 2561, เข้าถึงได้จาก https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1487759644.
- _____ . (2560ข, 28 กุมภาพันธ์). "ปราชจีนบุรี" ดันอุตสาหกรรมเต็มสูบ เพิ่มผังเมือง สีม่วง-เครือข่ายโลจิสติกส์. วันที่ค้นข้อมูล 1 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1488172767.
- พัชรี สิริโรส และธีระพัฒน์ อังศุवाल. (2558). การเมืองและการศึกษานโยบายสาธารณะ. ใน ธีระพัฒน์ อังศุवाल (บรรณาธิการ), พลวัตนโยบายสาธารณะ: จากรัฐ เอกชน สู่ประชาชน (พิมพ์ครั้งที่ 2) (หน้า). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ภารดี มหาพันธ์. (2552). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2559). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยความต้องการแรงงานใน 5 เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษใน 5 ปีข้างหน้า (พ.ศ.2560 – 2564) เพื่อรองรับประชาคมอาเซียน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- เรืองวิทย์ ลิมปนาท. (2545). รายงานการวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2525. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ. (2548). วิถีคนบนป่าตะวันออกผืนสุดท้าย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.).
- วุฒิกัง ซาคส์. (2546). ปลายทางวาทกรรมการพัฒนา: ความรุ่งเรืองและเสื่อมถอยของอุดมการณ์การพัฒนา (นฤมล อรุโณทัย และ จิรวรรณ ตั้งจิตเมธี, แปล). กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระทางสังคม
- ศูนย์ข้อมูล & ข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง (TCIJ). (2560). เปิดผัง 'นิคมอุตสาหกรรม' ในเขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้ว วันที่ค้น ข้อมูล 5 มกราคม 2561, เข้าถึงได้จาก <http://www.tcijthai.com/news/2017/08/scoop/6651>
- สุจิตรา สามัคคีธรรม. (2559). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายป่าชุมชนในเขตรอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก. คุษภินิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สถาพร เรืองธรรม. (2560). นโยบายสาธารณะของประชาชน. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2558). *แนวทางการย้ายฐานการผลิตของอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้นไปยังประเทศเพื่อนบ้าน: กัมพูชาและ สปป. ลาว (สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม รองเท้าและเครื่องหนัง อัญมณีและเครื่องประดับ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สยาม อินเทลลิเจนซ์ (Siam Intelligence). (2559). *รู้จักเส้นทางเศรษฐกิจสายอาเซียน GMS Economic Corridors*. วันที่ค้น ข้อมูล 12 ธันวาคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.siamintelligence.com/gmc-economic-corridors/>.
- สำนักงานจังหวัดสระแก้ว. (2558 ก). *ข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตรวจราชการขออนายกรัฐมนตรี และผู้บริหารกระทรวงมหาดไทย*. วันที่ค้นข้อมูล 12 มกราคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.sakaeo.go.th/websakaeo/sakaeo2558.pdf>
- สำนักงานจังหวัดสระแก้ว. (2558 ข). *สภาพทั่วไปของจังหวัดสระแก้ว*. วันที่ค้นข้อมูล 12 มกราคม 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.sakaeo.go.th/websakaeo/generality.php>
- สำนักงานจังหวัดสระแก้ว(2554). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสระแก้ว (พ.ศ.2554-2556)*. สระแก้ว: ช.ดำรงชัยการพิมพ์.
- อำพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). *ถนนสุขุมวิทกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทย พ.ศ. 2477- 2539*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.